

Voruta

Nr. 12 (830) 2016 m. gruodžio 31 d. Nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis ISSN 1392-0677 Kaina 0,58 EUR

Šiame numeryje

2 Doc. dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

Ar Mažoji Lietuva tebuvo miražas? I dalis

7 Alvidas JANCEVIČIUS, žurnalistas, cirko istorikas, Vilnius

Cirkas mažojoje Pirmosios Respublikos scenoje

8-9

Tėviškės aušra

11 Dr. Romas BATŪRA, Vilnius

Pagarba Tėviškei ir Tėvynei

Identitetas, istorija ir politika

Prof. dr. Alvydas BUTKUS, Kaunas

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę (1990), pasirodė naujų lietuvių identiteto interpretacijų, kurias ėmė populiarinti kai kurie Lietuvos istorikai. Jos buvo ištrauktos iš Lietuvos istorijos lenkiškųjų interpretacijų, neplatintų iki tol ideologiniais ar politiniais sumetimais (tiek tarpukariu, tiek sovietmečiu). Kai kuriuos postulatus keliais sakiniais galima reziumuoti taip:

- Lietuviai dėl vėlyvo krikšto atsiliko nuo kitų Europos tautų ir tik lenkų dėka ėmė kultūrėti, tačiau iki galo to nepadarė, nes dalis liko įsitvėrę gimtosios, o ne lenkų kalbos.

- XIX a. pabaigoje lietuvių identitetą suformavo filologai J. Basanavičius ir J. Jablonskis, susieję jį su bendrine lietuvių kalba, kuri buvo sukurta tam, kad išstumtų tikrąją Lietuvos kalbą – lenkų.

- Lietuvių visuomenė dėl to skilusi pusiau – į naujuosius lietuvius, J. Basanavičiaus šalininkus bei nacionalinės Lietuvos valstybės idėjos puoselėtojus, ir senuosius lietuvius, arba litvinus, kalbėjusius lenkiškai ir svajojusius atkurti buvusią Abiejų Tautų Respubliką (ATR).

- Konfliktas dėl Vilniaus (ir apskritai dėl Lietuvos valstybingumo sampratos) 1920 m. kilo ne tarp Lietuvos ir Lenkijos, o tarp naujųjų ir senųjų lietuvių. Pati Vilniaus okupacija buvusi visai ne okupacija, o krašto išvadavimas iš „lietuvių nacionalistų“, taip pat preventinė priemonė nuo galimos bolševikų okupacijos ar dar vieno Raudonosios armijos žygio į Varšuvą.

Šios interpretacijos skirtos pateisinti mesianistinei ir kartu šovinistinei Lenkijos politikai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (LDK) ir etninėse Lietuvos žemėse. Lietuvių

Lietuvos ir Vokietijos sieną žymintys herbai ant Širvintos upės tilto, Kudirkos Naumiestis, iki 1938 m.

valstiečių krikščionėjimas ir europėjimas iš tikrųjų prasidėjo ne nuo krikšto datos, o nuo Reformacijos ir Kontrreformacijos, t. y. keliais šimtmečiais vėliau, kai imta platinti krikščionybę vietinėmis kalbomis, o periferijoje susigriebta formuoti reikiamą bažnyčių tinklą. Latviai krikščionėti ėmė irgi tuo laiku ir dėl tokių pat priežasčių. Vėlyvas baltų su-krikščionėjimas leido iki mūsų dienų geriau išlaikyti turtingą ir unikalią ikikrikščioniškąją indoeuropietiškąją etnokultūrą, kuria dabar galime didžiuliais apsiniveliavusioje globalizuotoje Europoje.

Teiginys, jog vėlyvas krikštas atitolino lietuviško rašto atsiradimą, irgi yra gerokai pritemptas. Vakarietiškas krikščionybės variantas iki pat M. Liuterio reformos neskatino naujos raštijos kūrimo. Lenkai krikštijosi X a. pabaigoje (966), tačiau pirmoji knyga lenkų kalba pasirodė tik XVI a. pradžioje (1513), kaip ir prūsų (1545) ar lietuvių (1547), t. y. beveik po 550 metų nuo Lenkijos krikšto. Lietuvos nekrikščioniškieiems valdovams nebuvo kliūčių susirašinėti su Vakarais vokiškai ar lotyniškai, o vidaus poreikiams

Nukelta į 15 p.

Vytauto Landsbergio fondo įkūrimo 25-mečiui

Prof. G. Landsbergienė: Labai noriu padėkoti tiems, kurie ėjo kartu su mumis

Š. m. spalio 2 d. Vytauto Landsbergio fondas paminėjo 25-uosius savo veiklos metus. Apie nueitą kelią, nuveiktus darbus ir šiame kelyje sutiktus žmones „Voruta“

kalbasi su Vytauto Landsbergio fondo vadove prof. Gražina LANDSBERGIENE.

Nukelta į 5 p.

Ugdymo-didaktinių priemonių pristatymas Kauno Kalniečių poliklinikoje 1997 m. Iš kairės antra – Vanda Vainauskienė, trečia – prof. Gražina Landsbergienė

Lietuva–Lenkija

Ar pasikartos „lietuvių nacionalizmo“ skandalai?

Anatolijus LAPINSKAS, Vilnius

Spalio 21 d., Lenkijos Senatas (aukštieji parlamento rūmai) Lenkijos Seimui pateikė įstatymo projektą „Dėl įstatymo, draudžiančio komunizmo ar kitos totalitarinės santvarkos propagandos draudimo...“ pakeitimo.

Naujajame įstatyme rašoma: „Kita totalitarinė santvarka laikoma fašizmas, vokiečių nacizmas, ukrainiečių ir lietuvių nacionalizmas [negi tai santvarka?], prūsų, rusų ir vokiečių militarizmas.“ Propaganda gali būti laikomi organizacijų – mokyklų, vaikų darželių (!), ligoninių (!), kultūros įstaigų – pavadinimai, taip pat paminklai, skirti asmenims, įvykiams, datoms, simbolizuojančioms totalitarines santvarkas (tarp jų, matyt, ir „lietuvių nacionalizmą“), netgi paaiškinama, kad tokiais paminklais laikomos skulptūros, kolonos, obeliskai, atminimo akmenys ir lentos, užrašai ir ženklai.

Įstatymo rengėjai tokių objektų Lenkijoje priskaičiavo beveik 500, beje, iš šio sąrašo jo rengėjai pasidrovėjo ištraukti „lietuvių nacionalizmo“ objektus, todėl Berznyko paminklas gal ir nebus nugriautas...

Lenkijos Seime įstatymo svarstymas buvo numatytas gruodžio 15 d., tačiau gruodžio 14 d. Lietuvos ambasadorius Varšuvoje Šarūnas Adomavičius sukėlė ant kojų visą Lietuvos valdžią, atsiųsdamas jai skubius pranešimus.

Anatolijus Lapinskas

Juose nuogastaujama, kad jei-gu toks įstatymas būtų priimtas, iškiltų pavojus Lenkijos lietuvių istorijos ir kultūros paveldui, nes „Lenkijos savivaldybėms ir vietinės valdžios administracijoms būtų sudaryta galimybė nugriauti esamus paminklus, istorinių įvykių įamžinimo vietas, jei būtų įvertinta, kad jie neatitinka įstatymo reikalavimų“.

O svarbiausia, kad įstatyme Lietuvos santvarka (dabartinė?) prilyginama fašizmui ar vokiečių nacizmui. Baisiau ir negali būti, juk šiais žodžiais vadinama koncentracijos stovyklų ir agresyvių karų epocha, nusinešusi dešimtis milijonų gyvybių, jos siaubą patyrė Lietuva, bet taip pat ir Lenkija. Beje, ar nėra lenkiškojo nacionalizmo? Lenkų enciklopedijos pripažįsta, kad toks yra, tačiau apdairiai patikslina, kad jis skirtas tik lenkų kultūros bei tautos etninės struktūros išlaikymui. Lietuviškasis, matyt, kitoks.

Tarp ambasadoriaus Š. Adomavičiaus Lietuvai adresuotų laiškų adresatų buvo Prezidentūra, Užsienio reikalų ministerija, Seimo Pirmininkas Viktoras Pranckietis – ambasadorius desperatiškai prašė jį nusiųsti laišką Lenkijos Seimui ir Senatui (nėra žinių, ar jis tai padarė), Seimo komitetų pirmininkai, Vyriausybės kanceliarija, Ministro Pirmininko Sauliaus Skvernelio komandos

Nukelta į 13 p.

Ar Mažoji Lietuva tebuvo miražas? I dalis

Doc. dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

Kalbos apie Priegliaus ir Nemuno žemupio baseinų plotuose praeityje buvusią lietuvininkų apgyventą teritoriją erzina nuo 1944 m. pabaigos dabartiniame Karaliaučiaus krašte įsitvirtinusių okupantų. Jų interesų gynimui pasitelkiami žinomi įtakos agentai ir grupuotės.

Antai Klaipėdos universiteto profesorius Vasilijus Safronovas 2012 m. paskelbė didelį rašinį apie „vaizduotės regioną“ – esą lietuvių prasimanytą Mažąją Lietuvą. Smerkdamas lietuvininkų atminimą ginančius žmones, jis teigia: „... šios grupės palaiko mitą aukos, kurios kultūrą buvo pasikėsinta išnaikinti, žinoma, teigdamas, kad aktyviausiai šia linkme veikta sovietmečiu. Sovietmetis – toks vaizdinys palaikomas viešai – nutraukė natūralų lietuviškosios kultūros tarpimą Mažojoje Lietuvoje. Jų vaizduotėje sovietmetis – „Mažosios Lietuvos genocido“ epocha, sustabdžiusi natūralią raidą...“ (p. 66).

Šioje citatoje pakankamai atskleidžiamas žinomo Rusijos interesų atstovo *credo*: esą lietuvininkų krašto sunaikinimas sovietmečiu tėra tik mitas, egzistuojantis kai kurių lietuviškųjų nacionalistų vaizduotėje.

Dabartinio Rusijos režimo vykdomame propagandiniame kare svarbi vieta tenka atitinkamam istorijos perrašymui. Antai Baltijos šalių žmonių kova už nepriklausomybę ten vaizduojama kaip mūšiškų nacionalistų nusikalstama veikla prieš „puikiąją Sovietų Sąjungą“, o kruvinieji Sausio 13 dienos įvykiai – kaip didvyriškų Sovietijos gynėjų pastangos apginti tą valstybę ir jos liaudį.

Galėtume pasidžiaugti, kad savo rašiniuose V. Safronovas jau nebedrįsta vartoti reikšmingiausio Stalino laikų „istorikų“ argumento – esą visur (Baltijos pakrantėse ir beveik visame pasaulyje) praeityje gyvenę rusai, todėl viskas turi priklausyti Rusijai kaip „*iskonno russkije zemli*“ (tikrosios rusų žemės). Tuo grįstas tuomet planuotasis pasaulio užkariavimas, Karaliaučiaus krašto okupacija.

Tenka prisiminti Lietuvos Atgimimo laikus, kai kartu su tuometinio Lietuvos kultūros fondo atstovais ir kitais žinomais žmonėmis teko vykti į Ragainę (Rusijos valdymo metais pervadintą *Neman*), kur iš anksto suderintame susitikime norėta tartis dėl atminimo ženklų pastatymo lietuviškosios raštijos pradininkui Martynui Mažvydui. Įveikus nemažą kelią, pasirodė, kad tuometiniam miesto vykdomojo komiteto pirmininkui esą atsirado ypatingų reikalų ir delegacijos iš Lietuvos jis priimti negalės. Su mumis sutiko kalbėtis jo pavaduotojas, pabrėždamas, kad jis neturi jokių teisių ką nuspręsti ir tik išklausys atvykusius lietuvių. Šviesuoliai iš Lietuvos ėmė pasakoti apie Mažosios Lietuvos praeitį ir Ragainėje ilgai gyvenusio M. Mažvydo nuopelnus mūsų kultūrai. Bandžiusio klausyti Rusijos pareigūno veidas išraudo, vėliau ir pamėlo. Nebesitvardydamas jis galop nutraukė Lietuvos kultūros veikėjų kalbas: „Aš jau penkis kartus buvau kviestas į kvalifikacijos tobulinimo kursų Maskvoje, kur mums pasakaitas skaitė žymiausieji Sovietų Sąjungos profesoriai. Niekas iš jų niekad neminėjo kažkokios Mažosios Lietuvos, tad ką jūs čia prasimanote?“

Taip anuomet baigėsi bandymas susitarti su Rusijos valdžios atstovu. Didžiulio biurokratinio mechanizmo „sraigtelis“ tada išsisuko nesunkiai – jei „iš viršaus“ niekas nepranešė apie kažkokį lietuvininkų gyvenamą kraštą, tai jo ir negalėjo būti.

Laimei, kad per ketvirtį amžiaus laikai taip pasikeitė, kad net V. Safronovui nebėra kam nutylėti Mažosios Lietuvos praeities. Belieka ieškoti visokių „kabliukų“, prasimanyti būdų, kaip sumenkinti tą istorijos reiškinį, pavaizduoti jį taip, kaip naudingiau šiandieninei Rusijai. Aptariant tą reiškinį, priekabių ieškoma to krašto varduose, jo teritorijos apibūdinimuose ir „lietuviškųjų nacionalistų“ per šimtmetį užsitęsusiame esą kenksmingoje veikloje.

V. Safronovas, bandydamas pavaizduoti termino „Mažoji Lietuva“ tariamą ydingumą, vardija atvejus, kai lietuvininkų gyvenamas kraštas praeityje buvo įvardijamas „Prūsų Lietuva“ arba tiesiog „Lietuva“. Vėliau plitусio termino „Mažoji Lietuva“ vartoseną rašinio autorius bando prilyginti kažkokiems piktavališkiems veiksams, kuriuos rezgė visokie netikėliai.

Tiltas į Mėmelį, iki 1939 m. Atvirukas iš Ramūno Čepo atvirukų kolekcijos

V. Safronovo rašinyje ne vienoje vietoje „pamirštama“ paminėti nepatogius faktus ar aplinkybes. Taip esą nepastebėta, kad terminas „Mažoji Lietuva“ yra gal pats patogiasiausias mokslinės terminologijos požiūriu, siekiant sukurti tvarkingas ir logiškas terminų sistemas kiekvienai nagrinėjamai sričiai. Antai naudojant terminus „Mažoji Lietuva“ ir „Didžioji Lietuva“ visai patogiai ir aiškiai apibūdinami praeityje egzistavę du lietuviški regionai. Grįžus prie termino „Prūsų [ar Prūsijos] Lietuva“, kaimyninį lietuvišką regioną pagal tą pačią logiką reikėtų įvardyti „Lenkų [ar Lenkijos] Lietuva“ (apie teritoriją iki 1795 m.), „Rusų [ar Rusijos] Lietuva“ (teritorijai 1795–1915 m.). XXI a. (kaip ir XX a. pabaigos) žmonėms tokie terminai nebūtų itin patrauklūs, nors jie ir buvo užfiksuoti daugybėje istorinių dokumentų (beje, V. Safronovas niekaip nenorėjo pastebėti praeityje dažnai vartoto termino „Lenkų Lietuva“ (*Pollnische Littauen*)).

V. Safronovui patogiau plėtoti šamokslo teorijas, išpūsti kai kuriuos praeities momentus, tinkamesnius jo koncepcijoms. Antai 70-ame puslapyje ieškoma lietuvių nacionalinės vienybės idėjos grėsmingos įtakos – esą ji „... skatino šiai idėjai pritariančius atsiskirti termino „Prūsų Lietuva“ keičiant pastarąjį „Mažosios Lietuvos“ sąvoka. Tokiu pokyčiu siekta išstumti priklausomumą kitai valstybei ir kitai kultūrai liudijancią sąvoką „Prūsų“ vietoj jos įteigiant pretenzijas į vienos kultūros buvimą išreiškusį terminą „Mažoji“. Kitaip tariant, siekta objektyviai egzistavusį dviejų Lietuvų svetimumą užgožti „artimų Lietuvų“ idėją“.

V. Safronovas žūtbūtinai stengiasi parodyti, kad toji Prūsų Lietuva buvęs kažkoks visai svetimas kraštas, prie kurio dabartiniams lietuviams nedera kišti nagų. Anot jo pašaipaus vertinimo, „... Mažoji Lietuva tapo erdve, vaidinančia daugelio lietuvių kultūros (ne Prūsijos lietuvių, bet visų lietuvių kultūros) fenomenų „lopšio“ vaidmenį... kadangi joje ESA [paryškinta mano – *aut. pastaba*] gimė daugybė „pirmųjų“ [kabutės V. Safronovo – *aut. pastaba*] reiškinii lietuvių raštijoje: buvo parengta ir išspausdinta pirmoji knyga lietuvių kalba, pirmąsyk išverstas į lietuvių kalbą Šv. Raštas, išleista pirmoji lietuvių kalbos gramatika, pasirodė pirmasis grožinės literatūros kūrinys lietuviškai, buvo leidžiamas pirmasis laikraštis lietuvių kalba ir t. t.“ (p. 67).

Iš tiesų stulbinantys V. Safronovo „atradimai“ esą nebuvo nei Martyno Mažvydo su Jonu Bretkūnu, nei Danieliaus Kleino su Kristijonu Donelaičiu, nei visų kitų žymių veikėjų. Matyt, Klaipėdos universitete pagal dabartinio Rusijos režimo direktyvas rengiama visai nauja Lietuvos istorijos versija, kur svarbiausiais mūsų veikėjais bus paskelbti kokie Ivanovai, Petrovai ar Sidorovai, o ne iki šiol mums žinomi asmenys.

V. Safronovui patogiu kalbėti apie „svetimą kultūrą“ Mažojoje Lietuvoje, taip bandant įtvirtinti savus teiginius. Kvalifikuotas ir sąžiningas specialistas žinotų, kad tame regione visada buvo ryškus kultūrų daugiasluoksniškumas. Pavyzdžiui, galima spėti, kad XV a. krašte išlikę baltiškos kilmės žmonės veikiausiai tebegyveno pagal savo

protėvių papročius, susitaikydami su teritoriją valdžiusio Kryžiuočių (Vokiečių) ordino negausių pareigūnų formaliais reikalavimais (retsykiais dalyvauti krikščioniškose apeigose, mokėti atitinkamas duokles ir t. t.). Kokiam XVII a. krašte jau buvę daugiau atvykėlių iš Vakarų, atnešdavusių vienus ar kitus igūdžius ar papročius; kartu vyko reikšminga krašto lituanizacija, net ir ateiviams kolonistams perimant tuomet vyravusios baltiškosios kultūros elementus. Dar prisimintos „aukštoji“ ir „žemoji“ (liaudies) kultūros, atvežtinės (vakarietiškos) ir vietinės (baltų autochtonų) kultūrų ir kiti lygmenys. Būtent Mažojoje Lietuvoje – agrariniame kaimų krašte – šimtmečiais svarbiausias buvo „žemosios“ (liaudiškosios) kultūros lygmuo – nuo seno baltams būdingi papročiai, tradicijos ir kt. Dar prisiminus, kad Mažojoje Lietuvoje apsigyvenant daugybei ateivių iš gretimos Žemaitijos ir kitų Didžiosios Lietuvos regionų, atnešusių ne vien lietuvių kalbos tarmes, bet ir savuosius papročius, šimtmečius buvo palaikoma lietuviybė, labai jau keista skaityti apie Mažosios Lietuvos kultūros „svetimumą“. Be abejo, tai patogų dabartiniam Rusijos režimui: tegul Lietuvos Respublika būna pati sau, o esą jai visai svetimo krašto už Nemuno teisėta įpėdinė ir valdytoja tėra tik Rusija.

V. Safronovui patogų pasitelkti skirtingos prasmės duomenis – esą administracinės ribos Rytprūsiniuose praeityje įvairiai kito, oficialiuose dokumentuose fiksuotas lietuvių kalbos plotas Rytprūsiniuose nuolat mažėjęs ir pan. Antai tos provincijos skaldymas į smulkesnes dalis, praeityje vartoti gana sąlyginiai tų dalių pavadinimai leidžia sumenkinti praeityje (XVIII a. ir vėliau) lietuvininkų gyventų plotų mastą. Primenant, kad Gumbinės pusė buvo vadinama „lietuviškąja“, o Karaliaučiaus – „vokiškąja“, patogų nutylėti Mažosios Lietuvos priešininkams netinkamus momentus (tai, kad Karaliaučiaus administracijai priklausydavo ir itin lietuviški plotai prie Kuršių marių ir kt.).

Dar vienas patogus oponento „arkliukas“ – apsiribojimas vien Prūsijoje oficialiai fiksuotais duomenimis apie lietuvių kalbos vartojimą. Kvalifikuoti specialistai žino, kad etnokultūrinė grupė apibūdinama ne vien jos atstovų vartota kalba, bet ir daugeliu kitų požymių. Vien kalbos požymiu besivadovaujantys turėtų pripažinti, kad pasaulyje nebeliko, pavyzdžiui, airių, kurie senokai perėmė svetimą anglų kalbą; tačiau daug kam žinoma, kad pasaulyje išsibarstę ar savo krašte likę milijonai airių tebesaugo savo tautinę tapatybę, nepriskiria savęs kokioms kitoms tautoms.

Čia trumpai priminsime, kad XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Mažojoje Lietuvoje iš tiesų vyko intensyvi germanizacija ir kiti procesai, menkinę lietuvių kalbos vartojimą. Objektyvūs tyrėjai galėtų pridurti, kad kalbos kaitos dalykų tuomet nestigo ir Didžiosios Lietuvos atskirose vietose (nereikėtų nutylėti, kad ne vien Vilniaus apylinkėse, bet ir Kėdainių–Jonavos ruože plito lenkų kalba, kad šią perėmė ištisi visuomenės sluoksniai ir pan.).

Besidomintiems Mažosios Lietuvos praeitimi norėtusi priminti, kad svarbiau-

sias dalykas ten buvo ne vienos ar kitos smulkmenos (kaip kad formalios žinios apie kurioje nors bažnyčioje vartotą kalbą ar pavienės nuomonės įvairiuose šaltiniuose), o pats lietuvininkų krašto ilgaamžio gyvavimo faktas, labai gausios lietuviškosios etnokultūrinės grupės pavydėtinas gyvybingumas, sugebant nutautinti nemažai ateivių iš Vakarų ir jų palikuonių – paversti juos pagal vietos baltų papročius gyvenusiais lietuviakalbais.

Tačiau V. Safronovas ieško patogių argumentų buvusiai padėčiai apibūdinti kitaip. Antai pasitelkiami patogūs oficialūs duomenys – neva XX a. pradžioje lietuvių kalba gausiau vartota beveik vien Klaipėdos krašte. Dar pasitelkiami iš tuometinio konteksto ištraukti momentai – esą po 1923 m. pradžios įvykių kai kada kaip Mažoji Lietuva įvardytas būtent Klaipėdos kraštas (p. 74). Taip ramstoma Rusijai patogią istorijos versiją – Lietuva tegul kalba apie Mažąją Lietuvą dabar jai priklausančio Klaipėdos krašto ribose ir nebelenda į Pietnemunę – į Ragainę su M. Mažvydu, į Tilžę su Vydūnu ir kitais, į Tolminkiemį su K. Donelaičiu ir visas kitas esą „nelietuviškas“ vietas.

Toliau V. Safronovas rūstauja dėl „lietuviškųjų nacionalistų“ teritorinių pretenzijų. Esą piktavališkai Mažoji Lietuva sutapatinama su Kaliningrado sritimi (p. 75–76), o ši sritis paversta kažkokiu „Karaliaučiaus kraštu“ (p. 77). Taip esą nesilaikoma nei praeityje buvusių administracinių ribų, nei XIX a. specialistų pasiūlytos krašto etnografinės ribos Deimenos–Alnos linija.

Iki šiol nežinomi jokie XV–XIX a. Prūsijos valdžių potvarkiai dėl kažkokios teritorijos su griežtomis ribomis (savotiško geto) nustatymo lietuviakalbiam žmonėms isikurti. Gal jau nuo XIV a. lietuviškai kalbėję žmonės ir jų palikuonys skverbėsi į skirtingas vietas Priegliaus upės baseine ir kur kas toliau. Detaliam tiriant atskirų plotų ir vietų istoriją gana toli nuo dabartinės Lietuvos ribų, nesunku aptikti ten gyvenusių lietuvių pėdsakus. Vadinamoji Deimenos–Alnos etnografinė linija veikiau težymėjo gausesnį lietuvių paplitimo teritoriją, o pavienį lietuviškų kaimų ir sodybų galima rasti ir kitur. Kiek nukrypstant į šoną, galima priminti panašius dalykus ir kituose kraštuose. Antai įprasta teigti, kad senovės prūsai gyveno plote tarp Vyslos ir Priegliaus upių, Vyslos dešiniajame krante. Regis, rimti tyrimai parodė, kad kažkada ir kairiajame Vyslos krante buvę prūsų kaimų. Tai patvirtina, kad rečiau apgyventose ir administraciškai menčiau kontroliuotose žemėse naujakurių ar senbuvų sklaida nebuvo lengvai reglamentuojama ir apibūdinama.

Žinoma, kad ir vėlesnėje Prūsijos valstybėje būta nemažų socialinių grupių, kurios (kitai nei baudžiauninkai) turėjo daugiau laisvių (tarp jų ir galimybių keisti gyvenamąją vietą). Ne visada norima prisiminti, pavyzdžiui, K. Donelaičio protėvius, jų keliones ir išikūrimus vienoje ar kitoje vietovėje. Panašiai dalis lietuvininkų ir jų palikuonių atsidurdavo ne vien „etnografinėje teritorijoje“, bet ir Karaliaučiuje, Pavyslyje, Aismarių pakrantėse, Dancige ir kitur.

Galima diskutuoti dėl vienokio ar kitokio Mažosios Lietuvos teritorijos apibūdinimo, tačiau objektyviems tyrėjams nederėtų apsiriboti vien Rusijos interesų gynimu.

V. Safronovas bara prof. Vilių Pėteraitį, išeivijoje užsimojusį atlikti didžiulį darbą – apibūdinti Mažosios Lietuvos ir Tvankstos (šiaurinės Prūsos) senuosius baltiškus vietovardžius. Esą tas tyrėjas „išbrovęs“ į Rusijos valdas – dabartinę Kaliningrado sritį. Tačiau buvusių Rytprusių teritoriją nuodugnai nagrinėjantys tyrėjai tuose plotuose aptinka ir gerokai daugiau baltiškų vietovardžių ir vandenvardžių, nepatekusių į V. Pėteraičio knygas. Išnagrinėjus daug istorinių dokumentų, galima liudyti, kad tuose veikaluose ne „užsigrobtį“ pernelyg dideli plotai, o veikiau pasikuklinta (ne viską ir pajėgiant nuveikti) apibūdinti buvusias lietuvininkų ir senųjų prūsų gyventas vietas.

Arogantiškai smerkdamas lietuvių nacionalistus ir dėstydamas Rusijos propagandos nuostatas, V. Safronovas nebando rimčiau pasidomėti apibūdinamu kraštu – Mažąja Lietuva, pats kurdamas naujus mitus ir prasimanymus apie tą regioną.

Mažoji Lietuva

Vydūno sugrįžimas ir Mažosios Lietuvos panteono tapsmas

Doc. dr. Vaclovas BAGDONAVIČIUS, Vilnius

Pradžia Nr. 11 (829)

Tačiau kas vasarą čia iš visos Lietuvos susirenkantiems Vydūno draugijos nariams vis didesnį rūpestį ėmė kelti tai, kam padaryti nebeužteko vien darbščių rankų ir pačių paprasčiausių įrankių – kastuvų, grėblių, laistytuvų bei maišų šiukšlėms išnešti, bet ką padaryti verkiant reikėjo. Su gražiai sutvarkyta iš sunykimo išgelbėtų kapinių teritorija labai kontrastavo jas juosianti išsiklaipiusi pintos vielos ūkinė tvora. Vien ji dvelkė nepagarba už jos gulintiesiems. Ji tebuvo tik iš bėdos – kad kapų ir juos puošiančių želdinių nenuiokotų miško žvėrys. Dar labiau akį rėžė iš statybinės armatūros suvirinti laikinieji kapų vartai. Suprantama, visi suvokė, kad toks kontrastas negalės akių badyti amžinai, juo labiau, kad į kapines vis dažniau ėmė užsukti ekskursijos bei pavieniai lankytojai, tarp jų ir užsieniečiai. Į Vydūno draugijos užuominas, kad gražiai pradėta kapinių tvarkymo darba reikėtų gražiai ir užbaigti (o tam užbaigimui reikia gerų medžiagų ir bent šiokių tokių lėšų), tuometiniai vietos valdžios atstovai atsakydavo pritariamai linksdami ir sakydami, kad kol kas tam dar sunku rasti reikalingų lėšų. Visus (ir pačius vydūniečius) tada gąsdino galimi milžiniški kapinių aptvėrimo išlaidų mastai. Mat, buvo orientuojamasi į M. ir M. Purvinų kapinių sutvarkymo projektą, pagal kurį tvora turėjo būti iš akmens ir metalo. Apie tokio projekto įgyvendinimą tuo laiku galima buvo tik svajoti. Vydūniečiai bent savo mintyse ieškojo išeities. Ir surado. Tardamiesi su projekto autoriais jie pasiūlė tą projektą supaprastinti ir jam įgyvendinti panaudoti pačią prieinamiausią ir pigiausią vietinę medžiagą – medieną. Tiksliai vartams reikėtų klinkerinių plytų bei metalo. Architektai tokiam pasiūlymui pritarė ir netrukus pateikė ji atitinkantį naują kapinių tvoros ir vartų projektą. Vydūniečiai nedelsdami ėmėsi jį įgyvendinti. Gavę tam įgyvendinimui vietos valdžios sutikimą, jie pirmiausia ėmėsi vartų statymo. Iš testinio Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos remiamo projekto „Vydūno idėjų sklaida ir atminimo įamžinimas“, taip pat rėmėjų sukauptų lėšų draugija nupirko reikalingą metalą, pasikvietė savo gerą bičiulį dailiojo metalo studijas Estijos dailės institute seneniai baigusį dailininką Eimantą Ludavičių¹, kuris pagal pačių Purvinų parinktą vieną iš jų sukurtų projektų nukaldino metalinę vartų dalį. Buvo nupirktos ir reikalingos klinkerinės plytos. 1998 m. vasaros stovyklos metu vydūniečiai darbavosi, kad netrukus Bitėnų kapinių lankytojai į jas įeitų pro gražius vartus, kad juos pasitiktų rimčiai ir susimąstymui nuteikiantis tuose vartuose iškaltas Vydūno posakis: *Spindulys esmi begalinės šviesos*. Baigę darbą vydūniečiai po pastatytais vartais užkasė laišką ateities kartoms. Vydūno draugija apmokėjo ir vartų statymo darbuose talkinusios vienos Šilutėje veikusios statybų įmonės pateiktą sąskaitą už medžiagas ir darbą. Vartai iškilmingai buvo atidaryti 1998 m. rugpjūčio 8 d. kasmetinės „Sueigos pas Martyną Jankų“ metu.

Gražūs Mažosios Lietuvos tradicijoms labai artimi kapinių vartai ištis džiugino

apsilankančiųjų akį, ir atrodo kaip čia nuo amžių buvę, o prasta vielinė tvora mažiau į tą akį bekruto. Gerai pradėję, lėšų savo sąskaitoje beveik neturintys vydūniečiai tikėjosi, kad jų iniciatyvą tęs vietos institucijos ir iš savo resursų parūpins tvorai reikalingų medžiagų. Kartu tikėjosi, kad galės prie projekto tasos prisidėti savo darbu. Tačiau apie jokiais iniciatyvas iš niekur nieko nesigirdėjo. O laukti geresnių laikų vydūniečiams irgi nebesenorėjo. Tačiau iš kur, beveik neturint pinigų, nupirkti gana daug medienos? Buvo manoma aktyviau paieškoti rėmėjų, kreiptis į vieną ar kitą fondą ir taip šį tą sukauptus nupirkti bent pirmam darbų etapui reikalingas medžiagas. Tačiau pasitaikė gera proga reikalą sutvarkyti paprasčiau. 2001 m. pradžioje buvo įsteigta Pagėgių savivaldybė. Tų metų, regis, vasarį šios savivaldybės viešojoje bibliotekoje buvo surengtas „Mažosios Lietuvos enciklopedijos“ pirmojo tomo pristatymas. Jame dalyvavo ir naujosios savivaldybės meras Vaclovas Algirdas Mišeikis bei kiti valdžios atstovai. Tarp leidinio pristatytojų buvo ir Vydūno draugijos pirmininkas. Jis išdriso kreiptis į merą dėl Bitėnų kapinių tvarkymo tasos ir dėl gali mybių parūpinti tam tvarkymui reikalingos medienos, kurios neturėtų trūkti savivaldybės teritorijoje besidriekiančiuose miškuose ir kurią apdoroti galėtų bet kuri iš čionai veikiančių lentpjūvių. Kreipimasis buvo iš karto išgirstas, ir sutartu laiku atitinkamos formos medinių tvoros statinių tos vasaros stovyklautojams buvo pristatyta tiek, kiek tuo kartą jų reikėjo. Sulaukta ne tik tų statinių, bet ir reikalingos pagalbos – transporto, apdorojant metalo detales, gręžiant skylės betoniniuose stulpuose ir pan. Visu tuo nuoširdžiai ir su užsidegimu rūpinosi ir savų tarnybos rūpesčių nestokojantis tuometinis savivaldybės administracijos vadovas Remigijus Kelneris. Tvoros statiniai buvo tvirtinami draugijos nusipirktais varžtais, pastatytoji tvora dažoma irgi draugijos išigytais dažais. 2001 m. vasaros darbai ėjosi gana nelengvai, nes nebuvo patirties, tveriant reikėjo prisitaikyti prie gana sudėtingo reljefo, įveikti kitokias kliūtis, nuolat ieškoti detalių, apie kurių reikalingumą nebuvo numatyta iš anksto. Tačiau vartus įreminanti fasadinė tvoros dalis buvo pastatyta nepriekaištingai.

Sakoma, gera pradžia – pusė darbo. Kitų metų darbai ėjo greičiau ir sklandžiau. Pirmosios tvoros dalies statymo patirties turintys vydūniečiai jau patys galėjo išspręsti visas iškiliančias technines problemas, o ypač tam labai padėjo atsivežtas draugijos vicepirmininko Algimanto Jucevičiaus parūpintas elektros generatorius, leidęs vietoje atlikti visus gręžimus, pjovimo ir kitokius elektros energijos reikalaujančius darbus. Tveriant tvorą iš klinkerinių plytų buvo sumūryti jos kampiniai stulpai. Jiems medžiagą parūpino ir pasitelkęs patyrusį mūrininką Rimantą Genį bei kelis vydūniečius darbus taip pat atliko Algimantas Jucevičius. Ant jo pečių gulė ir visi kiti su vartų ir tvoros statymu susiję inžineriniai ir techniniai reikalai bei ūkiniai vydūniečių stovyklos rūpesčiai. Bitėnų kapinių tvorą stovyklaujantys vydūniečiai baigė tverti 2006-ųjų vasarą. Tada iš Šilutės muziejaus, kur buvo saugomas nuo

Prie Vydūno kapo kalba Saulius Sodonis

metalines rades lupinėti ėmusių vandalų, prie Vydūno kapo buvo sugrąžintas iš Detmoldo atsivežtasis antkapinis akmuo. Tų metų rugpjūčio 5 d. vykusiose Martyno Jankaus gimimo dienos iškilmėse vydūniečiai pristatė savo darbą „Sueigos pas Martyną Jankų“ dalyviams. Jie pasidžiaugė, kad šis kolektyvinis visos draugijos kūrinys yra vainikas, apjuosiantis Vydūno, Martyno Jankaus, Valterio Banaičio, Grigolaičių, Kondratavičių, paprastų Bitėnų apylinkių žmonių amžino poilsio vietą. Draugijos pirmininkas padėjo jos nariams, kurie ne po vieną vasaros savaitę triūsė šį vainiką pindami: Stasiui Dragūnui, Nidai Eidukaitytei, Vytautui Gurevičiui, Danutei Jazgevičiūtei, Algimantui Jucevičiui, Marijonai Aldonai Jundienei, Zeniui Jurgelaičiui, Juozui Kuzminskui, Lindai Lemchenai, Marijai Liugienei, Jūratei Mikalajūnienei, Laurynui Mikalajūnui, Vitalijai Miškinienei, Romualdui Miškinui, Danguolei Oželytei, Rimai Palijanskaitei, Linui Plankiui, Algirdui Sagatui, Tomui Stanikui, Dianai, Antanui ir Gintautui Stunguriams, Onai Šeštokienei, Juozui Šidiškiui, Apolinarui Tušui, Stasiui Urbonui, Daliai Vilinienei, Rūtai Vilūnaitei, Eirimui Veličkait, Živilei Žekienei ir kitiems, kurių tuokart neprisiminė.

„Vorutos“ laikraščio vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius perdavė Draugijai tokią Martyno Jankaus dukraitės Ievos Jankutės padėką: *Prof. V. Bagdonavičiui ir vydūniečių stovyklos dalyviams Bitėnuose „reiškiu nuoširdžią padėką už kilnų darbą, tvarkant Rambynų kapinaičių tvorą. Tik lankydamasi kapinaitėse supratau, kokį darbą dirba Vydūno draugijos nariai. Mano pagarba kapinaičių vartų ir tvoros projekto autoriams Marijai ir Martynui Purvinams, kapinių apželdinimo projekto autoriui Julijui Balčiauskui. Išpūdingi yra kapinaičių vartai, kuriuos nukaldino Eimantas Ludavičius. Visiems prof. Vaclovo Bagdonavičiaus išvadytiems dalyviams reiškiu nuoširdžią padėką.“*

Taip buvo baigtas keletą metų trukęs Vydūno draugijos vykdytas projektas, kurį medžiagomis ir kitaip, be minėtųjų Šilutės rajono ir Pagėgių savivaldybių, Lumpėnų seniūnijos, dar rėmė UAB „Lumpėnų Rambynas“, Šilutės miškų urėdija, Rambynų regioninio parko direkcija, Teofilio Dargelio II, UAB „Germeta“. Projektui naudotos iš Vydūno fondo (Čikaga), Mažosios Lietuvos fondo (Kanada), Ramintos Lampsatytės

(Vokietija), Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos gautos lėšos.

Kapinės ištis tapo Mažosios Lietuvos panteono statuso vertu kultūros objektu, kurį aplanko daugybė žmonių ne tik iš Lietuvos, bet ir kitų šalių, ypač Vokietijos. Lietuvininkų bendrija „Mažoji Lietuva“ kasmet gegužės mėnesį čia rengia kapinių šventę. Reikia tikėtis, kad čia atguls dar ne vieno šiam kraštui nusielpusio lietuvininko palaikai, kad numatyti pastatyti kenotafiniai paminklai primins tuos išeivius ar ištremtuosius iš Mažosios Lietuvos, kurių kapai išsibarstę tolimiausiose šalyse ar tuos, kurių kapai taip ir liks nežinomi kur nors amžino išalo žemėje, Sibiro platybėse ar išlyginti su žeme kokio nors sovietinio kalėjimo teritorijoje, kaip yra atsitikę su iškiliojo Mažosios Lietuvos dailininko Adomo Brako amžino poilsio vieta tolimajame Barnaule. Pirmuosius kenotafus, skirtus Enziui Jagomastui ir bendra Tilžės Akto signatarams jau turime. Nuo šiandien apie Amžinybėn išėjusias ir savų kapų neturinčias Vydūno žmoną Klarą Riulhazę ir kultūros kelių bendražygę Martą Raišukytę čia irgi primins kenotafiniai krikštai. Reikia tikėtis jų sulauks ir Ona Jagomastaitė, Morta Zauniūtė bei kiti Mažajai Lietuvai savo gyvenimus atidavę jos dukros bei sūnūs, ypač tie, kuriems žiaurus likimas pagailejo net kapo kauburėlio ar ir buvusį sunaikino.

Ačiū visiems kūrusiems ir tebekuriantiems dar vieną gražų paminklą Mažajai Lietuvai – jos šviesuliams atminti ir pagerbti skirtą panteoną.

Pranešimas, skaitytas 2016 m. spalio 15 d. Vilkyškiuose Vydūno palaikų perlaidojimo 25-mečiui skirtoje konferencijoje.

„Vorutos“ Nr. 11 (829) p. 1 spausdintą straipsnį „Vydūno sugrįžimas ir Mažosios Lietuvos panteono tapsmas“ iliustruojančioje nuotraukoje Šilutės kultūros ir pramogų centro folkloro ansamblis „Verdainė“ su vadove Regina Jokubaityte (dešinėje)

¹ 1995 m. Estijos dailės akademijoje Taline dailiojo metalo studijas baigęs Eimantas Ludavičius (g. 1970) šiandien yra vienas ryškiausių metalo menininkų Lietuvoje. Jo sukurtų darbų galima rasti ne tik parodose, ju pilna Vilniaus senamiestyje, kituose miestuose – pastatų interjeruose, eksterjeruose. 2016 m. apdovanotas LR Vyriausybės kultūros ir meno premija.

Ar Mažoji Lietuva tebuvo miražas?

Atkelta iš 2 p.

67-ame puslapyje jis teigia, kad XIX a. žydai „...šimtais apsigyvendavo pasienio miesteliuose“. Rimtesnis specialistas bent žinotų, kad Mažajoje Lietuvoje (kitaip nei Didžiojoje) apskritai nebuvo tokios gyvenviečių kategorijos kaip „miestelis“. To meto žemėlapiuose aptiktume, kad anuomet šalia valstybės sienos stovėjo visai nedaug gyvenviečių. Kaip jose gyventa iš tiesų? 1871 m. gyventojų surašymo oficialūs duomenys skelbia, kad tuomet Nemirsetos kaime žydų visai nebuvo, Dovilų bažnytkaimyje gyveno 3 žydai, Pežaičių kaime – 12, Ramučiuose – 0, Kulėsuose – 8, Katyčių bažnytkaimyje – 3. Trijose Smalininkų gyvenvietėse tada iš viso gyveno 86 žydai, Širvintos mieste (greta dabartinio Kudirkos Naumiesčio) – 47, Eitkūnuose (greta Kybartų ir svarbiosios geležinkelio linijos Berlynas–Peterburgas) – 201. Tiek jų ir tebuvo iš esą gausybės prasimanytų žydų.

Atrodo, kad V. Safronovas nepasirūpino Mažąją Lietuvą atskirti nuo Žemaitijos ar kitų Didžiosios Lietuvos regionų, kurių miesteliuose tuomet tikrai gyvendavo

šimtai žydų. Taip atsainiai nepaisydamas faktų ir objektyvios realybės, V. Safronovas prasimano visokius iš piršto laužtus, bet jo prorusiškoms nuostatoms tinkamus teiginius, juos įžūliai perša kaip vienintelę tiesą.

V. Safronovui nerūpi ir lietuvininkų krašto tikroji geografija. Štai 72-ame puslapyje jis teigia, kad Deimenos–Alnos linija žymėjusi „rytinę“ Mažosios Lietuvos ribą. Gal oponentas ištis mano, kad lietuvininkai gyvenę Aismarių ir Baltijos jūros vandenyse, o ne savuose kaimuose prie Nemuno ir Prieglaus?

Dėl Karaliaučiaus vardo. Rimtai besidomintys to miesto istorija žino, kad ten nuo seno gyveno ne vien užkariautojai iš Vakarų, bet ir nemažai senųjų baltų palikuonių. Vėliau Karaliaučiuje įsikurdavo nemažai lietuvininkų (kai kurie iš jų užimdavo ir aukštesnę padėtį), ten lankydavosi daugelis Mažosios Lietuvos veikėjų. Todėl to miesto niekaip negalime laikyti vien rusišku Kaliningradu ar vokiškuoju Kėnigsbergu, neva svetima vieta. Praeityje vartotas lietuviškas to miesto vardas turi rūpėti ir mums.

Savo idėjinis priešininkus bandantis sutriuškinti V. Safronovas atskleidžia ir dabarties istorijai svarbių aplinkybių. 67-ame puslapyje jis baidosi, kad „Mažosios Lietuvos enciklopedijoje“ (MLE) („pirminėje jos rengimo stadijoje“) „Mažoji Lietuva faktiškai buvo sutapatinta su [...] ne tik Lietuvai priklausančių Klaipėdos kraštu, bet ir visa dabartine Kaliningrado sritimi“. Ištis kaip baisu – kas leido MLE puslapiuose aptarinėti Rusijos valdas? Tos valstybės interesų gynėjus paguodžia tik tai, kad tas vyko „pirminėje MLE rengimo stadijoje“. Atitinkamoms jėgoms nušalinus MLE I–II–III tomų rengimui Lietuvoje faktiškai vadovavusį „lietuvių nacionalistą“ M. Purviną ir MLE IV tomo rengimui pasitelkus Rusijos interesų gynėją V. Safronovą, viskas pasisuko „reikiama“ linkme.

Literatūra

Safronovas V., „Apie istorinio regiono virsmą vaizduotės regionu. Mažosios Lietuvos pavyzdys“, in: *Istorija: Mokslo darbai*, LXXXVI/86, 2012/2, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, p. 66–80.

I dalis

Škaisgirių, Pakalnės apskr. (dab. Bolšakovas, Slavsko r.), gyvenvietės turgus, iki 1938 m.

Prancūzijos Prezidento apdovanojimas Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Pirmininkui

Prancūzijos Garbės Legiono ordino Didysis Kryžius įteiktas prof. Vytautui Landsbergiui

Š. m. lapkričio 18 d. Turniškėse esančioje Prancūzijos rezidencijoje Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Pirmininkui prof. Vytautui Landsbergiui buvo įteiktas aukščiausias Prancūzijos Respublikos Prezidento apdovanojimas – nacionalinio Garbės Legiono ordino Didysis Kryžius.

Žemiau spausdinamos šventės metu pasakytos Prancūzijos ambasadoriaus Lietuvoje Filipo Žanto (*Philippe Jeantaud*) ir prof. Vytauto Landsbergio kalbos.

Prancūzijos ambasadoriaus Lietuvoje Filipo Žanto (*Philippe Jeantaud*) kalba

*Gerbiamas Profesoriau,
Gerbiamas Ministre Pirmininke,
Gerbiami Seimo nariai,
Ponios ir Ponai ambasadoriai,
Pontios ir Ponai,*

Štai mes ir susirinkome. Ši vakarą mes esame autoriai, liudytojai ir laiduotojai didingo reginio – Prancūzija ir Lietuvą siejančios brolystės, ištikimybės ir giminystės.

Iš tiesų, gerbiamas Profesoriau, Respublikos Prezidentas nusprendė suteikti Jums iš visų aukščiausių Prancūzijos apdovanojimą – nacionalinio Garbės Legiono ordino Didįjį Kryžį.

Šis aukščiausias įvertinimas, šis išrinkimas, šis pasirinkimas skelbia ir pripažįsta Jūsų iškilus, istorinius bei išskirtinius nuopelnus atgaunant Lietuvos laisvę, Lietuvos, kuri Jūsų dėka ir drauge su Jumis buvo sugrąžinta Europai, iš kurios ji buvo taip ilgai, taip neteisingai ir taip neteisėtai atimta.

Prancūzija Jumyse pagerbia strategą, drąsų, smurto nenaudojantį, kovotoją už laisvę, kuri yra neįkainojama, nes joje auga žmogaus asmens orumas, sąžiningumas ir jo tikroji tapatybė.

1990 m. kovo 11 d. paskelbęs nepriklausomybę, 1991 m. sausį statydamas į pavojų savo gyvybę tą laisvę gindamas, ir kaip pirmasis atgimusios Lietuvos valstybės vadovas sulaukęs jos tarptautinio pripažinimo, Jūs kūrėte istoriją, puikiai žinodamas, kokią istoriją kuriate.

Einant šiuo laisvės keliu, Prancūzija buvo Jūsų draugė.

Jūs galbūt taip pat išpildėte savo „aušros pažadą“, tą, kurį Kauno ir Kačerginės vaikui galėjo perduoti jo seneliai Jablonskis ir Landsbergis, aistringai įsitraukę į lietuvių atgimimą *Aušros* ir *Varpo* laikais.

Čia ir dabar, gerbiamas Profesoriau, Prancūzija priima Jus į gretą pačių pirmųjų saviškių, tai reiškia – į šeimą, kuri neturi nei pasų, nei sienų ir kuriai teikia gyvybę, kurią traukia ir vienija visuotinis, kitiems

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Pirmininkas prof. Vytautas Landsbergis ir Prancūzijos ambasadorius Lietuvoje Filipas Žanto (dešinėje), įteikus apdovanojimą. Prancūzijos Respublikos ambasados Lietuvoje nuotr. Šaltinis – <http://www.ambafrance-lt.org/>

persiduodantis ir neišdildomas laisvės siekis.

Štai kodėl aš galiu ir turiu kreiptis į Jus vardu bei pavarde ir tirti Jums:

Vytautai Landsbergi, Prancūzijos Respublikos Prezidento vardu mes Jums suteikiame Garbės Legiono ordino Didįjį Kryžį.

Tegyvuoja Lietuva, tegyvuoja Respublika ir tegyvuoja Prancūzija.

Vytauto Landsbergio kalba, gavus aukščiausią Prancūzijos apdovanojimą

Ekscelencijos ambasadoriai, Ministre Pirmininke, bičiuliai ir artimieji!

Nuo mažumės, dar prieš mokyklą, privačiai mokytas prancūzų kalbos, vėliau virtau tinginiu ir dabar turiu pasikliauti malonia vertėja.

Naujiena iš Prancūzijos ir šios dienos ceremonija, kurią pasiūlė Jo Ekscelencija ambasadorius P. Jeantaud, grąžina mus į 1990 m. pradžią, o po to – ir į 1991-ųjų pradžią. Tai buvo didžiojo Europos virsmo į laisvę dienos.

Vėresį perspektyva, kad galų gale visa Europa bus laisva. Netrukus minėsime ir istorinę Belovežo sutarties 25-erių metų sukaktį: Sovietų Sąjungos nebėra! Tačiau pradėjau primindamas 1990-uosius. Lietuva, mažai kam žinoma, daugelio beveik užmiršta, nuo žemėlapių smurtu nutrinta

Prancūzijos Prezidento – Garbės Legiono ordino didžiojo magistro – aktas skiriant prof. Vytautui Landsbergiui, buvusiam Lietuvos valstybės vadovui, aukščiausią Prancūzijos valstybės apdovanojimą

Baltijos pajūrio šalis, tapo didžiausio įvykio – totalitarinės komunistų imperijos likvidavimo – akstinu ir katalizatoriumi, varikliu ir geografinė vieta, apie kurią staiga sužinojo gerokai platesnis pasaulis.

Laisvė ir demokratija, toks buvo Lietuvos tikėjimas ir Lietuvos dovana, paskata mūsų Rytų kaimynams. Sekė išmėginimų ir garbės dienos, paženklintos ryžtu, darbu ir krauju.

Tai buvo garbės dienos ir Prancūzijai, kuri pirmoji tarp didžiųjų Europos valstybių stovėjo greta Lietuvos, pasirinkusios laisvės kelią. Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos

kreipimasis į pasaulio tautas ir valstybių parlamentus niekur nerado tokio audringo atgarsio, kaip Prancūzijos Asamblėjoje. Dar Lietuvos Sąjūdžio vardu rašytas laiškas, kurį Prancūzijai puikiai suredagavo literatė ir patriotė Ugnė Karvelis, aprobavo paskutinis nepriklausomos Lietuvos užsienio reikalų ministras ir sovietų politinis kalins Juozas Urbšys, o nuvežė klaipeidietis sąjūdininkas Sigitas Kudarauskas, tapo rakteliu į Eliziejaus rūmus Paryžiuje ir atvėrė naują, puikų, dviejų valstybių santykių laikotarpį. Jo pradžia – prezidento F. Mitterrando pasiūlymas per ministrą R. Dumas sovietų vadovybei: surengti SSRS–Lietuvos derybas Prancūzijoje.

Sovietų atsakymas buvo brutali ekonominė blokada ir kariniai grasymai Lietuvai; o į tai atsakydamas Prancūzijos prezidentas kartu su Vokietijos kancleriu H. Kohliu pasiuntė taikdarišką pripažinimo ir paramos laišką Lietuvos vadovui.

Rudenį Paryžiuje F. Mitterrandas pasakė man apie nepriklausomos Lietuvos auksą, patikimai saugomą Prancūzijos banke: „tai jūsų auksas, galite juo naudotis.“ Garbės ir teisingumo žingsniai pralenkė formaliuosius diplomatinčius.

Laikotarpio kulminacija tapo išsami Lietuvos–Prancūzijos draugystės ir bendradarbiavimo sutartis, kurią su Prezidentu F. Mitterrandu pasirašė Vilniuje 1992 m. balandį. Pirmoji pamatinė Lietuvos sutartis su didžiąja Vakarų demokratine šalimi! Ir didelė reali mechanizacijos – kooperacijos pagalba Plungės rajono ūkininkams. Vienas Lietuvos muzikas paprašė tokios dovanos.

Toks buvo žavus laikotarpis, kurį prisimename po ketvirčio šimtmečio kaip mūsų brolystės ir garbės metų. Kažkokia šventa dvasia blykstelėjo, kad būtent

Prancūzija gali atsilipti, ir neapsirikome.

Norėčiau, kad nepaprastas šios dienos apdovanojimas ženklintų ne štai čia laikinai stovintį vieną žmogų, o vieną atgimusią Europos šalį. Gyvą ir nepranykstančią, ne laikiną Lietuvą.

Prisiminkime dažniau, kokia mūsų tėvynė įstengia būti garbinga, kokių turi prigimtų savybių – „iš praeities tavo sūnūs...“, tad lemtingomis valandomis vėl gali būti ir bus vėta laisvės.

Kaip tiesioginis ordino gavėjas dėkoju Prezidentui Francois Hollandui savo ir Lietuvos vardu.

Lietuvių tremčių istorija

Plaustu per nežinią į Lietuvą... Viena istorija apie labai drąsius lietuvius

Albertas RUGINIS, Mažeikiai

„Tremtinio“ 43-iam numeryje perskaičiau Alfonso Seniko straipsnį „Amerikos balso radijas žadino Laisvės viltį“, ir atmintyje iškilo prisiminimų apie buvusį bendradarbį trumpabanginį Alfonso Seniką.

Praeito amžiaus 7-ame dešimtmetyje Lietuvos veterinarijos akademijos radijo mazgas pranešinėdavo vietos žinias ir naujienas, o diskotekų metu transliavo šokių muziką.

Radijo mazge šeimininkavo aukštas juodbruvas jaunuolis, su kuriuo iš arčiau susipažinau jau vėliau, kai jis buvo paskirtas į Mažeikių valstybinę veislininkystės stotį vyriausiojo zootechniko pareigoms.

Veislininkystės stoties direktorius Kostas Gedgaudas buvo surinkęs stoties kolektyvą iš buvusių politinių kalinių ir tremtinių. Nebuvo nė vieno komjaunuolio ir nė vieno komunistų partijos nario. Tai siutino rajono valdžią, bet įmonės dirbo gerai, vykdė planus, tad prisikabinti dėl nieko negalėjo.

Gavę į komandą naują vyr. zootechniką, nesupratome jo pažiūrų, atrodė įtartinas, nes kėlė kartų vyko į saugumą. Vėliau ilgas valandas praleisdavome kartu stoties laboratorijoje. Taip sužinojau, kad jis – trum-

pabangininkas mėgėjas, o saugume turėjo užregistruoti savo radijo stotį. Sužinojau ir jo nuslėptą išpuodingą praeitį.

1941 m. mažametis Alfonsas su motina ištremtas į Tomsko srities Parbigo rajono Svetlozelionijos kaimą. Tėvas 1943 m. žuvo Rešiotų lageryje.

1947 m. septyni lietuvių vaikai: aštuoniolikos metų Gytis ir trylikmetė Regina Žemaičiai, septyniolikmetis Vytautas ir vienuolikmetis Juozas Gelgotos, trylikmetis Kostas Radzevičius, dvylikmetis Jonas Dinsmonas ir trylikmetis Alfonsas Senikas iš Svetlozelionijos sutarė bėgti į Lietuvą.

Kvapą stingdanti vaikų drąsa galėtų būti puikiausias siužetas aštriam nuotykių filmui ar paauglių romanui.

Tėvų su baime ir širdgėla palaiminti jaunieji bėgliai išvyko į tolimą ir pavojingą kelionę. Jų lauknešėliuose buvo duonos džiovėsių ir druskos... Iš surištų rąstų pagamintu plaustu vaikai nuo Parbigo upės aukštupio pasiekė Čajos upės žiotis. Alfonsas Senikas neprisimena, kaip jie pateko į garlaviuką. Plaukė Čajos, Obės ir Tomos upėmis, buvo kelionėje apvogti... Vis dėlto pasiekė

Tomską. Toliau per didelius vargus keliavo geležinkelio į Novosibirską. Bilietams pirkti reikėjo dokumentų, o jų dokumentai tebuvo tik mokykliniai pažymėjimai... Novosibirske, kol gavo bilietus, stoties prieigose (lauke) išgyveno savaite, o atvykę į Maskvą – visiškai įstrigo. Žmonių minios, milicija tikrina dokumentus, gauda bėglius.

Jaunųjų keleivių būrelis iškriko.

Alfonsas, likęs vienas, prisiglaudė prie benamių rusiukų. Jų pamokytas į Kauną parvažiavo užsiropšęs ant vagono stogo, o kad būtų sunkiau pastebėti, įsitaisė arčiau garvežio ir pasislėpė jo dūmuose. Taip pasiekė Kauną. Buvo sušalęs, išbadėjęs, pajuodęs nuo dūmų ir jų išgraužtomis akimis. Kirpykloje dirbęs kirpėjas pasigailėjęs Alfonso, jį nuprausė, praplovė akis. Toliau Alfonsas pėsčiomis pasiekė tetą, gyvenusią Išlaužė.

Kurį laiką slėpėsi, vėliau, prisistatęs apy-

Alfonsas Senikas. Nuotr. iš A. Ruginio asmeninio archyvo

linkės pirmininkui kaip kito (bendrapavardžio) Seniko sūnus, gavo pirminį dokumentą ir pradėjo lankyti mokyklą.

Baigė Lietuvos veterinarijos akademiją. Mažeikiuose sukūrė šeimą, vėliau išvyko gyventi į Papilę, dirbo paukštininkystės ūkyje vyr. zootechniku.

Apsilankęs „Tauro“ partizanų apygardos muziejuje Marijampolėje, pamačiau paveikslą (pieštą vieno tos bėglių grupės nario Vytauto Gelgotos), vaizduojantį jaunuosius bėglius ant plausto Parbigo upėje ir juos išlydinčius tėvus.

Važiuodami pro Išlaužą, užsukome pas mielą ir seniai matytą draugą Alfonso. Prisiminėme jaunystės draugo dienas Altajuje ir Komijoje ir gražų bendravimą Mažeikiuose.

Alfonsas dar ir dabar užsiiminėja trumpabangyste. Šiuo pomėgiu užkrėtė žmoną Danutę ir sūnų Darių, kuris šiandien Lietuvos kariuomenėje pritaiko radisto žinias.

Vytauto Landsbergio fondo įkūrimo 25-mečiui

Prof. G. Landsbergienė: Labai noriu padėkoti tiems, kurie ėjo kartu su mumis

Atkelta iš 1 p.

Kada ir kokiomis aplinkybėmis buvo įkurtas Vytauto Landsbergio fondas?

Intencija steigti Vytauto Landsbergio fondą kilo po Sausios 13-osios įvykių Lietuvoje. Tuomet Michailas Gorbačiovas, nepaisant Norvegijos visuomenės protesto, gavo Nobelio taikos premiją. Kaip alternatyva jai Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Pirmininkui Vytautui Landsbergiui buvo įteikta Norvegų tautos taikos premija. Ši premija atsirado asmenine Bergeno vyskupo Pero Lonningo ir parėmusių organizacijų iniciatyva, jie tiesiog pakvietė aukoti. Taip buvo surinkta beveik 3 mln. Norvegijos kronų, apie pusę milijono JAV dolerių. Premija įteikta 1991 m. kovo 11 d. LR Seimo salėje. Vytautas Landsbergis buvo girdėjęs apie iniciatyvas, kaip panaudoti lėšas. Tuo metu Lietuvoje neįgalūs vaikai buvo ypač apleisti, labai nelaimingi, palikti, jų išgyvenimo sąlygos buvo be galo sudėtingos, tad ilgai mąstyti, kam panaudoti premiją, nereikėjo. Pinigų iš Norvegijos banko neėmėme, nes jie buvo labai geromis sąlygomis įdėti, priskaičiuojamos didelės palūkanos. Oslo banke saugomu neliečiamu pagrindiniu kapitalu rūpintis maloniai sutiko tuometinis Lietuvos generalinis garbės konsulas Norvegijoje Leonas Boddas, o paramai skirdavome gautas palūkanas. Taigi tų pačių metų spalio 2 d. Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Prezidiumui pritarus buvo įkurtas Vytauto Landsbergio fondas ir paskirta jo valdyba. Iš pradžių Česlovo Stankevičiaus suorganizuotoje Vytauto Landsbergio fondo valdyboje manęs nebuvo, tačiau pareiškus norą dalyvauti fondo veikloje, buvau įtraukta į sąrašą. Fondo valdybos sudėtis: Lietuvos vaikų fondui vadovavęs poetas Juozas Nekrošius, kun. Vaclovas Aliulis (MIC), Onutė Narbutienė, gydytos Vanda Vainauskienė, Audra Mikalauskaitė, Laima Mikulėnaitė, prof. dr. Dainius Pūras, Linas Slušnys, Ina Drąsutienė, kun. Kastytis Matulionis (SJ). Šiuo metu valdyboje Gražina Landsbergienė, Gražina Žilienė, Gražina Vidūnienė, Birutė Landsbergytė.

Kam buvo skirtos pirmosios Vytauto Landsbergio fondo lėšos?

Fondo valdyba nutarė, kad trys ketvirtadaliai lėšų, kuriomis disponuoja fondas, būtų skiriama neįgalių vaikų gydymui ir reabilitacijai, o likęs ketvirtadalis – jaunųjų menininkų rėmimui. Ir tada prasidėjo lėšų kaupimas prioritetingoms medicinos programoms. Sutikau nuostabią asmenybę – Vandą Vainauskienę. Svarbiausias sėkmės vardiklis, lydėjęs mus visą fondo gyvavimo laiką, buvo tai, kad sutikdavome strategus, kurie labai gerai užprogramuodavo veiklą, kad ši būtų kuo tikslingesnė ir kryptingesnė. Jie lydėjo visas mūsų vykdytas programas. Bendradarbiaudami su tokiais žmonėmis, palietėme įvairias neįgalumo rūšis: regos, klausos ir vystymosi sutrikimų, kraujo ir stuburo ligų, širdies ydų, vėžio, judėjimo ir protinės negalės. Ypatingas dėmesys – ligoniams, sergantiems cerebriniu paralyžiumi, pažeistiems poliomiellito, ir reabilitacijos centrų, kabinetų įkūrimui.

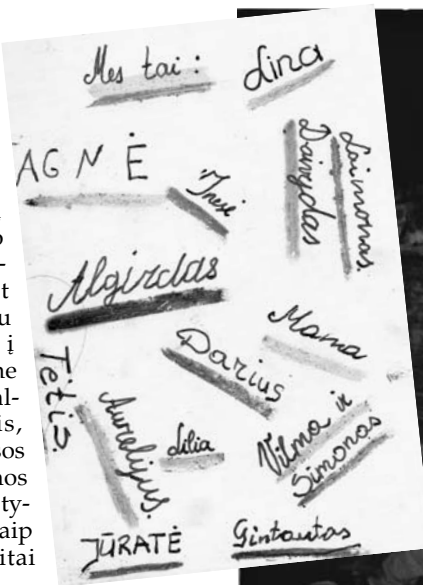
Pirmąją fondo veiklos dieną, 1991 m. spalio 2 d., nusprendėme pirmą kartą pa-

naudoti fondo lėšas ir įsigyti tokį klausos aparatą, kokio Pabaltijyje nebuvo. Susitarėme su Maltos Ordino pagalbos tarnyba (MOPT) Vokietijoje, kad jie mums jį parduos. Tačiau įvyko netikėtumas (vėliau tokie netikėtumai nuolat lydėjo): kai su Vytautu nuvykome į Vokietiją, į Kelną (Köln), ir susitikome su Maltos Ordino pagalbos tarnybos atstovais, sužinojome, kad jie klausos aparatą mums padovanos ir pristatys. Buvo pristatytas į Kauno klinikas. Taip surinkti pinigai liko kitai programai.

Taigi nuo pat fondo įkūrimo ėmėme bendradarbiauti su Maltos Ordino pagalbos tarnyba ir šis bendradarbiavimas palietė daug programų, o ypač susijusias su regos sutrikimais. Daug lėšų skyrėme retinopatijų diagnostikai ir gydymui. Buvo būtina kuo anksčiau diagnozuoti ir gydyti neišnešiotų naujagimių retinopatiją, grąsiusią aklumu. Štai 1991–1998 m. nupirkome aparatūrą neišnešiotų naujagimių retinopatijų gydymui ir ją paskyrėme Vilniaus universiteto ligoninės Santariškių klinikų vaikų ligoninei, 1997 m. nupirkome ir įteikėme Kauno akademinių klinikų Neonatologijos klinikai įrangą ankstyvai neišnešiotų naujagimių, kuriems grėsė apakimas, retinopatijų diagnostikai ir gydymui. Lietuvos gydytojai išmoko naudotis aparatūra ir šią technologiją paskleidė pasaulyje. Juk labai svarbu išgelbėti vaiką nuo aklumo. Šią programą fondas vykdė gana ilgai, iki 1999 m., nes tuomet ėmė smarkiai mažėti gaunamos palūkanos nuo pagrindinio banke saugomo kapitalo. Tam turėjo įtakos ir tai, kad mums talkinęs L. Boddas buvo beįskelbėjas pas Dievulį. Mums jis buvo labai svarbus, jis mus globojo, juo išrūpinęs dideles palūkanas, siūsdavau jam sąskaitas, o jis sumokėdavo jose nurodytas sumas iš gaunamų palūkanų. L. Boddas buvo Lietuvos atstovas Norvegijoje, įkūręs ir informacijos centrą Lietuvos bylai viešinti.

Vanda Vainauskienė sugalvojo labai svarbų pagalbos turintiems klausos problemų planą. Pabaltijyje nebuvo jokios institucijos, kurios veikla būtų nukreipta į tokių problemų sprendimą, tačiau mūsų komandos ir gyd. Vandos Vainauskienės dėka pavyko susisiekti ir susitarti su Lundo universitetu Švedijoje dėl bendradarbiavimo, steigiant Kaune pirmąją Pabaltijyje Surdologijos (audiologijos) centrą. Šis centras yra šalia Kauno klinikų, jame surinkta visa aparatūra diagnostikai, gydymui ir reabilitacijai. Tai buvo ištis didelis projektas, jam reikėjo daugybės sąnaudų (230 000 Lt), centras ir dabar sėkmingai gyvuoja.

Vėliau ėmėme remti neįgaliuosius. Vienas įdomesnių paramos atvejų buvo tuomet, kai vaikų neurologe gyd. Laimą Mikulėnaitę išsiuntėme į Londoną mėnesį trukusius kursus, kad ji susipažintų su Vakarų Europos

Vytauto Landsbergio fondo remta Ratnikų šeima iš Kelmės r. 1995 m. Vaikų vardai: Lina, Agnė, Inesė, Laimonas, Daivvydas, Algirdas, Darius, Aurelijus, Lilia, Vilma, Simonas, Jūratė, Gintautas

neįgaliųjų rėmimo strategija, nes, kaip minėjau, neįgaliųjų situacija Lietuvoje buvo labai skaudi ir sudėtinga, neturėjome neįgaliesiems skirtos įrangos, kuri galėtų palengvinti jų kasdienybę. L. Mikulėnaitė į Lietuvą grįžo ne tik įgijusi žinių, bet ir parsivežė planą, kaip steigti reabilitacijos kabinetus judėjimo, klausos negalią turintiems vaikams, ir kokia įranga juos aprūpinti. Vėliau steigdavome kabinetus ir aprūpindavome kai kuriomis priemonėmis.

Darbą, teikiant paramą neįgaliesiems, labai palengvino gydytojas prof. Dainius Pūras, jis taip pat buvo puikus strategas. Gera žinodamas reikmes, jis komplektuodavo kabinetams reikalingą įrangą ir ypač daug dėmesio skirdavo Vilniaus universiteto vaikų ligoninės Vaiko raidos centrui. Šis raidos centras buvo nuolat papildomas nauja įranga Vytauto Landsbergio fondo lėšomis. O vėliau fondas įkūrė net specialų kambarį autistams – ramybės židinį. Centrai dovanojome ir kompiuterinės įrangos. Šio projekto rezultatas ištis džiugina.

Mūsų parama įgavo pagreitį dr. Kestučio Saniuko dėka. Įsigijus sudėtingesnės aparatūros, atsivėrė ir galimybė spręsti sudėtingesnes problemas, daryti sudėtingesnes stuburo operacijas. O čia jau galima kalbėti apie judėjimo galimybės sugrąžinimą vaikui, galimybę spręsti stuburo problemas. Ir pasaulis pastebėjo mūsų pastangas. Su Vanda Vainauskiene buvome surengę kursus, kad specialistai būtų apmokyti darbui su neįgaliaisiais, t. y. Bobath terapijos kursai 1997–1998 m. Beje, Vytauto Landsbergio fondas buvo pirmoji nevyriausybinė institucija, parėmusi Lietuvoje dar niekam nežinomą nemedikamentinį vaikų su negale gydymo būdą – Bobath terapiją, kai įvairių specialybių žmonės: kineziterapeutai, logopedai, gydytojai, socialiniai darbuotojai, veikia „komandiniu“ principu. Buvo surengti kineziterapijos kursai, Neurofiziologijos klinikinio pritaikymo reabilitacijos kursai, lėšų buvo skirta ir gydytojų pasitobulinimo stažuotėms užsienyje (S. Lesinskienė, V. Budrienė, R. Ulevičiūtė, V. Temčinienė, ligoniai – M. Kvietkus ir D. Dovydėnas).

Fondas visuomenei atsakingai pristatydavo savo veiklą, rūpindavomės fondo atskaita. Buvo nuolat leidžiami bukletai, 2000 m. išleista Marijonos Varneckienės parengta informacinė knygutė „Abipusis geris“.

Žinome apie glaudų Vytauto Landsbergio fondo ir lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ (pirmininkas Algimantas Masaitis) bendradarbiavimą. Gal papasakotumėte apie paramą Rytų Lietuvos mokykloms? Kada ir kodėl imtos remti Rytų Lietuvos mokyklos? Kokia buvo joms skirta parama?

Tai buvo fondo veiklos šuolis į kitą pusę. Mes gavome labai didelę tikslingą pinigų sumą, skirtą Vilnijos kraštui. 1998 m. pradėjome vykdyti mokyklų kompiuterizavimo programą, skirtą Vilnijos kraštui. Fondo rėmėjų Julijos ir Emilio Sinkių iš Kalifornijos paramos dėka mokykloms buvo nupirktą kompiuterinę įrangą. Nesimečiau pati atrinkinėti mokyklų, kurioms skirsime paramą. Pasamdėme žmogų, kuris važinėjo

po Lietuvos, ypač Vilniaus krašto, mokyklas ir žiūrėjo, kokios įrangos joms trūksta. Nustebino tai, kad padėtis mokyklose labai skyrėsi. Pavyzdžiui, Pabradės mokykla neturėjo nieko, jiems reikėjo ir patalpų, o kai kurios mokyklos jau turėjo senus kompiuterius, tačiau trūko kitos įrangos. Tad buvo atrinktos ir kompiuterizuotos keturiolika mokyklų: Marijampolio vidurinė mokykla, Bezdonių „Saulėtekio“ vidurinė mokykla, Riešės vidurinė mokykla, Pagirių vidurinė mokykla, Pabradės „Ryto“ vidurinė mokykla, Maišiagalos Ldk Algirdo vidurinė mokykla, Juodšilių „Šilo“ vidurinė mokykla, Trakų Vokės vidurinė mokykla, Eišiškių Stanislovo Rapolionio vidurinė mokykla, Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio vidurinė mokykla, Santariškių konsultacinis mokymo centras, Plungės Senamiesčio vidurinė mokykla, Kaltinėnų Aleksandro Stulginskio vidurinė mokykla, Kuršėnų Lauryno Ivinskio gimnazija. Nors perkant įrangą keturiolikai mokyklų pavyko gauti didelę nuolaidą, geresnės sąlygas, šiai programai reikėjo daug fondo lėšų, tai buvo stambus projektas. Įgyvendinti projektai sulaukdavo paramos. Esu dėkinga likimui, kad nesu viena, kad turėjau pagalbininkų, kaip ypač atsidavusį dorą žmogų išskirčiau Onutę Miliauskaitę. Jai tekdavo atsakomybė už sklandų projektų įgyvendinimą: informacijos paruošimą, atskaitų rengimą. Tai žmogus, altruistiškai dirbęs už labai nedidelį atlyginimą. Tokį žmogų linkėčiau visiems atrasti, man pasisekė.

Mirus Julijai ir Emiliui Sinkiams, programą ir toliau įgyvendinome, bendradarbiavimą ir paramą Vytauto Landsbergio fondui perėmė Albinas Markevičius, taip pat labai mieli mūsų draugai Algimantas ir Julija Stepaičiai. Lėšų buvo skiriama ir iš Gražutės Šlapelytės-Sirutienės fondo. Tai man buvo paskata skirti paramą Vilniaus krašto mokykloms, remti Rytų Lietuvos mokyklas. Padeda Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Regioninių mokyklų skyriaus vedėjas Jonas Vasiliauskas. Jis numato ir pasiūlo, kam reikėtų paskirti fondo turimas lėšas. Džiaugiuosi, kai mokyklos mūsų paramą panaudoja atsakingai – puikūs pavyzdžiai Eitminiškių gimnazija, kur įrengti aukšto lygio chemijos, fizikos ir darbų kabinetai, Buivydžiškių pagrindinės mokyklos Sudervės pradinio ugdymo skyrius ir Juodšilių „Šilo“ gimnazijos Vaidotų skyrius, kur įrengtos patalpos ikimokyklinio ugdymo grupei, nupirkti baldai, Lavoriškių gimnazija, kuriai fondas nupirko daug mokykloje priemonių, Eišiškių gimnazijai įrengta sporto aikštelė. Stebina fondo remiama Ignalinos r. Didžiasalio „Ryto“ gimnazija, išikūrusi lietuviybės salelę, toli nuo centro, tačiau atsidavusiai sauganti, puoselėjanti krašto tapatumą. Galiau džiaugtis, matydama, kaip buvo panaudotos fondo skirtos lėšos.

Teko girdėti, kad fondas remia našlaičius ir daugiavaikes šeimas, ar tai tiesa?

Bėgant laikui, vis daugiau žmonių išgirdavo apie Vytauto Landsbergio fondą ir nusprendavo tapti rėmėjais. Iš Amerikos mums ėmė siųsti labdarą, atsiųsdavo labai

Nukelta į 6 p.

Juodšilių „Šilo“ vidurinės mokyklos mokiniai naujoje kompiuterių klasėje 2000 m. rugpjūčio 29 d. Mokyklą Vytauto Landsbergio fondo atstovai aplankė, rinkdami žinias apie kompiuterizacijos lygį

Vytauto Landsbergio fondo įkūrimo 25-mečiui

Prof. G. Landsbergienė: Labai noriu padėkoti tiems, kurie ėjo kartu su mumis

Atkelta iš 5 p.

kokybiškų daiktų – ypač daug kokybiškų drabužių ir net naujus batus. Šią labdarą mūsų namo gyventojai leido sukrauti dideliame rūsi kambaryje, išivaizduokit, kambarys buvo pilnas, labdarą atveždavo sunkvežimiais! Planuojant mums padėjo labai šviesi asmenybė, Lietuvos našlaičių globos komiteto Čikagoje steigėja gydytoja dr. Albina Pundytytė-Prunskienė, kuri užsiėmė labdara Amerikoje. Ji buvo altruistė, ieškodavo paramos Amerikoje ir netgi pati remdavo. Pavyzdžiui, remdavo negalius studentus, o jie ir baigę studijas nesužinodavo, kas juos rėmė. 1991 m. ji atvyko į Lietuvą, mes susitikome, kalbėjome apie našlaičius Lietuvoje ir ji, paprašiusi juos paremti, paliko nemažą pinigų sumą. Turbūt pasirodžiau patikima. Kai ji sugrįžo praėjus metams, parodžiau, ką nuveikėme su tais pinigais. Vaikų fondo pirmininkas J. Nekrošius man padėjo atrasti našlaičius ir taip atsirado dar vienas mano išpareigojimas. Sąrašė buvo trys šimtai penkiasdešimt našlaičių, dabar likę septyniasdešimt. Pirmais metais jie gaudavo paramą į rankas, o vėliau ji buvo pervedama į jų sąskaitą. Vėliau suradau daugiau nei tris šimtus sudėtingai besiverčiančių daugiavaikių šeimų, ėmėme jas remti ir remiame iki šiol, o O. Miliauskaitė tvarkydavo sąrašus, tikrindavo sąskaitas. Lankėme ir sąrašė nurodytus, piniginę paramą gaunančius našlaičius, daugiavaikes šeimas visoje Lietuvoje ir dalydavome gautą labdarą. Prisikraudavome sunkvežimį ir važiuodavome į Molėtus, Anykščius, Kauną, Panevėžį ir kitur. Tai buvo labai didelės akcijos, o šeimos nuoširdžiai dėkodavo, viena šeima netgi man atsiuntė savo nuotraukų ir piešinėlių albumėlį, įrašė jame linkėjimų, tik pažiūrėkite, su kokia šiluma tai padaryta! Tai ypatingas albumas.

Esu labai dėkinga fondo pagalbiniškai Jadvygai Stankevičienei, dirbusiai be jokio atlygio. Ji pagal remtinų šeimų narių sąrašą paskirstydavo, sudėdavo šeimoms labdarą, kad drabužiai tiktų pagal vaikų amžių, lytį ir pan. Surūšiuoti tuos labdaros maišus ilgai trunkantis, sunkus darbas.

Vėliau daugiavaikes šeimas rėmė dr. A. Pundytytė-Prunskienės dukra su vyru – Teresė ir Algirdas Kazlauskai, jau daug metų kasmet skirdami vienkartinę paramą daugiavaikėms šeimoms.

Sakėte, kad įkūrus Vytauto Landsbergio fondą buvo numatyta gaunamų lėšų ketvirtadalį skirti jaunųjų menininkų rėmimui, ar pavyko įgyvendinti šį tikslą?

Mudu su vyru esame muzikai, tad mums svarbus kontaktas su muzikos pasauliu. Taigi Vytauto Landsbergio fondo valdyba ketvirtadalį disponuojamų lėšų kasmet skirdavo jaunųjų menininkų reikmėms, įvairių muzikos įstaigų ir renginių palaikymui. 1991 m. fondas įsteigė muzikologo premiją, ji įteikiama kasmet už geriausią muzikologijos darbą, kurį atrenka Lietuvos kompozitorių sąjunga. Prie šios premijos esame prisidėję ir savo lėšomis. Smagu, nes premiją gavę muzikologai pateisina mūsų lūkesčius, garsina Lietuvos muzikų pasiekimus.

Kai dirbau Lietuvos muzikos akademijoje, organizuodavome koncertmeisterių klasės konkursus. Regis, penkis konkursus rėmė Vytauto Landsbergio fondas. Visi pirmųjų trijų vietų nugalėtojai gaudavo premijas.

Stipendijų studentams įteikimas Kauno Vytauto Didžiojo universitete 2002 m. lapkričio 5 d. Centre stovi prof. Gražina Landsbergienė

1991–1996 m. buvo kasmet remiama M. K. Čiurlionio menų gimnazija, jai skiriant atitinkamiems tikslams po 1 000 JAV dolerių. Vien per pirmuosius aštuonerius fondo veiklos metus paremta prof. A. Orlovitz'o vokalistų seminaras Vilniuje, „Gaidos“ festivalis, Stasio Vainiūno konkursas, naujosios muzikos festivalis „Kopa“, festivalis „Jaunimo kamerinės muzikos dienos“, M. K. Čiurlionio konkursas, K. V. Banaičio konkursas, Lietuvos muzikos akademijos kamerinis choras, Lietuvos akordeonistų asociacija, Klaipėdos menų gimnazija, Šv. Kristoforo kamerinis orkestras, Grigališkojo choralo savaitė Kretingoje, D. Booles meistriškumo kursai LMA, Naujų lietuviškų fortepijoninių kūrinų festivalis, P. Kuncos vadovaujamas LMA studentų septynių konkursas „Dainų dainelė“, šimtas dvidešimt septyni konkursų ir festivalių dalyviai, septyniolika mokslinių konferencijų delegatų, dvidešimt du seminarų ir kursų klausytojai, šešiasdešimt šeši užsienyje besistažavę ir studijavę muzikai ir tai dar tikrai ne viskas...

Taip pat remiami ir Rytų Lietuvos mokyklose vykstantys konkursai. Gal daugiau apie juos papasakotumėte, kuo svarbūs šie renginiai?

Organizavome tris Rytų Lietuvos mokyklų mokinių rašinių ir meninės raiškos konkursus. Pirmasis konkursas buvo paskelbtas 2006 m., jo tema – „Kokią Lietuvą kurs mano karta?“, 2011 m. įvyko antras konkursas „Mūsų kraštas ir mes“, dar kitais metais ir trečias – „Kuo man graži tėvynė Lietuva?“. Buvo išleistos dvi knygos, kuriose sudėti atrinkti konkursuose dalyvavę mokinių rašiniai. Organizuojant konkursus didžiulius krūvis tekdavo Onutei Miliauskaitei: nustatyti kontaktus, informuoti, paruošti diplomus ir t. t. Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos direktorius Vidmantas Žilius padėdavo parengti konkurso programą, nuostatus. Konkurso temos gimdavo iš minties, kad per mažai saugome savo krašto tapatumą, per mažai vertiname savo sąsajas su juo ir per mažai tausojame. Didžiuojusi prisiminusi šiuos konkursus, nes mokiniai savo darbais ir pasirodymais atsiliepdavo ir priisiimdavo tą didžiulę atsakomybę už savo

kraštą ir Lietuvos ateitį, svarstydamo, kokią kurs Lietuvą. „Bernardinai“ savo laidose cituodavo ištraukas iš mokinių rašinių knygų, patikėkite, buvo ką cituoti.

Dėkinga esu nuostabiai konkursų žiuri: prof. habil. dr. Antanui Tylai, prof. habil. dr. Reginai Koženiauskienei, Romui Sakadolskiui, Vytautui Narbutui, dr. Andriui Navickui, Laimai Markauskienei. Žiuri išrinkdavo geriausius rašinius ir pasirodymus, apdovanodavome mokyklas ir mokinius, įteikdavome diplomus. Po konkursų vykdavo ekskursijos, susipažinome su Kaunu, Vilniumi, Trakais, buvome Trakų Salos pilyje. Norėdavau, kad vaikai kuo daugiau pamatytų ir sužinotų – dalis jų nematė Kauno ir net Vilniaus... Miestus vaikai apžiūrėdavo su ekskursijos vadovu, gidu, juos veždavo autobusus – sudarydavome sąlygas pamatyti vertas dėmesio, Lietuvos istorijai ir kultūrai svarbias vietas.

Gal galėtume paklausti, kokių problemų iškyla?

Tai priklauso nuo to, ką laikysime problemomis. Dabar Vytauto Landsbergio fondas nebeturi biuro, nes valstybė, kaip ir anksčiau, neremia, o privačių aukotojų mažėja. Šiuo metu turimos fondo lėšos – tikslinės ir stropiai sekame, kad jos būtų naudojamos tik pagal paskirtį. Iš šių lėšų nei cento nepaėmiau, jei reikėdavo, fondo svečius vaišindavau, už transportą sumokėdavau. Tiesiog džiaugiuosi, nes galėjau tai daryti.

O kokia Vytauto Landsbergio fondo ateitis?

Fondo ateitis bus arba nebus po manęs. Kol tęsiasi parama, stengiuosi surasti mokyklą ir sužinoti jos pagrindines reikmes. Kaip minėjau, daugelį metų tikslinę paramą Vilnijos krašto mokykloms skyrė Emilis ir Julija Sinkiai, mus suradę per kitą rėmėją – Albiną Markevičių. Paramos niekada neprašiau, tačiau vis dar ją gauname. Taip pat fondą labai altruistiškai nuo 2000 m. remia Laimutė ir Algirdas Stepaičiai. Deja, p. Algirdas neseniai išėjo amžinam atilsui. Su p. Laimute kartais pasikalbame telefonu ir pateikiu išsamiai ataskaitą apie nuveiktus darbus. Tai senieji ir pagrindiniai fondo rėmėjai, dėkoju jiems savo ir paremtų Rytų Lietuvos mokyklų vardu.

Džiugu, kad yra Jonas Vasiliauskas ir Algimantas Masaitis, kurie maloniai padeda Rytų Lietuvos mokykloms paskirstyti ir perduoti gaunamas lėšas.

Galbūt nemoku labai sklandžiai visko papasakoti, bet labai noriu padėkoti tiems, kurie ėjo kartu, nes fondo veikla yra ne vieno žmogaus našta. Fondo veiklos baras buvo gana platus ir didelis, apimantis įvairias sritis, tačiau visada turėdavau pagalbinių. Ačiū Gražinai Vidūnienei, Irenai Mikšytei, ypač dėkoju jau išėjusioms Inai Drasutienei, gebėjusiai puikiai sustyguoti renginius, koncertus – buvo puiki, labai atsakinga organizatorė, Onutei Narbutienei, puikiai kuruodavusiai menininkų rėmimo programas. Dar kartą dėkoju Onutei Miliauskaitei.

Kiek žinome, parama skiriama ir studentams. Kokia būna parama, kam būtent ji skiriama?

Fondo veikla per dvidešimt penkerius metus buvo ištis įvairialypė, rėmėme ir studentus. O visa tai prasidėjo nuo vieno ypatingo susitikimo: Vytautas Amerikoje susitiko su Yoko Ono, turėjusia fondą studentams remti. Ir štai ji paskyrė mums gana didelę tikslinę sumą. Nuo tada ėmėme ir patys remti studentus. Studentai pas mus svečiuodavosi, vaišindavau juos, turiu daugybę jų nuotraukų.

Bendradarbiavome su 1993 m. įsikūrusiu Lietuvos vaikų globos būreliu „Saulutė“ ir jo pirmininke Indre Tijūnėliene. „Saulutės“ kasmet skiriamos stipendijos ištis būdavo svarbi ir didelė parama, kurią skirdavome studentams visu jų studijų laikotarpiu. Buvo daug studentų, kuriems buvo tikrai sunku, be šios paramos jie nebūtų mokėsi.

Vytauto Landsbergio fondas teikia ir metodinę paramą. Gal daugiau papasakotumėte apie dokumentinį filmą „Lūžis prie Baltijos“?

„Lūžis prie Baltijos“ – tai filmas, kurį kuriame drauge su režisiere Agne Marcinkevičiute. Idėja sukurti filmą atsirado labai atsitiktinai. Turėjome labai didelį vaizdajuosčių, kasečių archyvą, svarstėme, ką su juo daryti, o sūnus papasakojo apie Agnė Marcinkevičiutę. Susitikome su ja ir iš pradžių paprašiau Agnės, kad archyvą suskaitmenintų, ji tai ir padarė. Artėjo Vytauto jubiliejaus diena, tad nusprendžiau Agnei pasiūlyti sukurti dešimties minučių filmuką – dovaną gimimo dienos progai. Patiko šis darbas ir labai patiko prisiminti tą pakylėtą Lietuvos laikotarpį – pradėjome dėti tą laikmetį nuo pradžios, t. y. nuo 1988 m. birželio 3 d., kai buvo išrinkta Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinė grupė. Šiuo metu baigiame kurti penktą filmo dalį, pasiekėme 1990 m. balandžio 18 d. Ypač miela eiti per tą žmonių ištvermės ir apsisprendimo laiką. Ne mums spręsti, ar filmas pasiteisino, tačiau jis buvo pastebėtas. Tai filmas apie žmones, kurie neturėjo baimės jausmo. Čia yra tokių kadrai, kurių dabar nebepakartosi, savisaugos jausmas suveiks, o tada, regis, nebuvo šio jausmo. Tikslas – pasiaukojimas ir apsisprendimas. Jį ir stengėmės parodyti.

Dėkojame už pokalbį.

Kalbėjosi Irma STADALNYKAITĖ
Nuotr. iš Vytauto Landsbergio fondo archyvo

Susitikimas su Lundo universiteto (Švedija) profesoriais, vykdam Kauno klinikų surdologinę programą, 1996 m. Iš kairės antra – Vanda Vainauskienė, trečia – prof. Gražina Landsbergienė

Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio vidurinei mokyklai įteikiama kompiuterinė įranga, 2000 m. spalio 4 d. Perdavimo–priėmimo aktą pasirašo Vytauto Landsbergio fondo valdybos pirmininkė prof. Gražina Landsbergienė ir mokyklos direktorius Vidmantas Žilius

Cirkas mažojoje Pirmosios Respublikos scenoje

Alvidas JANCEVIČIUS, žurnalistas, cirko istorikas, Vilnius

1918 m. Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, ėmė ryškiai stiprėti Vakarų kultūros įtaka. Po 1917 m. bolševikinio perversmo užsidarė sienos su Rusija, o 1920-aisiais Lenkijai okupavus Vilnių ir Vilniaus kraštą – ir su Lenkija. Šalies laikinąja sostine tapo Kaunas, buvęs nedidelis Rusijos šiaurės vakarų gubernijos miestas, kurio augimą ilgai ribojo gynybiniai fortai ir Rusijos įstatymai.

Keitėsi gyvenimas, keitėsi ir pramogos. Jeigu amžiaus pradžioje daug viešų pasilinksminimo vietų tebuvo *karčemų* lygio, tai pamažu į jas įžengė aukšto lygio muzika, humoras, šokiai, cirkas. Vien Kaune 1924 m. savo paslaugas siūlė keturiasdešimt šeši restoranai. Stabiliausiai veikė, gerą vardą pelnę „Lietuvos“ viešbučio restoranas „Metropolis“, „Versalis“, „Central“, Karininkų ramovės „Trijų milžinų“ restoranas ir kiti tapo miesto kultūrinės erdvės dalimi, kur vykdavo įvairūs renginiai, labdaros vakarai, koncertai, burdavosi rinktinė publika. Jie buvo miesto inteligentijos ar bohemos traukos vieta. Pavyzdžiui, „Metropolije“ per pietus skambėjo klasikinė muzika, o vakare – pramoginė. Čia dažnai lankydavosi Kipras Petrauskas, mėgęs, be kita ko, pažaisiti biliardą, pavakarieniauti po spektaklių.

1923 m. lapkričio 18-ąją E. Ožeškinės gatvėje, gaisrininkų savanorių bute, atidarytas teatras – varjetė „Miramaras“. Kaip skelbė reklama, kabarete be pertraukos griežė du orkestrai, vienas jų, „Jac-band“, „atlieka geriausius numerius, o scenoj dalyvauja“ pirmos rūšies artistai“.

Pirmaisiais Nepriklausomos Lietuvos metais restoranų lankytojus linksmindavo daugiausiai svečiai iš Vokietijos, Rusijos, Latvijos. Valstybinis teatras, turėjęs auklėti naująją artistų kartą, padėti kurti ir skleisti lietuvišką kultūrą, dar tik pradėtas kurti, todėl lietuvių artistai programose buvo gana retas reiškinys.

Pasirodymus Kaune rengė daug užsieniečių – prancūzų ansamblis „Sisters B“, ispanės Carmen ir Celina Aso, vengrų duetas „Balwy and Bady“, rumunų smuikininkas J. Gulescu, mulatė Fortuna la Creole, rusų estrados žvaigždė Aleksandras Vertinskis ir kt. „Versalio“ restorano publiką audrino vengrų džiazio pianistas Denes Laszlo, su švedų ansambliu Kaune koncertavo ir garsioji juodadė šokėja, dainininkė ir aktorė Josephine Baker, vadinta dar Juodojuoju perlu, Bronzine Venera ar Kreolų deive. Pasak amžininkų, vakarais restoranuose sunku buvo susigaudyti, kur esi – Sankt Peterburge, Varšuvoje, Berlyne ar Paryžiuje, daug kur buvo ne tik dainuojama, bet ir kalbama rusiškai.

1925 m. spalio 15-ąją „Lietuvos žinios“ rašė:

„Kaip yra žinoma, Kauno miesto ir apskrities viršininkas savo laiku buvo įsakęs uždaryti kabaretus, bet jų savininkai išsirūpino leidimą iš aukštesniosios valdžios. Pastaruoju laiku tasai klausimas vėl buvo iškeltas Vidaus reikalų ministerijoj ir nutarta, kad kabaretuose tegalį dalyvauti tik Lietuvos piliečiai.

Kaip teko patirti, 1926 m. kabaretai irgi būsią uždaryti.“

Palaipsniui užsieniečių sumažėjo ir jie daugiausiai tenkinosi šokių programomis. Be to, kartu su jais vis tiek turėjo dalyvauti ir lietuvių artistai: „Kasdien didelė, meniška programa, geriausiems užsienio ir vidaus artistams dalyvaujant: garsi kiniečių trupė WonG GenFo (iš Londono „Alhambros“). Argentiniška šokių pora Diritasso (iš masino de paris); orig. Kubos rumba; vyrų vokalinis sekstetas – „Seši vėjai“.“ Gaila, bet apie šį Stasio Gailevičiaus vadovautą kolektyvą išliko nedaug žinių.

Arba dar vienas skelbimas: „Baletas dalyvaujant vietos ir užsienio artistams. A. Arnoldi pastatymas. Prancūzų apašų gyvenimo vaizdelis. „Dija-bolo“, amerikoniškas akrobatinis baletas. Lietuvių dainos atl. ponio Monfredienė. Lietuviški romansai, atl. p. Vencevičius, orientaciniai šokiai, atl. Angola ir Liuliu.“

Tačiau nepaisant reikalavimo programas rodyti kartu su Lietuvos artistais, orkestrų vadovai užsieniečiai ir toliau buvo vertinami palankiai, nes jie nekėlė jokio pavojaus lietuviškai kultūrai – nuolatos čia gyvendami, daugelis išmoko groti ir lietuviškas melodijas. Kita vertus, kontrolė irgi buvo

griežta. Plačiai nuskambėjo Lietuvos karininkų ramovės majoro Kriščiūno poelgis. Kartą karininkas „Trijų milžinų“ restorane išgirdo orkestro dalyvius tarp savęs kalbant rusiškai ir apie tai išpėjo restorano savininke O. Pežienė. Majoro išpėjime buvo rašoma: „„Trijų milžinų“ restoraną daugelis sutapatina su Karininkų ramove ir tuo pačiu visus negerumus, kurie pasirodė restorane, perkelia ramovės sąskaiton. Kad išvengti bereikalingų kalbų prašoma, kad „Trijų milžinų“ restorano bei viešbučio tarnautojai neužmirštų, kad jie tarnauja lietuviškoje įstaigoje ir vartotų valstybinę kalbą.“

Kauno apskrities ir miesto policijos vadas netgi patvirtino griežtus nuostatus, pagal kuriuos šeštąją dalį mažojoje scenoje skambėjusios muzikos (šmaikščiai pavadintą „policiniais numeriais“) būtina atlikti lietuvių kalba, be to, ji turinti būti „tautinio pobūdžio“. Tos pačios taisyklės galiojo ir plokštesle įrašinėjantiems artistams.

„10 centų“ 1937 m. lapkričio 12-ąją pranešė:

„Pagal nuostatus restoranuose, kabaretuose arba kavinėse, kur vakarais yra programos, vietos mažosios scenos artistų, turi būti proporcingai užsienio artistams, tai reiškia, kad jeigu du programos numerius atlieka užsieniečiai, tai kitus du numerius turi atlikti vietos artistai.

Tačiau Kauno restoranuose šio nuostato nesimato. Esama restoranų, kuriuose programą atlieka vien užsieniečiai. Ryšium su tuo, nemažai skaičius mažosios scenos artistų atsidūrė be darbo. Jų delegacija šiomis dienomis lankėsi vidaus reikalų m-joj ir prašė į šį reikšingą atkreipti dėmesį.“

Vienas pirmųjų profesionalių artistų, išdrįsusį pasirodyti „mažojoje scenoje“, buvo p. Komskis. Vasarą jis koncertuodavo Vytauto parko restorane. Tačiau tokių drąsulių buvo nedaug.

Lietuvių artistams kantrybė trūko, kai užsieniečiai savo programas pradėjo rengti lietuviškai. Pavyzdžiui, vienas žinomiausių laikinosios sostinės atlikėjų Danielius Dolskis, iki tol savo juokelius pasakodavęs rusiškai, pirmasis iš užsienio artistų išmoko lietuvių kalbą ir pritaikė savo repertuare. Girdėjusieji jį teigė, kad Dolskis lietuviškai kalbėjęs geriau net ir už kai kuriuos lietuvių artistus. Žinoma, tokios artisto pastangos susilaukė visų pagarbos ir jo nuolatos buvo laukiama atvykstant į Kauną.

Atsirado restoranuose ir lietuvių orkestro vadovų, netgi tokių originalių kaip B. Budnickis, kuris grojo naujai atidarytos „Monikos“ kavinės šokių salėje, vėliau „Mildos“ kavinėje. 1929 m. balandžio 10-ąją „Lietuvos žinios“ informavo, jog „„Mildos“ orkestro vedėjas smuikininkas p. Budnickis jau kelintas vakaras svečius linksmina nepaprasta muzika. Jis groja paprastu malkoms piaustyti pjūklų.“

Tačiau ne vien tik muzika viliojo restoranų savininkai publiką. Kaip tikruose kabaretuose, scenoje galėjai išvysti visko – šokių, humoro, originalinio žanro, arba paprasčiau, cirko pasirodymų. Daugiausiai tokių dalykų buvo rodoma A. Čipurnos, „Versalio“ restoranuose, Miesto sode.

Štai, pavyzdžiui, nuo 1926-ųjų gegužės 17 d. Miesto sode gastroliavo žinoma visoje Europoje artistė Loiset su savo dresuotais balandžiais bei kalbančiomis lėlėmis, programoje dalyvavo garsiausi Rusijos artistai – humoristas V. Chenkinas, P. Rudakovas, A. Vertinskis. Nuo gegužės 21-osios prie jų dar prisijungė čiuožėjai su riedučiais Maud ir Bessi Nevland.

Birželio 5-ąją žydų atletikos klubas sode surengė gimnastikos šventę ir didelį pasilinksminimą.

1929 m. birželio pabaigoje „Dainos“ draugijos Vytauto parke lengvosios atletikos seansą surengė J. Bauraitis, figūrinių važiavimą dviračiu demonstravo J. Mejeris, pasirodė parterio akrobatai „3 Malibri“.

Tų pačių metų liepos 27–28 d. Vytauto parke surengtos „Užsienių Cirko“ trupės gastrolės.

1928 m. liepos pabaigoje „Palladium“ kino teatre, Žaliakalnyje, o vėliau ir Vasaros teatre kauniečiai galėjo išvysti šaunų p. Alekso dresuotų šunų pasirodymą.

Vytauto parke ištisą vasarą buvo rodomos įvairios lengvo turinio komedijos (kaimo idilija „Naktigonė“, etc.), operetės, pasirodydavo baleto artistai. Reguliariai

programose dalyvaudavo ir cirko žmonės – lietuvis magas J. Čekanavičius, žinomas (skelbiama, jog Stokholmo, nors cirkas Vokietijos) „Barum“ cirko akrobatų duetas „Duo Valtainis“ ir daugybė kitų. Įdomi detalė – „Barum“ cirką įsteigė išeivis iš Mažosios Lietuvos Simonaitis.

Oficiozas „Lietuvos aidas“ skelbė apie naujai atidaromus restoranus ir juose koncertavusius Lietuvos bei užsienio atlikėjus. „Lietuvos žinios“ tradiciškai rašė kritiškas žinutes apie restoranų veiklą: „Gastrolierių klausimas pas mus – chaotingame stovy. Čepurna, Versalis, miesto sodnas ir t. t. pilni visokių „garsenybių“ – koko, ripsi, pipsi, krokodilų, vertinskių, „artistų ir šokėjų“, jų tarpe ir gyvo kūno pardavėjų ir kitokių „pasaulinių“ tvirkintojų plejadų. Jie čia „gastroliuoja“ ištisais mėnesiais ir metais; šios rūšies artistus archkatalikiškoj Lietuvoj mielai įsileidžia.“

„Versalio“ restoranas siūlydavo bene įvairiausia programą, nuo romansų dainavimo iki baleto šokėjų pasirodymo arba net amerikietiškojo akrobatinio baleto. Pavyzdžiui, 1924 m. birželį čia pasirodė klasikinių ir charakterinių šokių duetas Vera Potti ir Genrikas Tanejevas, žmogus – žaibas Ernestas Feldenas, plastinių figūrų atlikėja Žaneta, kauniečių mėgstamiausias muzikinis ekscentrikas p. Leo-Ratas, muzikiniai ekscentrikai Origoni ir kiti. 1937 m. sausį „Versalyje“, pasak reklamos, viešėjo „nepaprastas, menišką, originalus Paryžiaus atrakcijas Chaudza Kaly su savo šokėjomis indėmis, populiariųjų „Pupų Dėdė ir Dėdienė“, kiti vietiniai bei užsieniai artistai“. Nuo balandžio 1-osios pasirodė garsioji Gospodica Dumica su savo nuostabiais balandžiais ir komikas, smuiko virtuozas Jonny et Rad.

Tų pat metų lapkričio pradžioje čia gastroliavo „elegantiškiausias šių laikų šokių trio Pie'rre van Sarter et Ses Danseuses, muzikos virtuožas prof. Lightman, 3) modernišką jaz – Elis and Bobby, „trakciojones“ ir kiti numeriai“. Laikraštis „Diena“ pastebėjo, kad akrobatiniai šokiai dabar labai populiarūs. Juose šokėjai patraukia žiūrėtoją ne tik gryna plastika, bet ir akrobatiško vikrumo triukais. Kauniečiai turį progos pamatyti tokių šokių kino divertimentuose ir vasaros scenose.

1938 m. gegužę, vėlgi „Versalyje“, „iš Paryžiaus orlaivių, iš Monte Carlo nuosavų limusinų: Arpad Czeglėdy – virtuožas premijuotas Paryžiaus Parodoje; Marika Mar – charakteringų šokių solistė; Mel ir Melma – akrobatiškų šokių karaliai; Billy Bourbon – fenomenalus ekscentrikas; Ock – Key ir Brey – Trio parodijose“.

„Metropolio“ restoranas 1933 m. lapkritį kvietė pasigrožėti ispanų šokių ir dainų atlikėja Nana de Herrera, Bea ir Henry Violanty (plastiški ir akrobatiški šokiai), Trio – Natio-nale – Danzen ir kitais artistais.

1934 m. vasario 12-osios „Metropolio“ restorano balionų vakare reklamuotos pasikutinės nepaprastos akrobatinės šokėjų poros Kremolina and Darras, Byros kvarteto, šokėjo Beržaičio gastrolės.

„Konrado“ kavinėje pirmaisiais Nepriklausomybės metais nebuvo ne tik jokio orkestro, bet net radijo aparato, todėl ten rinkdavosi publika, mėgstanti ramiai pasėdėti. Trečiajame dešimtmetyje menininkai dar burdavosi „Laisvės“ restorane (Laisvės al. 90, dab. „Presto“) bei „Central“, kuri dėl savininko buvusios profesijos (bažnyčios vargonininkas) vadino „Božegraika“, bare „Pale-Ale“, garsėjusiame džiazu ir šokiais. Tarnautojai daugiausiai lankydavo kavinės ir užkandines: „Moniką“ (iki 1928 m. – A. Perkausko cukrainė; Laisvės al./Maironio, dab. bankas), „Aldoną“ (dab. Dramos teatro vietoje), Romos valgyklą (Laisvės al. 32), „Pie-nocentro“ užkandines. Pietūs pirmos eilės restoranuose kainavo du–keturis litus (dešimt procentų už aptarnavimą), valgyklose – pusantro lito. 1931 m. bankrutavusio restorano „Laisvė“ išskirtiniais akcentais buvo jo kanarėlės ir ten lankėsi menininkai. „Pale-Ale“ garsėjo kaip jaunimo susitikimų vieta, pasak amžininkų, čia buvo einama smagiai paūžti. Trumpai gyvavęs restoranas „Skala“ išsikūrė savitu vieno savininkų Liudo Truikio sukurtu interjeru. Laisvės alėjoje (dabar pastatas Laisvės al. 38) buvo įsikūręs ir vakarietiško tipo restoranas – užkandinė „Automatas“, kur valgiai ir gėrimai prekiauta iš automatų. Nedidelėje M. Valančiaus gatvelėje veikė restoranai „Piliečiai“, „Rūta“, „Sostinė“ ir kiti,

piktinę dvasininkiją bei vietos gyventojus. Ne mažiau piktinio ir po nustatytų darbo valandų pasilikę bei triukšmaujantys restoranų klientai ar antisanitarinės sąlygos net ir kai kuriuose pirmos rūšies restoranuose. Juose vis labiau populiarėjo legalūs ir nelegalūs lošimai, biliardas, lošimo automatai. Tautininkų klubo restorano pagrindinis pajamų šaltinis buvo loto klubas, jį uždarius bankrutavo ir restoranas, kituose restoranuose papildomas pajamų šaltinis buvo prostitucija. Prieštaringos reputacijos „Locarno“ (vėliau, kaip ir viešbutis, „Lozana“) dėl jame teiktų prostitucijos paslaugų vadintas antrarūšiu, nors pramogų kokybė jame buvo nebloga, grojo Sašos Stupelio orkestras, Jurgio Akelio džiazio kapela.

Lietuviai cirko artistai ypač retai dalyvaudavo tokiose programose. Nebent toje pačioje „Lozanoje“ galėjai pasižiūrėti dar neišvykusio į Italiją arba jau iš ten grįžusio bene garsiausio to meto Lietuvos cirko artisto Mykolo Vilenčiko rekordinių ekvilibristikos ir persirenginėjimo triukų ar nuoširdžiai pasijuokti klausydamas tegu primityvių, bet aštrių Juozo Biržinio kupletų. Pasirodydavo ir ypač populiarius artistas, muzikantas, dainininkas bei pasakotojas Petras Biržys (nereikia jo painioti su Juozu Biržiniu – tai skirtingi artistai), scenoje žinomas kaip Pupų Dėdė, bei pramoginio pobūdžio trupė „Linksmieji broliai“, susibūrę apie 1928 m. Jos branduolį sudarė jauni Valstybės teatro aktoriai, operetės dainininkai Viktoras Dineika ir Jurgis Petrauskas. Žiemos metu Kauno kavinėse ir restoranuose programa rodyta kiekvieną dieną, o vasarą – paprastai dukart per savaitę.

Dar viena „Lietuvos žinių“ 1925 m. liepos mėnesio publikacija, labai gerai parodanti požiūrį į mažąją sceną ir jos žmones:

„Vasaros teatrai. Vasaros sezonui užėjus, kada teatrai uždaryti, matyt, neblogą biznį varo kinai ir juo labiau kabare – restoranai. Juosma nemažai publikos susirenka pasižiūrėti visokių svieto perėjūnų ruošiamų „divertimentų“ ir kitokių „štukų“.

Šaukia, rėkia koks „klounas“ scenoj, kaip jam su „mergom“ klojosi ar kita ir užia juokiasi Kauno publika, iš kišenius paskutinius litukus kratydama.

Ne geriau Vytauto kalne ir Miesto Sodne. Už du tris litus čia čia tau parodys gramozdišką kino filmą na ir tokių pat „štukų Ripsio ir Pipsio ar ten Skauterripsio“. Ir tos jų komedijos savo turiniu rišasi su Klaipėdos gatvės, Čipurno, Versalio ir kitų traktierių gyvenimu.

O artistai, tai visi „pasauliniai“: Vokietijos, Honkongo, Užbaikalės ar kito galo, kas juos ten žino, tik gali atskirti, kaip jie pradeda byloti „lietuviškai“: „aš nori jūsų papasakoti“ ar kitaip; tuoj matyt, kad „pasaulinis“.

Tau čia broliai Zaičevai rudą šunį apdainuos, susikumpusi „balerina“, kaip žardas, kojas paraitys, koks „kirgizaka“ nusispiaus pasišokėjęs. Ir viskas „pasauliška“, o lietuviško – nieko, išskyrus miesto sodne p. Skiauterį, kuris, žinoma, tik kalba lietuviškai ir sekundžiškai persimauna kėlnes ar moterim pavirsta, o jo komedijos greičiau „tambovskija“.

Viena, kas galima pastebėti, tai Aukštaitis Biržinis su savo tikrai lietuviškais kupletais ir dainelėmis įdomavo ir palinksmino publiką liepos m. 14 d. Jis žino, kad „didžiuos mūsų“ eina peštynės ir kas ten pakaušius kėdėmis daužo, kas spaudą žaboją ir žino, kad pereitą sekmadienį kažkas suvalgė „Lietuvos žinias“. Labai gražūs jo paties išgalvoti kupletai ir dainelės ir pats jų suvaidinimas vykęs. Publika besiskirstydama iš miesto sodno kalbėjos, kad nemaža šventos teisybės šis lietuviškas artistas padainavęs.“

Minėtasis Jonas Skiauteris buvo plačiai žinomas Lietuvoje artistas – transformatorius. Jis vienas vaidindavo ištisus spektaklius, atlikdamas po keletą vaidmenų su nuolatiniais persirengėjimais. 1925 metų gegužės pradžioje „Lietuvos“ laikraštis informavo, kad J. Skiauteris balandžio dvyliką-triukštą dienomis gastroliavo Žiežmarių gaisrininkų salėje: „Programoj buvo „Dėdės batai kalti“ (vienas artistas 4 rolėse), deklamacijos, kurios nekaip sekės, fokusai, kalbas automatas, šokiai. Vakarus mažą kas lankė; 14 d., nors buvo skelbiama kad dar būsią ir kino paveikslai, bet visai nieko nebuvo.“

Nr. 12 (21) Tautos fondo (JAV) leidinys Lietuvos mokykloms 2016 m. gruodis

Rytų Lietuvos mokyklos

Istoriją kuriame patys: negalime pakeisti praeities, bet galime kurti ateitį

Vilma RIABOVIENĖ, Vilniaus „Ryto“ progimnazijos istorijos mokytoja ekspertė, projekto koordinatore

Lietuvos mokinių neformaliojo švietimo centro (LMNŠC) Pilietinio ugdymo skyrius jau ketvirtus metus iš eilės organizuoja konkursą šalies mokykloms. Kasmet keičiasi dalyvaujančių mokyklų sudėtis, temos, mokiniai. Šiemet konkurso tema ypač suintrigavo. Siūlyta panagrinėti Lietuvos istorijos temas 1918–1954 m. laikotarpiu. Prisiminti LR prezidentus, jų veiklą, nuopelnus. Vilniaus „Ryto“ progimnazijos 8 klasės mokinių kūrybinė grupė: 8a kl. mokinė K. Vasilevskytė ir 8c klasės mokiniai B. Didžiokas, A. Ivanovskis, S. Krikščiuonas, R. Kandrato-vich, K. Rancevaitė, E. Titova, pasirinko temą „Lietuvos Respublikos Prezidento Antano Smetonos pėdsakais“.

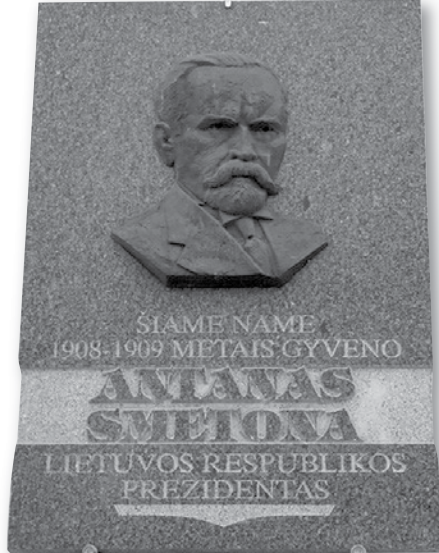
Nedvejodami pasirinkome Prezidentą Antaną Smetoną. Kodėl?

Nusprendėme, kad Prezidentas Antanas Smetona labiausiai susijęs su Vilniumi, todėl skaitėme, lankėme vietas, susijusias su šia asmenybe, mėginome atsakyti į klausimą: „Kas buvo A. Smetona?“ Žinome, kad tai buvo pirmasis ejęs pareigas (tai mums pabrėžė Signatarų namuose Vilniuje) Lietuvos Valstybės Prezidentas. Kilęs iš didelės šeimos, išsilavinęs, mokėjęs kelias kalbas, visada turėjęs savo nuomonę, tačiau ir labai prieštaringa asmenybė.

Neišdildomą išpūdį paliko apsilankymas Siesikų miestelyje (Ukmergės r.), kur apkabino Prezidento A. Smetonos 1930 m. sodintą ažuoliuką, augantį iki šiol, nulenkėme galvas prie Nepriklausomybės kovų paminklo, kur įrašyti žodžiai: „1918–1928 LAIMINGA TAUTA KURIOS VIEŠPATS YRA JOS DIEVAS.“

Aplankėme Prezidento A. Smetonos gimtinę ir dvarą Ukmergės rajone. Pakerėjo sutvarkyta aplinka, idomus pasakojimas apie A. Smetoną. Tarsi jautėme, kad visi einame ta pačia beržų aleja, kuria vaikščiojo Prezidentas ir jo svečiai.

Užugiriję, jo dvare Ukmergės rajone, išgirdome labai idomų pasakojimą apie Prezidentą A. Smetoną, kurį mums puikiai pateikė Ukmergės A. Smetonos dvaro muziejaus darbuotoja Daiva Misiukienė, jai esame labai dėkingi. Dvaras puikiai tvarkomas, įrengti kambariai, vyksta edukaciniai užsiėmimai. Muziejininkės Daivos dėka galėjome prisiliesti prie eksponatų, pasižiūrėti filmuotos medžiagos, išklausti pasakojimą, suvokti, koks vis tik buvo Prezidentas, kokie buvo jo ir jo žmonos pomėgiai, kaip susiklostė jo šeimos likimas. I istoriją pažvelgėme kiek kitokiu kampu – per pažinimą. Smagu buvo aplankyti ir Prezidento tėvų sodybą Užulėnio kaime, čia jis praleido savo vaikystę. Tebėra tvora, šulinys, sodybos

Paminklinė lenta Prezidentui A. Smetonai (Tilto g. 1, Vilnius)

maketas ir paminklas, kuriame įrašyta, kad A. Smetona buvo 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto signataras. O vien ko verta 1936 m. Prezidento rūpesčiu pastatyta mokykla. Šiuo metu joje veikia Ukmergės kraštotyros muziejaus filialas. Mokinių nebėra, tačiau joje įrengta edukacinė klasė, muziejus, kuris supažindina su šio krašto papročiais, tradicijomis, verslais, ir ji tebealsuoja Prezidento A. Smetonos dvasia.

Prezidento Antano Smetonos įamžinimas Vilniuje

Domėdamiesi A. Smetona, jo nuveiktais darbais, skaitėme ir apie jo veiklą Vilniuje: jis buvo 1905 m. vykusio Vilniaus Didžiojo Seimo prezidiumo narys, 1902 m. Vilniuje pradėjo verstis advokato praktika, 1903–1915 m. dirbo Vilniaus žemės ūkio banke, 1907–1913 m. redagavo laikraštį „Viltis“, 1914–1915 m. – žurnalą „Vairas“, taip pat redagavo „Lietuvos ūkininką“, bendradarbiavo su „Vilniaus žiniomis“, buvo Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpiti pirmininkas (1914 m. lapkričio 27 d. buvo įregistruoti šios draugijos ištatai), 1918 m. vasario 16 d. pasirašė Nepriklausomybės Aktą Didžiojoje g. buvusiuose K. Štralio namuose (Pilies g. 26). Paminėtina, kad Vilniaus rusų dramos teatro pastate 1917 m. rugsėjo 18–22 d. posėdžiavo Lietuvių konferencija, išrinkusi Lietuvos Tarybą, kuriai vadovavo Antanas Smetona ir Jonas Basanavičius. Tarybai buvo patikėtas visos Lietuvos įgaliojimas – siekti Lietuvos nepriklausomybės.

Norėdami daugiau sužinoti apie A. Smetonos asmenybę, apsilankėme ir Signatarų

Mokiniai prie paminklo Siesikų miestelyje. Šalia Prezidento A. Smetonos sodinto ažuolo

namuose Vilniuje. Šie namai turi savo istoriją. Čia kambarius nuomojosi Draugija nusikaltėliams dėl karo šelpiti, kurios pirmininkas buvo A. Smetona, šiuose namuose dirbo Lietuvos patriarchas dr. Jonas Basanavičius, čia įkurtas ir A. Smetonos kabinetas, pagaliau čia galime rasti ir 1918 m. vasario 16-osios akto kopiją bei 1990 m. kovo 11-osios signatarų parašus (tik deja ne visų). Šiame name šaltame kambarielyje 1918 m. vasario 16 d. esant pakankamai įtemptai politinei situacijai, buvo pasirašytas Lietuvos valstybės nepriklausomybės atkūrimo aktas, kurio originalo neturime iki šiol. Profesorius A. Eidintas iškelia kelias Akto dingimo aplinkybes. Kokių versijų beturėtume, tikrojo Akto neturime, pasikliaujame tik jo kopija. Džiaugiamės nors tuo, kad aktas 1919 m. vasario 19 d. buvo išspausdintas „Lietuvos aide“, kurio redaktoriumi nurodomas A. Smetona. Bet kokiu atveju, A. Smetonos vaidmuo 1918 ir 1940 m. yra išskirtinis – ne visi sutiko ir iki šiol sutinka su jo nuomone, ivairiai vertina jo asmenybę, tačiau jo indėlis Lietuvos valstybingumui vienareikšmiškai pakankamai didelis.

Lankydami Signatarų namuose, iš klausėme gidės Rasos pasakojimą apie A. Smetonos veiklą Vilniuje, darbą šiuose namuose. Ji mus supažindino su pagrindinėmis vietomis, kuriose yra asmeninių Prezidento daiktų, kambariu, kuriame buvo pasirašytas Lietuvos Nepriklausomos valstybės aktas, pateikė asmenybės vertinimą. Buvo labai įdomu.

Prezidentas A. Smetona: „Kas nori paaiškinimų, tas ieško“

Nufotografavome vietas, kuriose lankėsi, dirbo, gyveno A. Smetona. Gal ir neradome visų, tačiau manome, kad daugumą iš jų – tikrai. Nusprendėme, kad A. Smetona – ištis išskirtinė asmenybė Lietuvos istorijoje.

Mokiniai ne tik susipažino su pirmuoju Lietuvos Respublikos Prezidentu, bet ir aprašė savo išpūdžius, savaip interpretavo. Kai buvome pakviesti į baigiamąjį renginį Istorinėje LR Prezidentūroje Kaune, tikrai neslėpėme susijaudinimo. Mokinių darbas įvertintas II vieta šalies mastu, jie apdovanoti LMNŠC padėkomis, asmeniniais prizais, o projekto vadovė istorijos mokytoja – padėka už prizininkų parengimą. Puiki komanda, puikūs rezultatai. Visiems linkiu tolimesnės sėkmės.

Tai mūsų istorijos dalis, mūsų tautinio identiteto dalis ir jaunoji karta turi besąlygiškai žinoti, pažinti visus Lietuvos Respublikos Prezidentus – savo savastimi, ieškodami ir atrasdami, vadovaudamiesi Prezidento A. Smetonos *credo*: „Kas nori paaiškinimų, tas ieško.“

Dėkojame LMNŠC Pilietinio ugdymo skyriaus metodininkei Aušrai Žemaitytei, Istorinei LR Prezidentūrai Kaune bei kitiems partneriams už puikiai suorganizuotą renginį.

Elenos Titovos nuotr.

Projekto dalyviai prie Prezidento A. Smetonos sodybos maketo Užulėnio kaime (Ukmergės r.)

Projekto apdovanojimo šventės Istorinėje LR Prezidentūroje Kaune akimirka

Tėviškės aušra

Nr. 12 (21) Tautos fondo (JAV) leidinys Lietuvos mokykloms 2016 m. gruodis

Karaliaučiaus krašto mokyklos

16-oji lietuvių kalbos ir etninės kultūros olimpiada

Emilija Algaudė BUKONTIENĖ, Kraupiškio (Uljanovo) vidurinės mokyklos mokytoja

I Įsruties (Černiachovsko) pedagoginio instituto aktų salę rinkosi moksleiviai iš visos sritys ir studentai. Olimpiados tikslai tokie pat kaip ir ankstesnių: ugdyti teigiamą požiūrį į lietuvių kalbą ir etnokultūrą, patikrinti moksleivių kalbėjimo, skaitymo bei gramatikos įgūdžius.

Renginio vedėjai pranešė, kad ši olimpiada, skirta Lietuvoje paskelbtiems Bibliotekų metams, vyksta srityje, kur draugiškai gyvena 130 tautybių. Sugiedoti Rusijos Federacijos ir Lietuvos Respublikos himnai. Karaliaučiaus krašto regioninės lietuvių kalbos mokytojų asociacijos pirmininkas Aleksas Bartnikas paskelbė olimpiados pradžią ir pristatė svečius. Lietuvos Respublikos generalinio konsulato kultūros atašė Raminata Gecevičienė pasidžiaugė, kad olimpiada kasmet vyksta krašte, kur parašyta pirmoji lietuviška knyga, gramatika, išleistas laikraštis. Pasak R. Gecevičienės, lietuvių kalba yra tarp dešimties sudėtingiausių pasaulio kalbų. Ji linkėjo mokiniams sėkmės, nes olimpiada – ir šventė, ir žinių patikrinimas.

Lietuvos Respublikos konsulato Tilžėje (Sovetske) konsulas Bronius Makauskas padėkojo organizatoriams, šeimininkams, svečiams ir mokytojams už tai, kad šiame institute gali vykti toks renginys, kad gerbiama lietuvių kalba ir kultūra. Karaliaučiaus

(Kaliningrado) Švietimo ministerijos vardu sveikino Marina Šliapina, linkėjo sėkmės ir gražaus bendravimo. Koncertavo Tilžės (Sovetsko) vaikų kūrybos namų choreografinis kolektyvas. Instituto šokėjos pašoko lietuvišką „Kepurinę“. Olimpiada vyko grupėmis. 2–4 ir 5–7 klasių moksleiviai deklamavo lietuvių poeto eilėraštį ar prozos kūrinių ištrauką. 8–9 klasių moksleiviai pristatė kūrybinį rašto darbą. 10–11 klasių moksleiviai ir studentai atliko leksikos ir gramatikos testą. Mokiniais suorganizuota pažintinė edukacinė programa, jie atsakinėjo į viktorinos klausimus. Prie apvalaus stalo vyko lietuvių kalbos mokytojų diskusija.

Komisijos suvedė rezultatus ir paskelbė nugalėtojus:

2–4 klasių grupėje 1-oji vieta skirta Ilonai Kobizkajai (Ragainės (Nemano) 2-oji vidurinė mokykla, mokytoja V. Martišauskienė).

2-osios vietos – Olgai Asakavičiūtei (Lazdynų (Krasnoznamenso) vaikų ir jaunimo kūrybos namai, mokytoja A. Janvariova) ir Aleksandrui Rodenko (Stalupėnų (Nesterovo) vidurinė mokykla, mokytoja T. Rodenko).

3-osios vietos – Rimui Belkevičiui (Šilėnų (Pobedino) vidurinė mokykla, mokytoja T. Rodenko) ir Zachariui Kurnosovui (Tilžės (Sovetsko) 10-asis licėjus, mokytoja T. Pavlova).

Karaliaučiaus krašte dirbantys lietuvių kalbos ir etninės kultūros mokytojai

5–6 klasių grupėje:

1-oji vieta – Eglei Makejevai (Tilžės (Sovetsko) kūrybos centras, mokytoja T. Pavlova).

2-osios vietos – Annai Marijai Jegorovai (Romuvos (Gurjevsko) gimnazija, mokytojas I. Tiriūba) ir Angelinai Skilandytei (Gumbinės (Gusevo) 5-oji vidurinė mokykla, mokytoja G. Koliago).

3-osios vietos – Lijanai Prialgauskaitei (Karaliaučiaus (Kaliningrado) 19-asis licėjus, mokytoja L. Meščeriakova) ir Borisui Sadchian (Karaliaučiaus (Kaliningrado) 35-asis licėjus, mokytojas A. Karmilavičius).

7–9 klasių grupėje:

1-osios vietos – Viktorijai Belkevičiūtei (Šilėnų (Pobedino) vidurinė mokykla, mokytoja T. Rodenko) ir Andrejui Černiauskui (Kraupiškio (Uljanovo) vidurinė mokykla, mokytoja E. A. Bukontienė).

2-osios vietos – Antanui Paukščiui (Tilžės (Sovetsko) kūrybos centras, mokytoja T. Pavlova) ir Anastazijai Nebolsinai (Įsruties (Černiachovsko) 4-oji vidurinė mokykla, mokytoja Ona Druseikaite).

3-oji vieta – Polinai Saprikinai (Karaliaučiaus (Kaliningrado) 19-asis licėjus, mokytoja S. Škurina).

10–11 klasių grupėje:

1-oji vieta – Alvidui Plačiui (Kraupiškio (Uljanovo) vidurinė mokykla, mokytoja E. A. Bukontienė). 2-oji vieta – Anastazijai Zaikinai (Įsruties (Černiachovsko) 4-oji vidurinė mokykla, mokytoja O. Druseikaite).

Studentų grupėje:

1-oji vieta – Marijai Strekozovai. 2-osios vietos – Nadeždai Škutko ir Tamarai Barajevai (visos iš Baltijos I. Kanto universiteto, dėstytoja V. Lopetienė). 3-oji vieta – Uljanai Tiumentevai (Įsruties (Černiachovsko) pedagoginis institutas, dėstytoja T. Rodenko).

Mūsų mokiniai noriai dalyvauja olimpiadose, susitinka su draugais, pabendrauja, susipažįsta. Mokytojai dalijasi darbo patirtimi, aptaria aktualius darbo klausimus. Pagal tradiciją buvo padaryta bendra nuotrauka, ir atsisveikinome iki kitos olimpiados.

Dėkojame sritys Švietimo ministerijai, Įsruties (Černiachovsko) pedagoginio instituto vadovybei, asociacijos pirmininkui A. Bartnikui, Čikagos Mažosios Lietuvos lietuvių draugijai, Mažosios Lietuvos fondui ir visiems, prisidėjusiems prie sklandaus olimpiados darbo.

Alekso Bartniko nuotr.

Olimpiados dalyviai

Rytų Lietuvos mokyklos

„Erasmus+“ projekto „Save our resources“ partnerių susitikimas Eitminiškių gimnazijoje

Kristina STUČIENĖ, Eitminiškių gimnazijos lietuvių kalbos mokytoja,

Svetlana SČASTNAJA, Eitminiškių gimnazijos matematikos mokytoja metodininkė

Erasmus+

„Nėra blogo oro, yra tik netinkama apranga“, – būgštaudami dėl oro prognozių perspėjome besiruošiančius atvykti „Erasmus+“ projekto „Save our resources“ dalyvius. Svečius Lietuva sutiko pasipuošusi sniego skraiste, glostydama šiltais saulės spinduliais ir rodydama atšiaurų charakterį.

Lapkričio 7–11 d. Eitminiškių gimnazijoje virė labai intensyvus gyvenimas, mokykloje viešėjo svečiai iš Vokietijos, Ispanijos, Italijos ir Rumunijos. Šią savaitę svečius užėmėme įvairiomis veiklomis. Daugiausiai dėmesio buvo skirta projekto temai. Mokytojai aptarinėjo iki susitikimo Lietuvoje atliktas veiklas „Biokuras“ ir „Žemdirbystė“, dalijosi patirtimi, kaip pavyko jas įgyvendinti, ką reikėtų koreguoti. Mokiniai pristatė ir aptarė infografikus „Biokuras mano valstybėje“.

Susipažinę su teoriniais dalykais, nuvykome susipažinti, kaip yra gaminamas ir naudojamas biokuras Lietuvoje. Švenčionėlių urėdijos vyriausiasis inžinierius Linas Novikas labai įdomiai papasakojo apie biokuro gamybą iš medienos. Papasakojo, kokia mediena tam naudojama, kiek kainuoja paruoštas

kuras, kokį kiekį biokuro urėdija pagamina per dieną, kam tiekia paruoštą biokurą.

Susipažinę su biokuro žaliavomis, vykome į Vilniaus UAB „Technology Projects“ bei Kauno AB „Axis Industries“ įmones, kuriose veikia biokuro katilinės. Biokuro katilinių technologai Edikas Barauskas ir Jonas Kugelevičius papasakojo, kaip veikia jėgainės, kokį šilumos ir karšto vandens kiekį pagamina per dieną, kiek gyventojų aprūpina šiluma. Išvykome sušilę ir pilni naujų išpūdžių bei žinių.

Viešnagė Lietuvoje pajavirino ir kultūrinę veiklą. Svečiai ne tik susipažino su duonos kepimo tradicijomis, bet ir kiekvienas iškepė sau duonos kepalėli. Taip pat kiekvienas pabandė kepti mūsų tradicinį gardumyną – šakotį, ragavo tradicinių lietuviškų vaišių.

Ši savaitė paliko didžiulį išpūdį ne tik mūsų svečiams, bet ir gimnazijos bendruomenės nariams. Labiausiai tuo galėjo džiaugtis mokiniai, kurie savo namuose priėmė svečius. Jie visą savaitę bendravo, mokėsi vieni iš kitų, daug sužinojo apie kitas kultūras, papročius.

Greitai ir nepastebimai pralėkė pilna išpūdžių savaitė. Mokiniai spėjo susirasti

Švenčionėlių urėdijoje projekto dalyviai sužinojo apie biokuro gamybą iš medienos ir jo naudojimą Lietuvoje

naujų draugų, išmokti daug žodžių kitomis kalbomis. Svečiai žavėjosi mūsų žiemiška gamta, ypač iškritusiu sniegu.

Šis projektas finansuojamas remiant Europos Komisijai, „Erasmus+“ programos

lėšomis, kurią Lietuvoje administruoja Švietimo mainų paramos fondas. Šis kūrinys atspindi tik autoriaus požiūrį, todėl Komisija negali būti laikoma atsakinga už bet kokią jame pateiktą informaciją.

Vydūnas, Bitėnų kapinės ir Lietuva 1991-aisiais

Doc. dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

1987 m. po ilgų svarstymų ir pasmerkimų turėjau palikti Vilniaus inžinerinį statybos institutą kaip „nesovietinis dėstytojas“. Likęs be darbo ir ankstesnių įpareigojimų naštos, ėmiau jaustis laisvu ir nevaržomu žmogumi. Bandydamas pratesti dar 1980 m. kraštotyrinės ekspedicijos metu pradėtus architektūrinio paveldo tyrimus Rusnės apylinkėse ir kviečiamas tuometinių vietos kraštotyrininkų, nuvykau į Šilutę, kur įstrigau ilgam.

Pamaryje kaip neatrastas žemynas atsivėrė stulbinantys vietinio paveldo klodai – sovietinės okupacijos dešimtmečiais ignoruotos ir nutylėtos vertybės. Nors Lietuvoje tebevyravo gūdūs sovietmetis, Maskvoje leista spauda jau pranešinėjo apie vykstančią *perestroiką*, kai kuriuose centriniuose leidiniuose pasirodydavo stulbinančių žinių apie anksčiau nežinotus istorijos puslapius. Šilutėje aplankėme Jakštų šeimą, kalbėjome su Petru Jakštu, okupacijos dešimtmečiais paslapčia rinkusiu žinių kruopelės apie krašto praeitį. Rengiau storus kraštotyrių darbų tomus su daugybe nuotraukų iš Šilutės apylinkių (gali būti, kad visa tai vėlesnių perversmų laikais buvo sunaikinta kartu su kitais vietos kraštotyrininkų darbais). Tai veiklai talkino energingasis dr. Kazys Gaigalas, vietos kraštotyrininkų tuometinė vadovė Nina Judžentytė-Lauraitienė, vėliau Banių šeima iš Rusnės ir kt.

Lietuvoje kylant Atgimimo bangai, keitėsi ir Šilutė. Ten pastebėdavome vis daugiau entuziastingų jaunų žmonių, besidominčių krašto praeitimi. Per anuomet istorinius rinkimus Šilutei pradėjo vadovauti Sąjūdžio žmonės – Vydūnu ir Mažąja Lietuva susidomėję jaunuoliai.

Gal 1990 m. jau būta kalbų apie Vydūno perlaidojimą, jo palaikų parvežimą į gimtąjį kraštą. Minėtos galimos jo perlaidojimo vietos. Gal 1991 m. pradžioje apie tai tekdavo kalbėtis su tuometiniu Šilutės kultūros reikalų vadovu Sauliumi Sodoniū, kitais naujaisiais rajono vadovais (Ariūnu Plikšniu, Virginijumi Skirkevičiumi, Vitalijumi Šopiu ir kt.). Be kitų vietų minėtos ir Bitėnų kaimo kapinės šalia Rambyno, tuomet priklausiusios Šilutės rajonui. 1991 m. gegužę kartu su žmona architektė Marija Purvinienė išvykau tirti ir vertinti tų senų kapinių, kuriose teko lankytis ir ankstesniais metais.

Apsistoje Bitėnuose, pas tuometinės Martyno Jankaus muziejaus vadovės Birutės Žemgulienės ir Kazimiero Žemgulo šeimą, pradėjome žvalgyti senąsias kapines (tuomet retai kas teminėdavo, kad praeityje tai buvo Bitėnų kaimo šiaurinės dalies – vadinamųjų Užbičių – kapinės). Tirdami suvokėme, kad tai iš tiesų ypatinga vieta, išsiskirianti iš gausių aplinkinių senųjų kapinaičių, kurios po 1944 m. buvo ypač suniokotos ir apleistos.

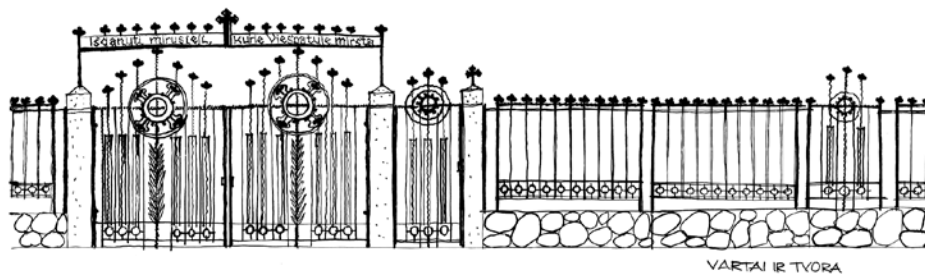
Užbičių kapinaites su savo protėvių kapais dar pokariu bandė apginti senbuvė lietuvininkė Elena Grigolaitytė-Kondratavičienė su šeimos nariais (U. Lachauer užrašyti jos išpūdingi atsiminimai „Rojaus kelias“ išleisti ir lietuvių kalba). Sovietinės okupacijos laikais pavieniai žmonės ne viską pajėgdavo nuveikti: į senąsias kapinaites atbildėdavo tai vietiniai mechanizatoriai – pokariniai atėjūnai su ekskavatoriais

ir kt., rausę palaidotųjų kapus, tarp žmonių kaulų ieškoję ko vertingo; tai įvairūs grobikai, išsivežę senuosius vartus ir daug antkapinių paminklų bei metalinių kryžių iš pietinės kapinių dalies. Pasmerktojo „fašistinio paveldo“ niokojimo anuomet nedraudė ir sovietinės valdžios atstovai. Negausi Kondratavičių šeima ir dar kelios apylinkėse likusios senbuvės nepajėgė atsispirti ir gamtos galybei – kapinių pakraščiuose žėlė vis tankesni krūmai, dygo nauji medeliai, per dešimtmečius virtę nemažais medžiais. Kondratavičių tvarkytą kapinių dalį apsupo beveik neižengiami brūzgynai, neretai sustabdėdavę ir grobikus – tuose sąžalynuose ilgiau išliko nemažai senųjų dirbinių.

Anuomet būdami Užbičių kapinėse, vis labiau jautėme tos vietos ypatingumą. Tai buvo labai nuošalus ir ramus plotelis – aplink nebuvė jokių kelių, sodybų su kasdiene buitimi ir kt. Kitaip nei kitose apylinkių kapinėse, šių plotas kilo Nemuno slėnio šlaitu, atsigrėždamas į pietų pusę tekancią svarbiausiąją Lietuvos upę ir už jos plytinčius istorinius Mažosios Lietuvos kraštą, netekusį savo senųjų gyventojų ir beveik viso savojo paveldo. Nuo to šlaito atsivėrė Martyno Mažvydo, Martyno Jankaus, Vydūno ir kitų žymiųjų veikėjų praeityje lankyti plotai. Beveik greta stūksojo legendinis Rambyno šventkalnis, visai netoli už upės plytėjo svarbiausiųjų Mažosios Lietuvos istorinių centrų – Tilžės ir Ragainės miestų – plotai. Pro šią vietą daugelį kartų praeidavo ir pats Vydūnas, dalyvaudamas šventėse prie Rambyno.

Užbičių kapinaitėse aptikome tris tinkamesnes vietas būsimajai Vydūno kapavietei – šalia jėjimo, ties Jankų giminės kapais ir šiauriniame pakraštyje. Pastarąją aptikau beveik netyčia, prasibrovęs per sunkiai įžengiamus brūzgynus ir lipdamas vis aukšty, peržengdamas nuverstų paminklų apsamanojusias liekanas ir kitas apleistų bei suniokotų kapinių žymes. Baigiantis laidojimo vietų pėdsakams, tarp krūmų suspindo saulės spindulys, prasiskverbdamas per sąžalynų tankmę. Ten apsisotęs suvokiau, kad esu beveik pačiame slėnio šlaito viršuje, kad po kojomis plyti platusis Nemuno slėnis ir neapžvelgti Mažosios Lietuvos plotai. Staiga pajutau, kad atradau tą vienintelę tinkamą vietą, kurioje išsėdėdamas Vydūnas iš aukštybių galės bent simboliškai apžvelgti buvusio lietuvininkų krašto plotybes.

Grįžę į Šilutę, pranešėme apie savo siūlymus. Ilgesingai tenka gailėtis, kad tada buvę stebėtini laikai, kai laisvėn besiveržiantys žmonės nuveikdavo, regis, neįmanomus darbus. Žodis „Vydūnas“ daug kam buvo tapęs savotišku burtažodžiu. Į Bitėnus kukliu tuometiniu automobiliu netruko susiruošti visi naujieji Šilutės rajono vadovai (tada juokauta, kad kam nutikus tas rajonas liktų be jokios valdžios). Anuos laikus prisiminus, tegalima apgailestauti, kad šiandien vargu ar visas būrys svarbių vadovų pamestų visus kasdienius darbus ir bėgtų rūpintis kultūros reikalais. Tuomet prasibrovusieji į sąžalynus kapinėse pripažino, kad toji vieta – kalno viršus – esanti tikrai ypatinga.

Vienas iš devynių M. Purvinienės 1991 m. rudenį parengtų Bitėnų–Rambyno kapinių metalinių vartų ir tvoros projekto variantų, sulaukęs didžiausio visuomenės palaikymo

7/8 Šilutė - 12

Gal 1991 m. pradžioje parengtą labai jau schemišką Užbičių kapinių topografinę nuotrauką mes tą pavasarį gerokai patikslinome, ten sužymėdami per aštuoniasdešimt senųjų kapaviečių ir antkapinių paminklų, tuomet plote augusius žymesnius medžius ir krūmus. Tokiu beveik iš naujo parengtu planu jau galėjome remtis, anuomet rengdami kapinių sutvarkymo projektą.

1991 m. birželio 18 d. mūsų siūlomai Vydūno kapo vietai pritarė į Užbičių kapinės suvažiavusi gausi komisija (Šilutės rajono vadovai, specialistai ir kt.). Birželio 26 d. kartu su šilutiškiais Vilniuje dalyvavome valstybinės komisijos Vydūno jubiliejui pažymėti pasitarime pas tuometinį LR švietimo ministrą Darių Kuolį, ten buvo aptartas būsimasis Vydūno perlaidojimas kapinėse prie Rambyno.

Tam įvykiui rengėmės ir mes. M. Purvinienė parengė medinio krikšto Vydūnui projektą (prie jo vėliau prisidėjo ir architektas Egidijus Vidrinskas). Pagal jį meistras A. Dromantas padirbo Mažąjį Lietuvai praeityje būdingą, kuklų ir dailų dirbinį.

Rengdami siūlymus Užbičių kapinių tvarkymui, jautėme, kad ši ypatinga vieta prie Nemuno ir Rambyno galėtų tapti simboliniu visos Mažosios Lietuvos panteonu, kur amžino poilsio galėtų atgulti ir kiti žymūs krašto žmonės, kur būtų paminėti laiko bei erdvės platybėse išsibarsę praeities veikėjai. Anuomet viskas atrodė imanoma, tad kapinės pasiūlėme apjuosti dailia metaline tvora su tradiciniais metaliniais vartais. Entuziastai tada siūlė ties Vydūno kapavietę įrengti Amžinąjį ugnį ir kitką, bet tuomet pasitenkinome kuklesniais sprendimais.

Tuometinio pakilimo laikais per savaites ir mėnesius įstengdavome nuveikti ir metų darbus. Taip M. Purvinienė tada parengė devynis kapinių vartų ir tvoros projekto variantus, pasiremddama Mažąjai Lietuvai būdingais ornamentais ir dekoru motyvais.

Paskelbus, kad Vydūno perlaidojimas vyks spalio 20 d., kapinių tvarkymo darbams sumanyta kviesti talkininkus iš Lietuvos ir kitur. Rugsėjo 14–15 d. kapinėse vyko didžioji talka, į kurią suvažiavo ne vien šilutiškiai, bet ir entuziastai iš įvairių Lietuvos vietovių (iš Vilniaus, Kauno, Pakruojos ir kt.). Dešimtys vyrų rovė krūmus ir medžių kelmus, kirto nereikalingus medžius (juos padėjo atrinkti parkotyrininkas K. Labanauskas), atstatinėjo nuvirtusius kryžius ir paminklus, iškeldinėjo žemėn įsmukusius betoninius kapų apvadus. Moterys tvarkė kapų kauburėlius, juos apdodindamos gėlėmis. Dar prieškarui krašte gyvenęs šilutiškis Julius Balčiauskas (gimiavęs su senaisiais prūsais) apsiėmė nuo brūzgynų išlaisvinti plotus apšodinti savo paties užaugintais dekoratyviniais augalais, visus apželdinimo darbus derindamas su mumis. Būsimąją Vydūno kapavietę tuomet nušvietė saulės šviesa (nemažai bereikalingai sužėlusį medžių dar teko šalinti ir vėlesniais metais), senųjų kapinaičių viršutinė dalis ir jų pakraščiai visai pasikeitė – ten išryškėjo kraštui būdingas tvarkingumas, atsivėrė vaizdingi senieji antkapiniai kryžiai ir paminklai.

Ypatinga švente tapo ir pats Vydūno perlaidojimas. Didžiojo mastytojo palaikus mums teko lydėti nuo Kauno iki Šilutės; tuomet tai buvo ne niūri laidojimo procesija, o džiaugsmingas žygis, to didžiojo žmogaus palaikus grąžinant į gimtąjį kraštą. Anuometinį nemažos visuomenės dalies entuziazmą ir dvasinį pakilimą parodė Jurbarko gyventojai – automobilių kolonai vėluojant atvykti iš Kauno, didelis būrys jurbarkiškių tamsią spalio naktį kelias valandas stovėjo kantriai laukdami atvykstančiųjų.

Vydūno palaikus pašarvojus Šilutės salėje, gretimame prieangyje iškabino savo parengtus siūlymus Bitėnų–Rambyno kapinėms (taip dabar dažniau vadiname Užbičių kapinaites) – būsimų vartų ir tvoros projektinius variantus, siūlomą Mažosios Lietuvos panteono planą ir kitką. Tomis dienomis aiškinomės žmonių nuomonę – norėjome

atrinkti Vydūno gerbėjams patrauklesnius variantus. Tuomet surinkome daug siūlymų ir žmonių atsiliepimų.

Po trumpos liūtės Šilutėje laidotuvių dieną Rambyne švietė rudens saulė, minias iškilmių dalyvių džiugino malonus oras.

Prabėgus žymiojo renginio dienoms, teko galvoti, kaip tvarkyti pačią Vydūno kapavietę. Prie galvūgalyje įkasto medinio krikšto buvo padėtas iš Vokietijos Detmoldo kapinių atvežtas pokarinis akmens riedulys su žalvarinėmis įrašo raidėmis. Deja, netrukus teko pajusti ir kitą tuometinės tikrovės pusę – uždarbiautojai ar vietos chuliganai nudraskė nemažai tokių raidžių, tą akmenį teko išvežti iš kapinių į saugesnę vietą.

Rengėme kelis variantus kapavietės sutvarkymo projektui – betonines ir akmenines antkapio plokštes ir kt. Tuomet užvaldė viena masinanti mintis – nederėtų apie gyvastį tiek rašiusio mastytojo prislėgti kokio negyvo akmens sunkybę. Nušvito amžinai žaliuojančio kapo idėja – kapavietę apšodinti žemaūgėmis karpomomis eglutėmis (tokias pamatėme dailiai tvarkytoje Juliaus Balčiausko sodyboje), iš jų suformuojant garsųjį Vydūno ženklą, kuriuo jis norėjo pavaizduoti pasaulio sandarą. Daug kur demonstruojant tuos projektus, susilaukta palaikymo gyvojo antkapio idėjai. Jau kitų metų pavasarį J. Balčiauskas su talkininkais ant Vydūno kapo pasodino pusantro šimto eglių iš Šilutės miškų urėdijos (tuo rūpinosi miškininkas V. Aušbikavičius).

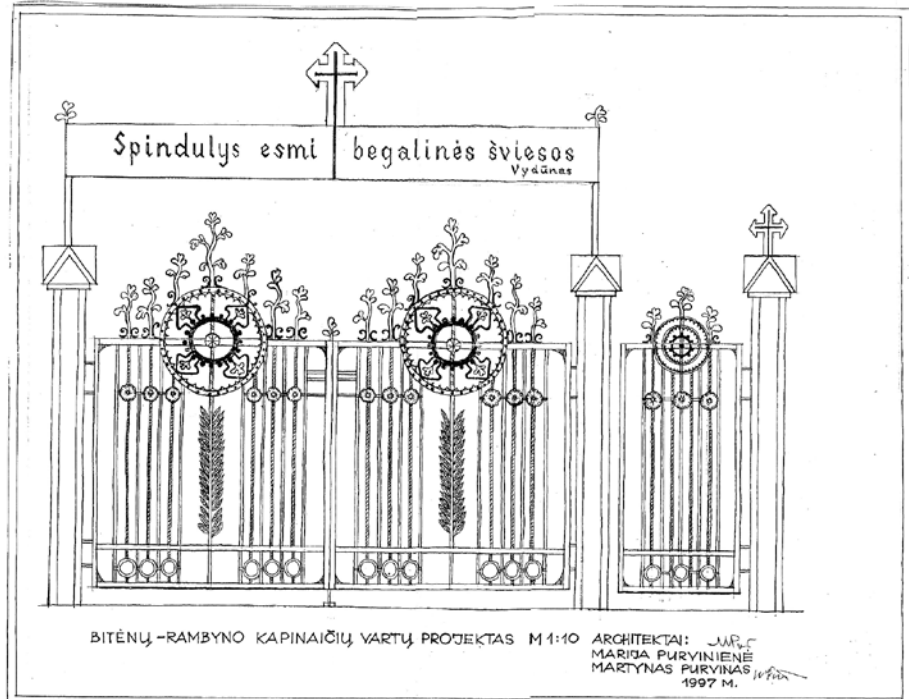
Kapinių tvarkymui kasmet susirinkdavo Vydūno draugijos narių ir kitų talkininkų stovykla, kasmet būdavo atliekami vis nauji darbai. Senasis J. Balčiauskas su talkininkais kasmet vykdavo į kapines, ten veždamas savo išaugintus dailius augalus, prižiūrėdamas atkurtų kapinių plote atgyjančią augaliją. Per ketvirtį amžiaus ties garsiuoju Rambynu dirbiantis daugeliui žmonių, susiklostė pačios gražiausios ne tik tose apylinkėse, bet gal ir visoje Mažajoje Lietuvoje senosios kapinės. Pamažėle ten kūrėsi tikras lietuvininkų krašto panteonas, į jį perkėlus Martyno Jankaus, V. K. Banaičio, J. Vanagaičio, V. Didžio ir kitų palaikus, jiems pastatius kraštui būdingus antkapinius paminklus, tinkamai tvarkant ir apželdinant kapavietes. Primenami ir kitur besilūsintys didieji Mažosios Lietuvos žmonės – pastatyti akmeniniai atminimo ženklai K. Donelaičiui, M. Mažvydui, L. Rėzai, mediniai kenotafai spautuvininkui E. Jagomastui ir kitiems.

Deja, neapsieita ir be didokų šaukštų deguto. Kelerius metus tobulinant kapinių metalinių vartų projektą (pagal daugelio žmonių pageidavimus juos numatyta papuošti Mažąjai Lietuvai būdingais simboliais ir dekoratyviniais elementais), susilaukus bene visuotinio pritarimo būtent tokio pavidalo dirbiniui, nesąžiningi veikėjai kapinėse pastatė visai kitokius vartus – jau be kai kam netinkančių lietuvininkų motyvų ir kitko.

Nepasitarus su specialistais, kapinėse neseniai pastatyti netinkamo pavidalo krikštai – esą pagal Nidos kapinių pavyzdį. Deja, tokių nevykusių darbų sumanytojai net nežino, kad praeityje Kuršių nerijoje būdavo statomi vienokie, o Rambyno apylinkėse – jau kitokie krikštai.

Daug talkininkų prieš ketvirtį amžiaus darbavosi atverdami saulės spinduliams Vydūno kapavietę, šalindami bereikalingai sužėlusius medžius ir krūmus. Deja, dabar neatsakingai imta sodinti medžius šalia mastytojo kapo – nesvarbu, kad pasodintiems medžiams suaugus, kapavietė vėl atsidurs patamsyje, ten sodinti ir ilgai puoselėti dekoratyviniai želdiniai bus nustelbti ir pražus.

Atgimimo metais gražiais kultūriniais užmojais stebinusį Šilutę šiandien liūdnei minima kaip vieta, kur persekiojami kultūros žmonės, kur naikinami svarbūs muziejai, bandant pasipelnyti iš garsųjų veikėjų gimtinių. Toks jau permainingas Lietuvos kelias, prarandant gabius ir darbščius žmones, netesint pažadų ir apleidžiant kažkada entuziastingai pradėtus žygius.

1997 m. Marijos ir Martyno Purvinų parengtas patikslintasis Bitėnų–Rambyno kapinių vartų projektas. Vartus siūlyta puošti senųjų baltų ir lietuvininkų simboliais (Saulės ženklai, javų varpos, žaliuojančios rūtos). Vietoje tokių vartų pastatyti visai kiti, be Mažąjai Lietuvai būdingų ženklų

Knygos

Pagarba Tėviškei ir Tėvynei

Jaudinanti ir įkvepianti akad. prof. habil. dr. Antano Tylos knyga apie tėviškę Anykščius, Bičionis ir Burbiškį Lietuvos istorijoje, okupacijas, tremtį ir Laisvės kovas, šeimą, žuvusius už Lietuvą savo brolius – partizanus. („Apie Anykščius ir anykštėnus“, Vilnius, 2016, 267 p.)

Dr. Romas BATŪRA, Vilnius

Centrinė aprašoma teritorija – regionas tarp Anykščių ir ryčiau tvyuliuojančio Rubikių ežero, pietryčiuose Burbiškio miško. Viso plataus Anykščių krašto reikšmę autorius apžvelgia nuo gimtinės istorinės aplinkos, šeimos, regiono istorija pateikta Lietuvos įvykių kontekste, mokslinių tyrinėjimų ir atsiminimų asmeninio liudijimo pagrindu.

Tėviškės – Bičionių kaimo – ant Anykštos kranto aukštumos dviasį autorius atspindi per jo žmonių, savo šeimos, kaimynų atmintį apie dar menamą karą su turkais, Nepriklausomybės karą, tarnybą Lietuvos kariuomenėje, nerimą dėl Vasario 16-osios Lietuvos, plačios Burbiškėnų visuomenės apsisprendimą 1944 m. su Trispalve ir priesaika kovoti dėl Lietuvos išlaisvinimo.

Atskleidžiama istorinė Anykščių reikšmė nuo XV–XVI a. kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvaro, seniūnijos centro, stiprinančio valstybingumą, Anykščių bažnyčios valdų, dvasinės inteligentiškos istorijos.

Nušviesta miesto ir valčiaus gyventojų gyvenšana, verslai, prekyba, teisių į žemę gynyba – solidarumas, brandinės anykštėnus kovai už lietuvių kalbą ir raštą.

Reikšmingas knygos skyrius apie Ukmergės pavietį ir anykštėnus 1654–1667 m. karo su Rusija laikotarpiu, kai iškilo ir Švedijos grėsmė bei okupacija, kai sudėtingoje situacijoje sunkia našta nešė Ukmergės pavieto bajorai.

Autorius, atskleidamas 1656 m. sukilimą prieš švedus jų užvaldytoje Lietuvos dalyje, parodo, kad šalia Žemaitijos, kova vyko ir Aukštaitijoje Upytės, Ukmergės pavietuose, kai bajorai ir valstiečiai kartu sėkmingai kovojo su švedais. Atskleisti Ukmergės pavieto sukilėlių vado Daumanto Siesickio – „drąsaus Tėvynės sūnaus“ – nuopelnai išsivadavimo kovoje.

Plačiai aptariama įvykių eiga kartu sukilusių Ukmergės, Upytės, Kauno Breslaujos pavietų, Žemaitijos teritorijoje, 1656 m. Ukmergės pavieto seimelio vaidmuo, atremiant „priešą Švedijos karalių“, kai „išsirinktas rotmistras Samuelis Komorovskis, Lietuvos stovyklininkas, Ukmergės seniūnas“.

Gresiant iš abiejų pusių pavojui, Ukmergės, Upytės, Kauno pavietų žmonės rūpinosi pavietų ir valstybės saugumu. Susirinkę Kėdainiuose, 1656 m. gruodžio 16 d. paskelbė konfederaciją siekiant tarnauti valdovui Jonui Kazimierui, ginti valstybę ir pavietus. Knygos autorius iškėlė šį regiono pilietiškumo ir valstybinę savimonę liudijantį dokumentą (iš Ukrainos nacionalinės bibliotekos fondų), nefunkcionavusį Lietuvos istoriografijoje.

Atskleistas visuomenės pasididžiavimas, jog savo įėjimas, be jokių rekvizicijų karui, jie svetimųjų junga nusimėtę, nors nemažą bajorų ir valstiečių galvų padėję.

Parodoma sudėtinga to meto karinė prievolė, lėšų rinkimas gynybiniam daliniui išlaikyti. Visi turėjo atlikti karinę prievolę. Žemvaldžiai bajorai ir dvasininkai nuo 20 valakų statė karį su žirgu, ginkluota. Ukmergės pavieto dalinys rinkdavosi Anykščiuose (Upytės – Panevėžyje ir pan.). Rodmistras savo daliniuose mokė karo pratimų, o paskelbus šaukimą privalejo žygiuoti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) sienų ginti. Ukmergės pavieto bajorija atliko numatytus įpareigojimus, saugojo tvarką, ruošėsi gynybai.

Atskleidžiamas padėties sunkumas, kai tais 1658–1660 m. Rusijai atakliai puldinėjant, šiuos teko atremti iš šiaurės. Priešai pasiekė netolimus Uteną, Svėdasus, bet buvo išvyti. Dažni agresyvūs rusų veiksmai liovėsi 1661 m., nors galutinai nutraukti tik 1667 m.

Akcentuojama, kad karas ir savanoriška krašto gynyba, apsauga sustiprino bajorų pilietinį ir valstybinį sąmoningumą. Stiprėjo, kylant pavojui, savignyba ir pilietinė veikla. Pabrėžiama, kad tai tapo pavyzdžiu ir naujųjų laikų Lietuvos visuomenei.

Pagerbiant 1863 m. sukilėlius, atidengiant jiems paminklą Anykščių bažnyčios šventoriuje, paminkle pažymėta sukilimo dalvyio, tremtinio, Anykščių klebono Ferdinando Stulginskio pavardė. Jis kartu su sukilėlių vadu kunigu Antanu Mackevičiumi Anykščių bažnyčioje paskelbė sukilimo manifestą, skelbiantį visų gyventojų laisvę ir pareigą „ginti kraštą nuo maskolių“. Nors sukilimas teroru buvo numalšintas, bet tai buvo „kelio į Lietuvos Laisvę tiesimas“ – atidengiant paminklą apibendrinamas kalbėjo Antanas Tyla. Pažymėtina, kad ir XX a. pokario anykštėnų partizanų būrys, vadovaujamas Kazio Tylos, spaudžiant sovietiniams okupantams, persidisdokavo iš Burbiškių miško į šiaurę – į Ramuldavos mišką, kuriame kadaise, 1863 m.,

ties Knebių k. buvo susitelkę Kauno gubernijos sukilėliai. Taigi čia 1863 m. sukilėlių keliais ėjo ir mūsų laikų partizanai.

Autorius apžvelgia tėviškės aplinką, netolimo Burbiškio dvaro istoriją (nuo XVII–XVIII a.), kaimų struktūrą, 1918 m. atsikūrusios Lietuvos žemės reformą 1922 m., kai dvaro žemės gavo Lietuvos savanoriai, bežemiai, mažžemiai. Drauge su savanoriais žemės (apie 10 ha) gavo ir Matas Tyla. Dvare įkurta bažnyčia, mokykla padarė Burbiškį apylinkių kultūros židiniu. Įsikūrė šaulių būrys (1933), Jaunųjų ūkininkų ratelis, pavasarininkai, Lietuvių moterų katalikių organizacija, veikė bažnyčios choras. Burbiškyje virte virė gyvenimas.

Autorius, grįždamas prie lietuvių tautos kovos už lietuviškos spaudos draudimo panaikinimą, atskleidžia kolektyvinių valsčių, parapijų, kaimų lietuvių valstiečių prašymų panaikinti spaudos draudimą ir leisti pačioje Lietuvoje spausdinti lietuviškus leidinius rašymą bei siuntimai Rusijos valdžios institucijoms. Tokie prašymai carui 1881–1883 m. pasiūti iš Rytų Lietuvos, o masiškai siūsti amžiaus pabaigoje. Rašėsi raštingi ir beraščiai (leidinyje pateikiami archyviniai pareiškimų tekstai). Pažymima, kad pasirašiusieji aktyviai dalyvavo ir 1905 m. prasidėjusiame tautiniame sukilime valsčiuose verčiant carinę valdžią, vejant policijos urednikus, rusų mokytojus, kai kurie dalyvavo Didžiajame Vilniaus Seime.

Remiantis archyviniais duomenimis, apžvelgta Juozo Tumo-Vaižganto ir jo brolio Jono Tumo 1896–1897 m. byla už lietuviškų leidinių platinimą, transportavimą. Abu buvo suimti ir kalinami, kai caro žandarai aptiko 600 egz. „Tėvynės sargo“ (1896 m. nr. 1–8) ir kt. leidinių. Byla, kaip vaizdžiai atskleista, išsiplėtė iki Peterburgo. Juozui Tumui bausmės pavyko išvengti, nors už anticarinę veiklą jis buvo sekamas. Valstietis Jonas Tumas nubaustas kalėjimu ir tremtimi. Vėliau grįžo į tėviškę, palaidotas Rubikių kapinėse.

Knygoje pagerbiamas ir į šiaurės rytus nuo Anykščių Debeikiuose gyvenęs šio krašto knygnešys Jurgis Baranauskas (1859–1941), dirbęs prieš Rusijos imperiją, ištremtas 1899 m., sugrįžęs palaidotas Debeikių kapinėse, šalia daugybės pokario partizanų kapų – tautos nepalaužiamo atkaklumo paminklų.

Atskleidžiamas anykštėnų dalyvavimas 1905 m. „lietuvių tautiniame sukilime“, kaip dėl jo turinio, pabrėžia autorius, reikėtų jį vadinti, siekiant nusikratyti Rusijos jungo ir atkurti savąją valstybę. Išsivadavimo Sąjūdis buvo pagyvenęs nuo 1902–1903 m. Anykščiuose nuolat stovėjo kuopa carinių kareivių, mieste ir apylinkėse siautėjo karinis baudžiamasis būrys, tačiau mingiai vyko. Parodoma, kad Anykščių kraštas buvo vienas iš aktyviausių okupacinės valdžios panaikinimo židinių Aukštaitijoje.

Prie 1905 m. sukilėlių prisidėjo ir Bičiūnų kaime gyvenę Jonas ir Antanas (g. 1888 m., istoriko senelis) Tylos.

Gretimas Burbiškio dvaras nušviečiamas kaip švietimo centras – čia buvo mokykla, kurioje mūsų autorius Antanas išmoko skaityti. Tylų Antano ir Julijonos šeima buvo gausi – dukra Julė ir šeši sūnūs – broliai: Kazys, Juozas, Povilas, Bronius, mūsų autorius Antanas ir Jonas. Vyresnieji aktyviai dalyvavo jaunųjų ūkininkų, šaulių ugdančioje veikloje.

Autorius prisimena, kaip 1938 m. vasarą minint nepriklausomos Lietuvos 20-metį, dalyvaujant visuomenei, Burbiškių pradžios mokyklos mokiniams buvo atidengti ir pašventinti paminklai Lietuvos Gedimino I-jo pulko kariams, 1919 m. žuvusiems šiose apylinkėse kovoje su sovietine kariuomene, pagerbti jų kapai (Šiaulių kaimo kapinėse). Formavosi prakilni visuomeninė burbiškėnų tradicija.

Knygoje akcentuojama Anykščių – lietuvių literatūros sostinės – dviasia, kylanti nuo didžiojo anykštėno ir seišiško Antano Baranausko kūrybos, kuriam rūpestis dėl kalbos buvo intelektualinio pasipriešinimo forma. A. Baranauskas pradėjo dėstyti pamokslų sakymo mokslą lietuviškai, ėmė tyrinėti lietuvių kalbą, susirašinėjo su vokiečių kalbininkais lietuviškai. Pabrėžiama, kad ir Maironis vertino, jog A. Baranausko veikla žadino pagarbą lietuvių kalbai, išreiškiant pasipriešinimą asimiliacijai. Svarbiausias priešas jam buvo Rusijos imperija. Tad ir šiandien aktualus poeto reikšmės mūsų tautai suvokimas.

Paminklas Burbiškio kapinėse: gili ir išpūdinga A. Tylos kalba gimtojo Burbiškio kapinėse 1989 m. rugpjūčio 15 d. atidengiant paminklą stalinizmo aukoms pagerbti – Burbiškėnų didžiaviriams ir kankiniams, žuvu-

siems nuo enkavėdistų ar liaudies naikintojų (dažnai didesnįjį jų dalis buvo rusų tautybės, sentikiai) rankos, ištremtiems į Sibirą su šeimos ar per kalėjimus.

Prisimenamos 1919 m. Nepriklausomybės kovos Burbiškio apylinkėse, kai netoli Rubikio ežero Šiaulių kaimo laukuose vyko kovos su bolševikais, jose kritusieji ilsisi šio kaimo kapinėse. Kovose ginant Lietuvos valstybę dalyvavo ir burbiškėnai savanoriai, tarp jų Rapolas Tyla.

Vėliau sovietams okupavus Lietuvą, prasidėjo masinis lietuvių tautos naikinimas. Jau pirmas trėmimas 1941 m. birželio 14 d., pažymi autorius, pasiglemžė Burbiškio pradžios mokyklos mokytoją Teklę Grigienę su dviem mažais vaikučiais – nuostabią jo ir daugelio burbiškėčių pirmąją mokytoją. Tremties kančias ir nedalią, istoriko A. Tylos liudijimu, patyrė ir burbiškėnų šeimos, tarp jų iš Bičionių kaimo Antano Tylos, iš Rubikių k. kito Antano Tylos, Rapolo Tylos. Taigi paminklas Burbiškyje atspindi visų tremtinių bei kalinių kančias, taip pat burbiškėnus, nenulenkusius galvos Stalino ir Hitlerio primestai okupacijai.

Kapinėse ilsisi žuvę ar sušaudyti Lietuvos partizanai: Kazys, Jonas ir Petras Tylos – istoriko Antano Tylos broliai, kiti kovotojai. Čia palaidoti enkavėdistų siautimo 1945 m. balandžio 28 d. be priežasties nužudyti Jonas Šaltenis iš Bičionių ir Juozas Tyla iš Rubikių. Čia ilsisi nežinia už ką ir kieno išžudyta dora Juozo Tylos šeima.

Išpūdingai pabrėžiama, kad paminklas Burbiškyje mums primins 1940 m. prasidėjusį Didįjį Lietuvos Tėvynės karą dėl laisvės, kuriame lietuviams frontas nusitęsė nuo Baltijos jūros iki Vladivostoko... Iki Vidurinės Azijos... Karą, kuriame dalyvavo ne tik vyrai, bet ir visa tauta: kūdikiai, motinos ir seneliai, visi stalinizmo epochos tremtiniai, partizanai ir politiniai kaliniai. O geriausias paminklas – siekis atkurti Lietuvos Nepriklausomybę (pareikšta 1989 m. rugpjūčio 13 d.). Tai vienas pačių ryškiausių nepriklausomybės siekio įprasminimų.

Knygoje apžvelgtas sovietinis teroras – tremtis ir tremtiniai, pradedant 1941 m. birželio 14 d. ir pokariu – iki 1953 m., kai jis tragiškai palietė Burbiškio ir jo platesnių apylinkių žmones, Tylų giminę.

Nuo sovietinio teroro labai nukentėjo Bičionių, Burbiškių ir kitų žemdirbių kaimai.

Knygoje pateikta Bičionių ir gretimų Pagražių kaimų (vakariau Rubikių ež.) laisvės kovų legenda – prisiminimai apie buv. ūkininkus – šaulius, 1941 m. birželio 23 d. sukilimo dalyvius, 1944 m. įsijungusius į partizaninį pasipriešinimą, iki 1944 m. pabaigos Žaliosios rinktinės partizanų Burbiškio miške. Po išdavystės Juozas Rudokas su Petru Tyla 1945 m. spalio 17 d. buvo enkavėdistų kariuomenės apsupti ir žuvo besipriešindami padegame Burbiškio malūno klojime – tai mena toje vietoje pastatytas paminklas.

Pasakojimas apie nusikalstamą sovietinių sribų iš Debeikių siautėjimą, lydimą mirčių Pagražių k., Rudokų sodyboje, Šaltenių ūkio ir šeimos naikinimą, tremtį į Sibirą. Burbiškių kapinių palaidojimai mena tas kruvinas epochas, tėvų, brolių, Laisvės kovotojų atminimą (2008).

Šiose kapinėse palaidotas ir Jonas Tyla, žuvęs 1945 m. rugpjūtį Rubikių k. Jis buvo vyriausias iš visų Burbiškio krašto partizanų Tylų, tarnavęs Lietuvos kariuomenėje, dalyvavęs 1919–1920 m. Nepriklausomybės kovose, aktyvus Burbiškio būrio šaulys, aktyviai su kitais Tylomis dalyvavo kuriant Burbiškio miške Žaliają rinktinę. Žuvo nuo stribo kulkos.

Moksleiviškų prisiminimų penkiolikmečio Antano (būsimo istoriko) akivaizdoje Anykščiuose 1944 m. abiturientai ėjo į Lietuvos vietinę rinktinę, išlydimi visos gimnazijos. Vėliau čia prieš raudonųjų diversantų siautėjimą organizavosi Lietuvos Laisvės Armijos nariai, daugiausia Lietuvos karininkai. Sovietinei armijai užimant Anykščius, iš čia plevačiūčiai traukėsi Šiaulių link, daug jų žuvo prie Sedos.

Pabrėžiama, kad tuo metu buvo visiškai aišku, kad reikia priešintis, ginti valstybės laisvės idėją. Kai prasidėjo sovietinė mobilizacija, prisimenama, kai vyrai be didelių svarstymų nutarė, kad į rusų kariuomenę neis. Kova prasidėjo.

1944 m. sovietiniams okupantams skelbiant mobilizaciją, vyrai ėmė slapstytis, statė žemines. Anykščių valsčiuje vienas pirmųjų partizanų organizatorių buvo Lietuvos kariuomenės puskarininkis Kazys Tyla iš Bičionių k. Reikšminga, kad 1944 m. lapkritį, remiantis Lietuvos kariuomenės statutų nuostatomis,

buvo suformuotas apie 100 partizanų dalinys – Žalioji rinktinė. Vadu išrinktas Kazys Tyla. Pavaduotoju ir operatyvinio būrio vadu – Julius Tyla, ūkio reikalais rūpinosi Jonas Tyla, abu iš Rubikių. Tarp būrių vadų buvo Rapolas Tyla iš tų pačių Rubikių. Palaikomi ryšiai su tolimesnėse vietovėse besislapstančiais partizanais.

Sudarytos Žaliosios rinktinės partizanai davė priesaiką išsirikiavę miško Lydimų laukymėje. Medyje iškelta Trispalvė. Čia dabar pastatytas paminklas 1944 m. rudens apie 150 partizanų priesaikai kovoti už Lietuvos laisvę atminimui.

Kazys Tyla organizavo partizaninei kovai ir kitų apylinkių jaunimą, „kovai, kad Lietuva būtų nepriklausoma valstybė“. Į Žaliają rinktinę įsijungė Kavarsko, Kurklių, Skiemonių, Alantos, Debeikių valsčių (regionas į pietus ir šiaurę) nuo Anykščių) pavieniai partizanai.

Gruodį Žalioji rinktinė puolė Skiemonių miestelį (piečiau Rubikių ež.). 1944 m. gruodį Utenos apskrities enkavėdistų kariuomenė puolė Burbiškio mišką, priešas buvo atremtas, tačiau partizanai turėjo pasitraukti į didesnius miškus.

Po rinktinės išsiskirstymo Kazys Tyla persikėlė į Rubikių k. 1945 m. balandžio 28 d. enkavėdistų daliniams siaučiant, Kazys buvo sušaudytas ir sušaudytas. Jis buvo vienas Lietuvos Laisvės armijos (LLA) padalinių būrio vadas. Naktį artimieji ir kovos draugai jį palaidojo Rubikių kaimo kapinėse (1965 m. artimieji slapta perlaidojo Burbiškių kapinėse bendrame Tėvų ir Brolių kape).

Tais pačiais metais žuvo ir Kazio bendražygiai Julius, Jonas ir Petras Tylos (Žalioji rinktinė atskūrė ir veikė toliau, 1947 m. liepos 1 d. prisijungė prie įkurtos naujos Algimanto apygardos). Rinktinės vadą mena Burbiškių miško laukymėje, kur Rinktinės vyrai davė priesaiką pastatyti atminimo akmui ir paminklas jo sušaudymo vietoje prie Rubikių ežero.

Tragiškai išpūdingas knygos pasakojimas „Laidotuvės naktį“ (1945 m. balandžio 28 d.) apie minėtą suimtą ir sušaudytą vyriausią brolių Kazį. Ežero krante su žuvusiuoju atsisveikinta – prisimena Antanas.

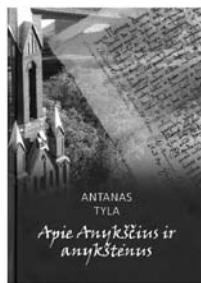
Knygoje įdėta ir prof. Antano Tylos kalba, pasakyta 2002 m. paminklo „Laisvė Anykščiuose“ atidengimo proga, kurioje pabrėžtas noras, kad paminklas atspindėtų LDK didvyriausio istoriją nuo Saulės ir Žalgirio iki naujausių Nepriklausomybės atkūrimo laikų.

Tragiški prisiminimai apie okupantų žiaurumus: 1945 m. vasario pradžioje matyta, kaip prie „skrebų“ būstinės ant grindinio buvo išniekintas nukautas partizanas, Žaliosios rinktinės vado pavaduotojas Julius Tyla ir kiti kovotojai.

Pažymėtina, kad jaunimas – neįbauginami gimnazistai – sukūrė slaptą pasipriešinimo organizaciją „Vienybė“, palaikė ryšius su partizanais. Visi buvo išduoti. Ištremti į konclagerius... Kiekvienais metais trėmimai paliesdavo autoriaus bendrakisius...

Antano studijų pradžia 1951 m. Vilniaus universitete skaudžiai pažymėta Tėvų, brolio Jono, sesutės Julijos su sūnumi tremtimi, gimtųjų namų praradimu. Po Stalino mirties jaunasis mūsų Antanas sugebėjo pavojuojais Sibiro keliais nuvykti ir aplankyti ištremtus Tėvus, brolių, tolimame Krasnojarsko krašto kaime Jėnisiejaus krante. Knyga baigiama tragiška savo mokyklos mokytojų, direktoriaus, Lietuvos patrioto, tėvų šeimos panorama. Joje per biografinius Tylų šeimos giminės taurius gyvenimo kovos bruožus, konkrečių įvykių vaizdais ir faktais atskleista giluminė tragiška ir didvyriška Lietuvos istorija.

A. Tylos knygoje išryškinti duomenys apie Burbiškio regiono (ryčiau Anykščių) Laisvės kovų faktus ir istorines – memorialines vietas papildoma mūsų pagrindinę istoriografiją apie pradinį partizanų Žaliosios rinktinės kovinės veiklos laikotarpį, užpildo baltą dėmę Lietuvos partizaninės kovos, tremties, tautinio atgimimo paminklų žemėlapyje (plg. „Atmintis atgijusi paminkluose“, K., 2011, p. 25, Anykščių r.), per konkrečios taikos darbščios ūkininkų bendruomenės žmones, šeimą dar raiškiau atskleidžia giluminę, didvyrišką Lietuvos istoriją, Tautos laisvės kovų heroiką, turinčią didingą šimtmetinę tradiciją ir Anykščių žemę. Ši knyga – tai ir paminklas amžius buvusios, ypač sovietmečiu išplėtotos, Rusijos agresijos Lietuvoje aukų atminimui.

Gyvenimą pašventęs Tėvynei

Karys savanoris kunigas Jonas Žvinys

Dr. Arūnas BUBNYS, Vilnius,

Dalius ŽYGELIS, Vilnius

Pradžią Nr. 11 (829)

Per kelias dienas J. Žvinio vadovaujamas sukilėlių būrys išaugo iki keliolikos vyrų. Užduotys buvo tos pačios – birželio 28 d. sukilėliai nuginklavo grupelę besitraukiančių raudonarmiečių. Po to Molėtų sukilėliai dar kelis kartus susidūrė su mažomis į rytus bėgančių sovietų kareivių grupelėmis ir jas nuginklavo, tokiu būdu apsaugodama paprastus kaimo žmones nuo ginkluotų, desperatiškų ir neprognozuojamų galvažudžių. Liepos 1 d. būrys sugrįžo į Molėtus. Miestelyje tuo metu viešpatavo netvarka, gyventojai masiškai plėšė be apsaugos paliktas parduotuves. Sukilėliai greitai atstatė miestelyje tvarką. Tuomet sukilėlių būryje buvo jau keliasdešimt vyrų, visi jie buvo ginkluoti.

Nuo 1941 m. liepos mėnesio Molėtų partizanų būriui ėmė vadovauti Molėtų linų supirkimo punkto vedėjas Klemas Liubartas. Po jo būriui vadovavo Antanas Kancevičius ir Vincas Kavalnis. Dar po kiek laiko vokiečių įsakymu partizanų (sukilėlių) būrys buvo reorganizuotas į pagalbinės policijos būrį, jo veiklos pobūdis ir, be abejo, narių sudėtis smarkiai pasikeitė. Pagalbinės policijos būrys tapo naujųjų okupantų valdžios represiniu įrankiu, ėmė vykdyti jos tikrų priešų – komunistų, komjaunuolių, sovietinių aktyvistų, ir tariamų priešų – apolitiškų, sovietų okupantams netarnavusių žydų persekiojimo ir naikinimo funkcijas. Tačiau absoliučiai aišku ir įrodyta, kad su šiomis represinėmis akcijomis nei kunigas J. Žvinys, nei didžioji dalis jo buvusio sukilėlių būrio narių neturėjo nieko bendro. Tai iliustruoja istoriniai dokumentai, taip pat, kad ir maža dalimi, nepagražintos ištraukos iš J. Žvinio prisiminimų: Atėję vokiečiai ne kartą pastebėjo, kad pas mus daug žydų. Partizanų valdžia neleido jiems iškelti tautinės vėliavos, nes, atėjus bolševikams jie buvo ją išdavę. Tačiau ir nedarė jiems nieko. Kartą atėjo pas mane, kaip pas partizanų būrio vadą, gal kunigo Miknevičiaus patartas, žydas, gal jų bendruomenės vyresnysis, ir pasakė: jei aš globosiu žydus, kad jiems neatsitiktų kas bloga, tai gausiu iš jų tokį turtą, kuris ne tik dabar turi vertę, bet ir niekuomet jos nenustos. Aš jam taip atsakiau:

– Žmogau, jei tu dar kartą siūlysi tą savo turtą man ar mano vyrams, tai pirmas gausi kulką. Kas aš tavo manymu: lietuvis karys ar plėšikas, kovojas dėl tavo turto? Kol aš čia, gaus kulką taip pat kiekvienas, kuris palies tavę ar jus. Ar supratai? Tad eik ir pasakyk šitai visiems žydams. Kas nusikalto Lietuvai, yra suimti, o kas buvo žmogumi, gali būti ramus. Tai viena. O antra – žinai gi, kas užėjo. Toks pat velnias, kaip ir anas raudonas. Ką jie darys rytą, vienas Dievas težino. Gal bus blogai tau, kaip žydui, o gal ir man kaip lietuviui. Šudiev, eik namo ir būk ramus.

1941 m. liepos pradžioje Birželio sukilime dalyvavę vyrai grįžo į savo ūkius ir šeimas, o kunigas J. Žvinys sugrįžo kunigauti į Dubingius ir ten dirbo iki 1945 m. kovo vidurio. Jis ne tik kad jokiais būdais neprisidėjo prie šiandieninių šmeižikų jam, jau mirusiam ir negalinčiam apsiginti, metamų kaltinimų žudynėmis ir grobimais, bet, rizikuodamas gyvybe, Dubingių klebonijoje slėpė nuo vokiečių pabėgusius žydus. Šiuos įvykius J. Žvinys detalai aprašė savo prisiminimuose: „Vieną kartą ateina Jadvyga Sakalauskaitė, dirbanti pas mane prie gyvulių, ir sako:

– Klebone, ieškodama daržinėje kiaušinių, radau pasislėpusius du žydus: Abelį, Šmulko tėvą, ir Chaimką. Abu prašė valgyti...

Buvau girdėjęs, kad keliems žydams pavyko pabėgti nuo išvežimo į Ukmergę, tačiau nemaniau, kad jie galėtų slapstytis mano trobesiuose, čia pat miestelyje. Nuejęs į tą daržinę, palypėjau ir sakau:

– Išlįskit, pasirodykit, kas esat! Išlindo nelaimingi žmonės juodom barzdom, išbadėję.

– Na iš kur jūs čia atsiradot, kada čia pasislėpėt? – klausiu.

– Kai mus rengėsi išvežti, mes pabėgom palikę šeimas ir čia pasislėpėm, o dabar bijom išlįsti. Mes labai alkani, prašome duonos.

– Duonos – tai dar ne problema, bet kas bus, jei jus čia ras? Visur išklijuoti skelbimai,

kad už žydų turto grobimą ir už žydų slėpimą – mirties bausmė. Taigi jei jus čia rastų, o jūs pasakytumėt, kad aš apie tai žinojau, man grėstų mirties bausmė. O aš jūsų turto nenoriu ir slėpti jus bijau. Abeli, tavo sūnus mus skundė, rašė apie mane, girininką ir Guobį, kad mes velniai, „smetonininkai“, mums tik kulkos reikia. Anuos du išvežė, o aš pabėgau. Jeigu būčiau pasislėpęs pas jus nuo jūsų sūnaus, nebūtum juk priėmęs, gal būtum išdavęs... Tai kas man daryti su jumis? Aš jums duosiu duonos, pie-no – toji mergaitė jums atneš. Esu kunigas ir jūsų neišduosiu, bet jei, neduok Dieve, jus čia aptiktų, nesakykit, jog aš apie tai žinojau.

Žydai sėdėjo pasislėpę apie porą mėnesių, o aš juos penėjau. Įstatymas žiaurus žydams, baisus ir mums: ras pas tavę žydą – mirtis. Bet ir jie žmonės. Reikia aukotis dėl Dievo. Žmogaus širdis turi būti minkštesnė už priešo vokiečio įstatymą.“

Molėtų miestelio žydai buvo sušaudyti 1941 m. rugpjūčio 29 d. Tą dieną į Molėtus lengvuju automobiliu atvažiavo keli SS karininkai. Jie įsakė vietos policininkams vartyti žydus prie už miestelio iškasto griovio. Tikslus aukų skaičius nėra žinomas. Pagal vokiečių saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje K. Jägerio raportą 1941 m. rugpjūčio 29 d. Utenoje ir Molėtuose buvo nužudyta 3 782 žydai, tačiau nenurodyta, kiek buvo nužudyta atskirai kiekviename mieste. Pagal liudininkų parodymus, Molėtuose galėjo būti nužudyta nuo 700 iki 1 200 žydų vyrų, moterų ir vaikų.

Nuo 1945 m. kovo iki 1947 m. kunigas J. Žvinys slapstėsi dabartinio Kaišiadorių rajono Vilūnų kaime, rėmė lietuvių partizanus. Viena iš persikėlimo iš Dubingių į Vilūnus priežasčių buvo ta, kad kunigą J. Žvinį Dubingiuose terorizavo lenkų partizanai – Armija Krajova. Kiekvieno apsilankymo metu grasindavo nužudyti, apiplėsdavo. Pavojus buvo didelis. Kunigas savo prisiminimuose taip aprašo krajovcų piktadarybes: „Kambarėje pamatau baisy reginį: sušaudyti keturi suaugę ir du maži vaikai – šešerių su puse ir pusės metų. Kūdikis nušautas lopšyje ir dar subadytas durtuvu. Šalia padėta kortelė. Pasirašo Wilk.“

***

1947 m. liepos 23 d. J. Žvinys MGB buvo suimtas, išvežtas į Vilnių ir nuteistas kalėti lageryje. Tardymo metu J. Žvinys buvo kaltinamas suorganizavus antisovietinių sukilėlių būrį Molėtų valsčiuje ir jam vadovavus. Be to, jis buvo kaltinamas antisovietinių pamokslų sakymu vokiečių okupacijos metais. Net MGB tuomet jo nekaltino dalyvavimu žydų areštuose ir žudynėse. Idomu tai, kad kunigas iki pat nuteisimo atkakliai neigė savo priklausomybę sukilėlių būriui ir kaltu neprisipažino. Tardymų metu jis teigė, kad likus savaitei iki Vokietijos–SSRS karo, išvykęs į gimtąjį Aktapolio kaimą aplankyti sunkiai sergančio savo tėvo. Ten jį ir užklupo karas. Liepos mėnesio pradžioje (apytikriai

Kun. Jonas Žvinys (sėdi) su broliu Broniumi Žviniu

Kun. Jonas Žvinys kalba Sajūdžio mitinge

4–6 d.) jis sugrįžo į Dubingius ir tęsė kunigo darbą per visą vokiečių okupacijos laikotarpį. Tardymo metu, nors ir buvo mušamas, kančinamas, Žvinys neišdavė sovietų saugumui jam žinomų Molėtų sukilėlių būrio narių. Kai Žvinį tardęs saugumo kapitonas Plotnikovas paklausė, ar jis pažįstas vieną iš Molėtų sukilėlių būrio vadų Liubartą, kunigas atsakė, jog tokio nepažįstas. Tardytojui pateikus galutinį kaltinimą, J. Žvinys prisipažino tik tuo, kad vokiečių okupacijos metais sakęs antisovietinius pamokslus ir ragino tikinčiuosius melstis, kad į Lietuvą negrįžtų bolševikai. Tardytojas primygtinai reikalavo prisipažinti kunigą, jog jis esą asmeniškai suėmė Jasiunskienę ir Iliną Kolosovą, kurios Žvinio tardymo metu liudijo prieš suimtąjį, pastarasis šiuos liudininkų kaltinimus kategoriškai neigė. Reikia pabrėžti, kad tuo metu, kai sukilėlių būriui vadovavo kunigas J. Žvinys, nebuvo sušaudytas nė vienas suimtas. Ta pati liudininkė I. Kolosova, kurios teigimu, ją suėmęs kunigas Žvinys, dvi savaites pasėdėjo Molėtų areštinėje ir buvo paleista į laisvę. Kai kurie priešiška J. Žvinio atžvilgiu nusiteikę liudininkai (dažniausiai ne lietuvių tautybės) saugumiečiui kalbėjo, kad J. Žvinio būrys apšaudydavo besitraukiančias mažas raudonarmiečių grupes Dubingiuose, kad pats kunigas 1941 m. birželio 29 d. iš bažnyčios šaudė į sovietų kareivius, nors jo tuo metu Dubingiuose nebuvo. Nusišnekėta tiek, kad vokiečių okupacijos metais kunigas Žvinys stoji į gestapo tarnybą, nešiojo gestapininko uniformą iki pat vokiečių okupacijos pabaigos ir t. t. Kita vertus, tas pats liudininkas pripažino, kad kunigo Žvinio pastangomis iš Giedraičių areštinės buvo paleisti į laisvę sukilėlių 1941 m. suimti trys lenkai (Paškevičius Aleksandras, Paškevičius Ipolitas ir Bilinskis Kazimieras). Šiems vyrams kunigas padėjo išsigelbėti nepaisant to, kad jo santykiai su minėtaisiais asmenimis buvo blogi, nes pastarieji sovietmečiu per lietuviškas pamaldas Dubingių bažnyčioje tyčia giedodavo lenkiškai ir kunigui trukdė atlikti savo pareigas. Taigi, galima teigti, jog J. Žvinio dėka minėtieji asmenys išvengė sušaudymo arba ilgos kalėjimo bausmės. Savo 1955 m. skunde SSRS generaliniam prokurorui kunigas J. Žvinys rašė, kad 1941 m. liepos pradžioje jis sugrįžo į Dubingius ir sužinojo, kad vietos policija ir partizanai suėmė nemažai komunistų ir sovietinių aktyvistų. Suimtųjų šeimos nariai ėjo pas kunigą prašyti pagalbos ir užtarimo, kad suimtieji nebūtų sušaudyti. Jausdamas žmogiškąją ir dvasininko pareigą, Žvinys nuėjo į sukilėlių štabą. Kunigo autoritetas padarė poveikį ir suimtieji (ne mažiau kaip septyni asmenys) buvo paleisti į laisvę. Tame pačiame skunde prokurorui J. Žvinys taip pat paminėjo faktą, kad jo daržinėje daugiau kaip mėnesį slapstėsi du žydų vyrai (Chaimas ir Abelis), kuriuos jis kartu su savo šeimininke Jadvyga Sakalauskaite maitino (apie tai žr. aukščiau – aut. pastaba) Kai kaime pasklaido kalbos, kad čia slepiasi žydai, Žvinys paprašė besislapančių žydų pasislėpti kitoje vietoje, nes policija juos galėjo bet kuriuo momentu surasti ir suimti. Žydų vyrai iš klebonijos daržinės išėjo, jų tolesnis likimas nežinomas. Anot

Žvinio, jam buvo gaila į nelaimę patekusių žmonių, ir jis visiems stengėsi padėti. Žvinys savo skunde prokurorui rašė, kad vadinamoji antisovietinė propaganda, kurios skleidimu jis buvo MGB apkaltintas viso labo tebuvo vyskupo ganytojiškų laiškų skaitymas po šv. Mišių susirinkusiems tikintiesiems. Laiškuose katalikai buvo raginami melstis ir prašyti Dievo, kad apsaugotų tautą nuo kančių, brolių žudiško karo ir kitų negerovių. Vyskupo laiškai privaldė būti skaitomi tikintiesiems visose parapijose.

SSRS MGB ypatingojo pasitarimo (trojkos) 1947 m. lapkričio 15 d. nutarimu J. Žvinys buvo kaltinamas priklausymu tautiniam pogrindžiui ir nubaustas dešimčiai metų pataisos darbų lagerio. 1947 m. gruodžio 24 d. etapu J. Žvinys buvo išvežtas į Pečiorlagą. Į laisvę jis buvo paleistas 1956 m. Iš Vorkutlago ir grįžo į Vilnių. Grįžęs dirbo dvasiškio darbą Perlojoje (1956–1961 m. altarista), Širvintose (1961–1962 m.), Semeliškėse (1962–1968 m. altarista), Dusmenyse (1969–1984 m. klebonas). Grįžęs iš lagerio J. Žvinys vis tiek buvo KGB persekiojamas dėl atsisakymo bendradarbiauti su šia liūdnai pagarsėjusia įstaiga. Jis buvo viešai šmeižiamas, vadinamas buržuaziniu nacionalistu, kilnojamas iš vienos vietos į kitą. Labiausiai KGB nepatiko, kad jis savo pamoksluose prisiminė kalinimą lageryje. Sugrįžęs iš lagerio J. Žvinys rašė prisiminimus, kurie buvo išleisti jau nepriklausomoje Lietuvoje knyga „Mano gyvenimo užrašai“ (1993). Ilgai prisiminimų rankraštį jis slėpė Dusmenų bažnyčios varpinės pastogėje. Knygoje daug autentiškos medžiagos apie tuos didvyriškus ir labai dramatiškus įvykius Lietuvos nuo 1918 iki 1982 m., kurių stebėtoju, liudininku ir dalyviu jam teko būti. Prisiminimai vertingi tuo, kad rašydamas juos kunigas J. Žvinys prieš nieką nesiteisino, nesistengė pasirodyti kitoks nei buvo, nes sovietų okupantų neteisėtai skirtą bausmę jau buvo atlikęs; o apie šiandienius šmeižikus, ko gero, net negalvojo.

***

Lietuvoje prasidėjus Atgimimui, kun. J. Žvinys aktyviai įsijungė į Sajūdžio veiklą, kalbėdavo mitinguose Giedraičiuose, Dubingiuose ir kitose vietose. Lietuvos SSR Aukščiausiasis teismas J. Žvinį reabilitavo 1989 m. lapkričio 13 d. (paž. Nr. 8-41/89). Taip tuometinė aukščiausia Lietuvos teisminė institucija pripažino J. Žvinį neteisėtai represuotą ir nenusikaltusiu Lietuvos valstybei. Sulaukęs garbingo amžiaus, J. Žvinys mirė 1994 m. vasario 10 d. Kunigas buvo palaidotas Molėtų bažnyčios šventoriuje.

Remiantis 1997 m. sausio 23 d. Lietuvos Respublikos pasipriešinimo 1940–1990 m. okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymu Nr. VIII-97, kun. Jonui Žviniui, kaip 1941 m. Birželio sukilimo dalyviui, po mirties buvo suteiktas Kario savanorio teisinis statusas. 1999 m. po mirties kun. J. Žvinys buvo apdovanotas Vyčio Kryžiaus ordino Karininko kryžiumi.

Pabaiga

Šaltinis – „Karys“, Nr. 5 (2045), 2016 m. gegužė, p. 46–51.

Ar pasikartos „lietuvių nacionalizmo“ skandalai?

Anatolijus LAPINSKAS, Vilnius

Atkelta iš 1 p.

nariai, netgi Krašto apsaugos ministerijos vadovybė.

Ir ką jūs manote, kilus šiam šurmuliui, o „Lietuvos rytui“ net 5 val. ryto paskelbus apie šį Lenkijos akibrokštą, Lenkijos Seimas nutarė išbraukti „lietuvių nacionalizmo“ klausimą iš gruodžio 15 d. darbotvarkės. Pirmą kartą nepriklausomos Lietuvos istorijoje energingų mūsų ambasadoriaus, valdžios institucijų pastangų dėka, taip pat dėl operatyvių žiniasklaidos veiksmų, Lietuva pasipriešino Lenkijos politikams.

Kaip į įstatymą pakliuvo tas „lietuviškasis nacionalizmas“? Aišku, kad jį sugalvojo ne Lenkijos Senatas, bet aktyvūs Lietuvos lenkų veikėjai, vos ne kiekvieną savaitę dar stipresniais žodžiais koneveikiantys Lietuvą, rašantys skundus Lenkijai, Europai, organizuojantys mokinių streikus ir mitingus, dalyvaujant net pradinį klasių mokiniams (!), dėl esą baisios lenkų švietimo būklės.

Nors 100 tūkst. lenkų tenka 42 lenkiškos mokyklos, kai 100 tūkst. lietuvių – 35, nekalbant jau apie vienintelį pasaulyje lenkišką universitetą už Lenkijos ribų. Tačiau šie pritrenkiantys skaičiai Lietuvos negelbsti, o Lenkijos parlamentas, žlugus vienam, matyt, ieškos kitokio būdo nubausti Lietuvą.

Kodėl apie Lenkijos Senato parengtą skandalinę projektą, Lietuvą, taip pat ir ambasada Lenkijoje, sužinojo tik dieną prieš jo svarstymą? Ką veikia ta pati ambasada, Lietuvos žvalgyba, jei tokia yra, Užsienio reikalų ministerijos Užsienio lietuvių departamentas, Seimo Tarptautinių ryšių skyrius, Užsienio ir Europos reikalų komitetai?

Man regis, kad visi šiose įstaigose dirbantys ponai, gaudami kosminius atlyginius, turėjo apie Lietuvą dergiantį įstatymą sužinoti ne paskutinę dieną prieš svarstymą, bet vos atsiradus jo projektui, prieš pusantro mėnesio, spalio 25 d. Juk tam nereikia siųsti žmogaus į Varšuvą, visus Lenkijos būsimų įstatymų projektus, jų svarstymo datas galima sužinoti nepakylant nuo kompiuterio.

Jeigu minėtose įstaigose nėra žmonių tokiam darbui – sekti prieš lietuvius ar Lietuvą nukreiptą Lenkijos įstatymdavystę, sutikčiau aš pats be jokio atlygio tai daryti. Žinoma, jei valdžia nuspręstų, kad to reikia, o mano atsiųstas depešas perskaitytų.

Ivykęs precedentas dar nereikia, kad ateityje Lietuva irgi imsis aktyvių priemonių, gindama savo tautiečių ir valstybės reikalus. Deja, mūsų Seimas, ministrai dėl prastų Lietuvos–Lenkijos santykių, pirmiausia, kaltina pačią Lietuvą, minėdami nevą jos nuodėmes lenkų atžvilgiu arba priimdami Lenkijos kaltinimus be jokių prieštaravimų.

Seimo vicepirmininkas, kartu ir Europos reikalų komiteto pirmininkas Gediminas Kirkilas po šio skandalo tiesiai apkaltino Lietuvą: „tokią būklę lemia Lietuvos nesugebėjimas išspręsti pavardžių rašybos dokumentuose ar kitų Varšuvai rūpimų problemų.“

Ne vienas žinomas lenkas Lietuvoje ir Lenkijoje aiškina, kad toji pavardžių rašyba tai jokia problema, Lietuvos lenko gyvenimo kokybei nedaranti jokios įtakos. O dar ir atitinkanti Europos standartus, Lietuvos–Lenkijos sutartį, o realų gyvenimą daranti tiesiog patogesni. Dėl kitų „Varšuvai rūpimų

problemų“, kurias Lietuva esą turi išspręsti, tai jos visos yra lenkų išgalvotos, negi Seimo vicepirmininkas to nežino?

O Seimo Pirmininkas, pas jį „mandagumo“ vizito užsukusiam Lenkijos ambasadoriui į jo akibrokštą esą Lenkijos valdžia iš Lietuvos laukia pozityvių žingsnių, sprendžiant Lietuvos lenkų problemas, nepratarė nė vieno prieštaraujancio žodžio. O juk tai gėdinga ambasadoriaus provokacija ir kišimasis į Lietuvos vidaus reikalus, skatinant tautinių mažumų priešpriešą su Lietuvos valdžia. Tuo labiau, kad ambasadorius žinojo ir apie skandalinę „lietuviškojo nacionalizmo“ įstatymą Lenkijoje, bet apie tai, aišku, nutylėjo.

Praeitų metų pabaigoje įvykusį Lietuvos užsienio reikalų ministro Lino Linkevičiaus pokalbį su Lenkijos laikraščiu (lygiai taip pat jis kalba ir dabar) tektų laikyti visiško valstybės nusižeminimo viršūne, ko tik čia nėra: „Lietuvoje yra skaudžių lenkų gyvenimo problemų“, „Santykiuose su Lenkija padarėme klaidų“, „nesiginčiju, tai blogai [...] tas vėlavimas [Lenkijos reikalaujamų įstatymų priėmimo] ir mums nepadaeda [...] turiu vilties, kad problemos išsisprės“.

O ministro reakcija dėl nepriimto pavardžių įstatymo turbūt įeis į diplomatijos istoriją, jis tuomet pareiškė: „Tai didžiulė gėda, norėčiau už tai atsiprašyti [laikraščio, Lenkijos vyriausybės, lenkų tautos?][...] tai buvo skausminga pamoka [...] padėkime sau abipusiškai (!).“ L. Linkevičius lenkams priminė ir Lietuvos „nepadarytus namų darbus“, kad Lietuvos piliečių pasuose atsirastų įrašai lenkų kalba,

o lenkiškose mokyklose būtų mažiau lietuvių kalbos. Turime tokį ministrą...

Po tokių nuolankybių Lietuvos lenkų veikėjai irgi kalba vis drąsiau. Netgi nuosaikus publicistas Aleksandras Radčenka savo portale diskusijoje su oponentu gina išgalvotas lenkų pretenzijas: „problemos mūsų santykiuose egzistuoja (nebent jūs manote kitaip, bet tai reikštų, jog esate iš paralelinės, geresnės Visatos). Lenkų pusė nurodo, kad Rusijos grėsmė su kiekviena diena vis didėja ir Lietuvos labai išspręsti šias problemas kuo greičiau.

Galime kartoti, jog problemų nėra, bet tai tikrai Lietuvos–Lenkijos santykių nepagerins. Jų nepastebėti ir nespręsti tiesiog neišmanoma. Pavardžių rašymas man neatrodo svarbiausias, bet, deja, jis labiausiai „išpiarintas“, taigi jis bus nuolat keliamas nepriklausomai nuo mano norų.“

Kokia pateiktų minčių reziumė? Neigiantieji Lietuvos lenkų problemas yra bepročiai (iš kitos visatos...); Lenkija neatsisakys Lietuvos kaltinimų politikos; pavardžių rašymas bus keliamas nuolat (nors Lietuva nepažeidžia jokių tarptautinių ar dvišalių teisės aktų).

Atrodytų, padėtis be išeities. Tačiau „lietuvių nacionalizmo“ bylos baigtis rodo, kad ryžtingai pasipriešinus tikrai galima apginti Lietuvos garbę ir orumą, valstybės suverenitetą. Jei mes esame europinė valstybė, to privalome siekti ir ateityje.

Šaltinis – <<http://alkas.lt/2016/12/20/ap-lapinskas-ar-pasikartos-lietuviu-nacionalizmo-skandalai/>>.

Lietuvių periodikos istorija

Lietuviškųjų leidinių konfiskavimai ir teismai

Vytautas Valentinas ČESNULIS, Vilnius

Pradžia Nr. 9 (827)

Storastos prašymo patvirtinti knygos areštą Apygardos teismas 1937 m. rugsėjo 7 d. nutarė nenagrinėti. Tačiau uždėti areštą visam knygos tiražui spalio 2 d. teismo paprašė prokuroro pavaduotojas A. Marcinkovskis (*Marcinkowski*), ir teismas spalio 7 d., remdamasis miesto storastos liepos 27 d. rašte nurodytais BK straipsniais, nutarė knygos tiražą sulaikyti, nes joje įžiūrėjo „Lenkijos Valstybės dalies teritorijos atplėšimo bei jos prijungimo prie Lietuvos Valstybės rengimą ir gyrimą“. Be to, įtarus nelegalius piniginius sandėrius, lapkričio 17 d. buvo atlikta revizija lietuvių kredito bendrovėje. Revizoriai K. Bartošas ir Aleksandras Krymas (*Krymmo*) bendrovėje, Didžioji g. 12-1, pas Antaną Krutulį, rado vieną knygos egzempliorių ir jį konfiskavo.

Gruodžio 21 d. pakartotinai apklausus „Ruch“ spaustuvės vadovą Juzefą Oranskį

(*Orański*), iš jo prisipažinimo nustatyta, kad iš atspausdintų 2 500 knygos egzempliorių 10 buvo pasiųsta storastijai, o 2 490 egz. konfiskuoti. Spaustuvėje 1936 m. lapkričio 30 d. užsakyta 2 500 egz. Tačiau faktas, jog 1 egz. rastas lietuvių kredito bendrovėje, rodo, kad Oranskio prisipažinimas netikras: knygu turėjo būti atspausdinta daugiau.

K. Bartošas 1938 m. sausio 22 d. patikrino bylos daiktinius įrodymus. Jis nustatė, kad „nusikalstamų“ vietų yra 27-iuose knygos puslapiuose. Straipsnis „Trumpa Vilniaus istorijos apžvalga“ (p. 38) visiškai atitinka žurnalo „Lietuviškas baras“ 1936 m. Nr. 2 str. „Iš Vilniaus istorijos“. Kai kurias lenkų valdžiai užkliuvusias knygas vietas pacituosime.

P. 1: „Vilnius pergyveno didingus laikus. Kitados buvo lietuvių tautos lopšys, paskui didžiųjų Lietuvos kunigaikščių sostinė...“ „Vilnius – tikiškinio lietuvių gyvenimo centras. Jame vyriausias senovės lietuvių kunigas

Krivė-Krivaitis skelbė minioms dievų valią; čia buvo Perkūno garbei šventykla. Jos vietoje prieš šimtmečius iškilo didinga krikščioniška Katedros bažnyčia...“ „Vilnius – tautinio lietuvių atgimimo vieta. [...] Didžiajam karui praūžus, čia buvo paskelbta laisva Lietuva.“

P. 20: „1387 m. Jogaila su lenkų dvasininkais ir bajorais atvyko Vilniun lietuvių krikštyti. Nuo to laiko Vilniaus išorinis vaizdas, gyventojų padėtis, visuomenės santvarka ir žmonių papročiai ėmė griežtai kisti. Atūžė nauja svetimšalių banga, griuvo senovės lietuvių šventyklos, o jų vietoje buvo statomos bažnyčios.“

P. 42: „Bet Vilniuje Lietuva kūrėsi ne tik tautiškai; čia taip pat pradėtas Lietuvos kultūrinis ir ekonominis atstatymas. Tik, deja, neilgai galima buvo ramiai dirbti tas atstatymo darbas.“ Pasitraukusius vokiečius pakeitė bolševikai, lenkai. „Daug lietuvių dėl naujai susidariusių gyvenimo sąlygų turėjo Vilnių

palikti.“ Tikraisiais miesto šeimininkais lietuviui tapo 1920 m. rugpjūčio 27 d.: „Gedimino kalne suplevėsavo trispalvė lietuvių vėliava. Iš Kauno pradėjo keltis valdžios įstaigos.“ Tačiau spalio 9 d. Vilnių užėmė Želigovskio vadovaujami lenkai, o 1922 m. balandžio 18 d. miestas oficialiai prijungtas prie Lenkijos.

P. 53 – „netikės“ parašas po nuotrauka: „Šiuose namuose buvo pasirašytas Lietuvos Nepriklausomybės aktas.“

P. 80 – dėl namo A. Mickevičiaus g-vės (Gedimino prosp.) Nr. 13: „Tada visų lietuvių akys buvo nukreiptos į šiuos namus, kur plevėsavo valstybinė Lietuvos vėliava. Čia posėdžiavo pirmas Lietuvos valstybės ministrų kabinetas. Iš čia išėjo pirmi Lietuvos vyriausybės įsakymai ir įstatymai. 1920 m. lenkams paėmus Vilnių, šiuose namuose buvo Laikinoji Vidurinės Lietuvos Valdomoji Komisija.“

Nukelta į 14 p.

Muziejus laikraštyje Nr. 34 (451)

Maršalas Gazi Osmanas Nuri Paša

Osmanas Nuri gimė 1832 m. Tokato mieste Turkijoje. 1852 m. jis baigė Osmanų imperijos generalinio štabo akademiją ir pradėjo karinę tarnybą kavalerijoje. Krymo karo (1853–1856) metu jis tarnavo Omero Liufti-pašos vadovaujamame korpusė. 1855 m. vasario mėnesį dalyvavo mūšyje prie Eupatorijos, kuriame Turkijos ir sąjungininkų kariuomenė sumušė Rusijos pajėgas, bandžiusias užimti miestą. Osmanas Nuri dalyvavo karo žygyje į Abchaziją ir Megreliją (vakarų Gruzija). 1860 m. Osmanas Nuri malšino druzų sukilimą Sirijoje, o 1867 m. – graikų sukilimą Kretos saloje. Osmanas Nuri buvo apdovanotas sultono Abdul-Medžido 3-iojo laipsnio ordinu. 1868–1871 m. Osmanas Nuri tarnavo Jemene, iš kurio sugrįžęs, jam buvo suteiktas garbingas „Pašos“ (padišacho) titulas. Netrukus Osmanas Nuri

Paša, kaip karo komendantas, buvo išsiųstas į Bosniją, iš kurios sugrįžo būdamas pulkininku. 1874 m. jam buvo suteiktas brigados generolo, o 1875 m. divizijos generolo laipsnis. 1876 m. Osmanas Nuri Paša vadovavo korpusui, kuris kovėsi su serbais Vidino miesto regione (dab. šiaurės vakarų Bulgarija). Po turkų pergalių prie Didžiojo šaltinio ir Aleksinaco kaimų Osmanui Nuri Paša buvo suteiktas maršalo laipsnis.

Rusijos–Turkijos karo metu 1877–1878 m. maršalą Osmaną Nuri Pašą išgarsino Plevno (Plevna) miesto gynyba. Už didvyrišką miesto gynimą Osmanui Nuri Paša buvo suteiktas garbingas „Gazi“ (nugalėtojo) vardas. 1877 m. lapkričio 28 d. baigiantis provizijos atsargoms, maršalo vadovaujama turkų kariuomenė pabandė prasiveržti iš apsupties, tačiau nesėkmingai. Mūšyje sužeistas Gazi

Osmanas Nuri Paša. XIX a. pab. D. Varankevičiaus nuotr.

Osmanas Nuri Paša ir jo vadovaujamas 40-ties tūkstančių Plevno garnizonas buvo priversti kapituliuoti. Imperatorius Aleksandras II už garbę ir didvyriškumą, nelaisvėje esančiam

turkų maršalui, grąžino jo kardą. Po kapituliacijos maršalas buvo atgabentas į Kišiniovą, o vėliau, iki karo pabaigos 1878 m. buvo laikomas Charkove. Būdamas nelaisvėje, maršalas parašė laišką Turkijos karo ministrui, kuriame reikalavo garbingai elgtis su rusų karo belaisviais. Po Rusijos–Turkijos karo Osmanų imperija formaliai pripažino Serbijos, Rumunijos ir Juodkalnijos nepriklausomybę ir suteikė autonomiją Bulgarijai.

1878 m. grįžęs į Turkiją Gazi Osmanas Nuri Paša paskiriamas šalies karo ministru. Šias pareigas ėjo iki 1885 m. Siekdamas įamžinti Rusijos–Turkijos kare žuvusių karių atminimą, maršalas parašė knygą apie didvyrišką Plevno miesto gynybą. 1897 m. graikų–turkų karo metu Gazi Osmanas Nuri Paša buvo vyriausiuoju kariuomenės vadu.

Gazi Osmanas Nuri Paša mirė

1900 m. balandžio 5 d. Konstantinopolyje (dab. Stambulas). Palaidotas sultono Mechmedo II Užkariautojo (1432–1481) „Fatic“ mečetės kapinėse.

Amžininkai maršalą Gazi Osmaną Nuri Pašą apibūdindavo kaip išsilavinusį, energingą ir turintį didžiulę karinę patirtį. Jo autoritetas kariuomenėje buvo didžiulis ir neginčijamas. Trakų istorijos muziejaus rinkiniuose saugoma XIX a. pab. maršalo Osmanas Nuri Paša nuotraukos kopija. Joje maršalas paradiniu munduru su ordiniais ir medaliais. Rankoje laiko prie diržo kabančio kardą rankeną. Nuotraukos apačioje užrašas: „Plevne Kahramanı Gazi Osman Pş.“.

Muziejininkas Dangis Varankevičius

Lietuviškųjų leidinių konfiskavimai ir teismai

Vytautas Valentinas ČESNULIS, Vilnius

Atkelta iš 13 p.

A. Viskantas, A. Juškevičius ir J. Maceika ginti jų reikalus įgaliojo advokatą Bronislovą Kšyžanovskį (*Krzyżanowski*).

Vilniaus apygardos teismo prokuroras dėl kaltės įrodymų trūkumo 1938 m. vasario 23 d. nutarė bylą nutraukti. Teismo išlaidos padengtos iš valstybės išdo. Prokuratūros nutarimas dėl bylos nutraukimo kaltinamiesiems įteiktas kovo 5 d. Beje, vertėjai į lenkų kalbą Valentinai Dluskai (*Dłuska*) teismas vasario 23 d. sumokėjo 10 zlotų, nors ekspertas K. Eimontas už 5 darbo valandas verčiant sausio 25 d. prašė 15 zl, bet gavo tik 5 zl.

J. Maceika ir A. Juškevičius 1938 m. lapkričio 12 d. kreipėsi į Apygardos teismo prokurorą gražinti jiems bylos daiktinius įrodymus – būtent, visą knygos tiražą. Viceprokuroras St. Volskis (*Wolski*) atsakė, kad prokuroro vasario 25 d. nutarimu knygos 2 egz. paliekami prie tyrimo bylos. Ir pagaliau 1939 m. sausio 12 d. Apygardos teismas nutarė knygos tiražą be 2 egz. gražinti autoriams.

1940 m. išėjo knygos „Vilnius ir jo apylinkės“ antras leidimas, o 1991 m. – trečias fotografuotas leidimas.

Vilniaus miesto storasta 1937 m. spalio 28 d. pateikė raštą Vilniaus apygardos teismo prokurorui dėl Kaune leistų lietuviškų vadovėlių, atsiųstų per Latviją ir konfiskuotų Vilniaus mui-tinėje. Vadovėliai buvo skirti Anei Rastenytei, g. 1881 m. Švenčionių apskr. Linkmenų valsč. Stagalėnų kaime (dabar – Ignalinos r.), tačiau gyvenusiai Vilniuje, Polocko g. 20-1.

Konfiskuota penkių vadovėlių siunta (LCVA, f. 131, ap. 5, b. 1041).

„Lietuvių kalba“ – 1928 m. Kaune išleistas Pr.[anciškaus] Vikonio vadovėlis nelietuviams (II pataisytas leidimas). P. 110 yra apsakymėlis „Gardino muzikantas“. „Nuodėminga“ jo pradžia: „Gardinas nemažas, gražus miestas. Gardino gyventojai sakydavo: „Nėra nė vieno Lietuvoje tokio gražaus miesto, kaip mūsų Gardinas.“

1937 m. išėjusi Ig.[no] Maliausko ir J.[urgio] Talmanto „Lietuvių kalbos gramatika pratimais V-jam pradžios mokyklos skyrius“. Knygos p. 30 – pratimas daiktavardžio mokymuisi: „Mūsų tėvynė Lietuva. [...] Didieji mūsų krašto miestai: Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys, Marijampolė. O tikroji Lietuvos sostinė – Vilnius.“ Būtent sakinytis apie Vilnių okupantams ir užkliuvęs.

J.[uozo] Trinkūno „Spindulėlis. Skaitymai II-jam pradžios mokyklos skyriui. III dalis“, K., 1934 m. Knygoje „blogi“ Maironio eilėraščiai „Lietuva brangi“ (p. 57) ir „Vilnius prieš aušrą“ (p. 238) bei liaudies daina „Kam šerei žirgelį“ (p. 115). Kenksmingu pripažintas pastarosios posmelis:

*O kad ašei jojau
per Vilniaus miestelį,
visos miesčionkėlės
manimi gėrėjos.*

J.[ono] Murkos „Mažasis lietuvių kalbos vadovėlis III pradžios mokyklos skyriui“, K., 1931 m. Jo p. 45 išspausdintos „priešiškos“ Maironio eilės „Pirmyn gi, vyrai, už tėvynę“ (eilėraščio „Pirmyn į kovą“ fragmentas).

Zigm.[anto] Kuzmickio „Lietuvių kalbos gramatika. Vadovėlis mokykloms“, K., 1935 m. Okupantų valdžią papiktino knygos p. 119 esančios Maironio eilės „Kur tie balsai“ – to paties eilėraščio „Vilnius“, kaip ir „Spindulėlyje“, ištrauka:

*Kame tas garsas, kuriuo skambėjai?
Kame galybė ir pranokėjai?
Kur tavo, Vilniau, tie spinduliai,
Kurios sleidei
Lietuvai, mūsų tėvynėi?*

Storasta prašė prokuroro patvirtinti knygų konfiskavimą, nes Vilniaus apygardos mokyklų kuratoriaus neleidžia naudoti iš Kauno atsiųstų vadovėlių, jeigu tik jų kaina nurodyta litais. „Yra pagrindo manyti, kad jie atgabenti Lenkijos lietuvių vaikų nelegaliam mokymui namuose.“ Prokuroras storastos raštą spalio 30 d. persiuntė Vilniaus apygardos teismo III baudžiamajam skyriui. Teismas spalio 4 d. vadovėlių konfiskavimą patvirtino.

Vykdydamas viceprokuroro 1937 m. lapkričio 23 d. įsakymą, policijos tardytojas K. Bartošas lapkričio 29 d. nustatė, kad oficialiai A. Rastenytė yra lietuviško knygyno Aušros Vartų g. 17 savininkė, nors iš tikrųjų knygynas priklauso lietuvių Šv. Kazimiero draugijai. A. Rastenytė yra tik verslo liudijimą turinti knygyno vadovė. Vadovėliai skirti namų mokytojams lietuviams, kuriuos išlaiko Šv. Kazimiero dr-ja. Pasak tardymo skyriaus, Rastenytė yra lietuvių šovinistė, tačiau kad ji priklausytų Vilniui vaduoti sąjungai, nustatyti nepavyko. Jog moteris nėra bausta, gruodžio 10 d. pranešime patvirtino Lenkijos teisingumo ministerija.

Per A. Rastenytės tardymą gruodžio 10 d. K. Bartošas išaiškino, kad iš Kauno A. Ptaško knygyno per Rygos pašto įstaigą siųstos knygos pirmiausiai turėjo patekti į Latvijos konsulatą Vilniuje. Vadovėlis „Lietuvių kalba“ skirtas Vilniaus kunigų seminarijos lietuvių kalbos dėstytoji kun. V. Taškūnui, „Spindulėlis“ – pradinėms mokykloms, „Mažasis lietuvių kalbos vadovėlis“ – vos pradedantiems mokytis vaikams. Knygų turinį Rastenytė žinojo, nes jų jau buvo knygyno sandėlyje. A. Rastenytė tvirtino, kad ji, knygyno savininkė, su Šv. Kazimiero dr-ja tuo metu nieko bendro neturėjusi. Anksčiau draugiją vadovėlių, skaitinių knygų gaudavusi, bet pastaruoju metu per ją niekas draugijai jokių siuntinių nesiųsdavo.

Apygardos teismo prokuratūra 1937 m. gruodžio 14 d. bylą, A. Rastenytei užvestą pagal BK 155 str. 2 §, dėl kaltės įrodymų stokos nutarė nutraukti. Remiantis BPK 250 str., konfiskuoti vadovėliai palikti prie bylos, kitaipariant, jie knygynui neperduoti ir sunaikinti.

Vilniaus miesto storasta J. Černichovskis 1937 m. gruodžio 18 d. pranešė Vilniaus apy-

gardos teismo prokurorui, jog areštavo tais metais išėjusios Rapolo Mackevičiaus knygos „Tautinės mažumos“ tiražą (LCVA, f. 131, ap. 5, b. 1042). Sulaikymo pagrindas – 1919 m. vasario 7 d. dekretas dėl spaudos.

Pasak storastos, knygoje pateikta visa eilė tendencinių rašinių apie tautinių mažumų padėtį, spausdintų dabar uždarytame laikraštyje „Vilniaus rytojus“, kurio faktiniu redaktoriumi buvęs R. Mackevičius (nuo 1940 m. Mackonis). Išangoje autorius pažymėjęs, kad jo tikslas yra suteikti skaitytojui naudingų žinių. Pateikdamas duomenis apie tautines mažumas atskirose valstybėse, jis rašo, kad jų daugiausia yra Lenkijoje (p. 13, 15). Aptardamas tautinių mažumų klausimą Lenkijoje, autorius bando įtikinti skaitytoją, kad šalyje vyksta kažkoks „kryžiaus karas“ su tomis mažumomis (p. 86, 87). „Pagal mano turimą patikimą slaptą informaciją, savo knyga R. Mackevičius išleido nelegaliai veikiančio buv. Tautinio lietuvių komiteto užsakymu, turint specialų tikslą duoti lietuvių veikėjams Lenkijos teritorijoje medžiagos proletuviškai propagandai apie tariamą tautinių mažumų propaguoti maištingus Vilniui vaduoti sąjungos šūkius.“

Storastos nuomone, pagal BK 170 str. knyga yra nusikalstama ir jis prašė prokuroro leidinio konfiskavimą patvirtinti. Atspausdinta 800 knygos egzempliorių: 795 egz. sulaikyti, o 5 egz. išsiuntinėti bibliotekoms. Prokuroras storastos raštą su priedu – knygos egzemplioriumi – gruodžio 23 d. persiuntė Apygardos teismo III baudžiamajam skyriui. Teismas gruodžio 29 d. konfiskavimą patvirtino; motyvas: knyga savo turiniu galinti sukelti viešus neramumus.

Konfiskuota 94 puslapių knyga yra straipsnių rinkinys apie tautines mažumas įvairiose šalyse, tarp jų ir Lenkijoje, kurioje pagal oficialią statistiką 31 % arba beveik 10 milijonų gyventojų buvo nelenkai. Tautinės mažumos, išskyrus žydus, šalyje gyveno daugiausia ištisais plotais.

Iki Pirmojo pasaulinio karo Europos imperijose gyveno 60 milijonų tautinių mažumų; po karo liko apie 40 mln.

Knygoje autorius demaskavęs ir Vokietijos politiką tautinių mažumų, tarp jų ir lietuvių, atžvilgiu (str. „Aštuntas tautinių mažumų kongresas“ iš „Vilniaus rytojaus“ 1931 m. Nr. 51). Panašiai apie tai rašoma ir „V. ryt.“ 1935 m. Nr. 70 str. „Rimtas dalykas, iš kurio padaryta karikatūra“.

Kn. p. 83 str. „Šešioliktuosius metus pradedant“ (iš „V. ryt.“ 1933 m. Nr. 32) rašoma: „1918–1919 metais mažos paverptos tautos krauju pirkto sau laisvę, o šiandieną, praėjus penkiolikai metų, turi didžiausiu akylyumu sekti gyvenimo raidą ir ištvėrimu pasišventim dirbti, kad nepalanki raida nenušluotų jų nuo žemės paviršiaus ir kad nesunaikintų tiek daug padaryto darbo.“

P. 91 str. „Klausimas, kurio nieks negali

išspręsti iš „V. ryt.“ 1937 m. Nr. 27; čia skaitome: „Dešimčių milijonų beteisių žmonių kryžiaus keliai darosi vis labiau sunkūs, ir tiesiog nėra vilties, kad kada nors tautinių mažumų padėtis pagerėtų. Priešingai, diena dienos ši padėtis darosi vis labiau nepakenčiama...“

Knygos paskutinis p. 94 baigiamas tekstu iš „V. ryt.“ 1937 m. Nr. 63: „... Mes sekame tautinių mažumų gyvenimą, apie jį rašome, tačiau nieko neperdedame. Tuo tarpu tie, kurie tautines mažumas spaudžia ir persekioja, kartu vengia apie tai kalbėti. Jie elgiasi pagal posakį: „Kam nesopa, tas ir nedėjuoja.“ [...] Laimei, tautinės mažumos jau išmoko dirbti ištvermingai, nuosekliai, pasitikėdamos savo rytojumi, turėdamos vilties, kad teisėtumas vis dėlto kada nors turės paimti viršų“ (originalu paskutinis sakinytis išretintas).

Pasak Vilniaus policijos Tardymo skyriaus policininko Adolfo Fridenštalo (*Friedenstal*) 1938 m. sausio 27 d. įrašų, R. Mackevičius nuo 1931 iki 1937 m. „Vilniaus rytojuje“ išspausdino daug straipsnių apie tautines mažumas ir nė vienam straipsniui nebuvo uždėtas areštas ar laikraščio numeris su straipsniu nebuvo konfiskuotas. Žurnalistas 1937 m. išleido tų 20 straipsnių rinkinį, būdamas tikras, kad laikraštyje spausdinti straipsniai išvengs kolizijos su teise. Tardytojas padarė išvadą, kad R. M. yra vienas žymiausių ir aktyviausių Vilniaus lietuvių veikėjų, dalyvaujantis lietuviškų organizacijų veikloje, yra jų valdybų narys, buvęs Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto sekretorius, Lietuvių blaivybės dr-jos išdinin-kas, „Ryto“ dr-jos valdybos narys, Lietuvių kredito bendrovės vienas steigėjų. Įtartas priklausymu Vilniui vaduoti sąjungai, 1934 m. vasario 14 d. buvo suimtas, bet kovo 15 d. paleistas. Šį kartą R. Mackevičius apkaltintas pagal BK 23 ir 170 straipsnius, nors įtariamasis kaltės nepripažino.

Dar vienas su R. Mackevičiaus knyga susijęs dokumentas yra 1938 m. kovo 9 d. peržiūros protokolas. Jame iš esmės pakartotas storastos 1937 m. gruodžio 18 d. rašto turinys. Tik pridėta, kad knyga atspausdinta spaustuvėje „Ruch“. Pasak prokuroro pavaduotojo A. Marcinkovskio 1938 m. kovo 17 d. pastabos, daiktinio įrodymo – „Tautinių mažumų“ – vertimui į lenkų kalbą sugaištos 4 valandos po 2,50 zl, t. y. vertimas iš viso kainavo 10 zl.

Anot Apygardos teismo prokuroro K. Murzos-Murzičiaus 1938 m. kovo 18 d. nutarimo, paremto rajono prokuroro išvada, byla R. Mackevičiui nutraukta, o teismo išlaidos padengtos iš valstybės išdo. Archyvo byloje knygos egzemplioriaus nėra.

„Tautinės mažumos“, atrodo, lig šiol niekur neaprašytos. Jos neminimos net kai kuriose R. Mackonio bibliografijose. Almos Lapinskienės knygos „Atėjęs Vilniun“ (Vilnius, 2014) p. 19 leidinys paminėtas, bet plačiau neanalizuojamas.

Pabaiga

Muziejus laikraštyje Nr. 36 (453)

Plenerinis A. Galdiko eskizas „Trakų bažnyčia“

Tapyti gamtoje, t. y. rengti plenerus, pradėta XVIII a. pab. – šią veiklą imta populiarinti Prancūzijoje. Dailininkų ir gamtos sąlytis suvaidino svarbų vaidmenį ne tik meno modernėjimo procesams. Menininkų sambūriai užmiestyje, vaizdingose vietovėse, skatino meno rinką ir turizmą. Dailininkų bohema kūrė nepaprastą vietovių atmosferą, teikė joms išskirtinumo. Ne retas lietuvių kūrėjas dalyvavo pleneruose Prancūzijos rivjeroje ar po Italijos saule. Nors tarpukario Lietuvoje nebūta kokio nors didesnio ar organizuoto plenerininkų sujūdimo, „Ars'ininkus“ į gimtinių laukus ir kaimus viliojo ne tiek peizažo tapymo idėjos, kiek tarpukario Lietuvos kultūros žmonėms būdinga veikla – lietuvių liaudies kūrybos, ypač

skulptūros, audinių studijos. Visa tai domino kaip tautinio meno pamatas ir kaip koloritų, plastikos sektini pavyzdžiai. Kai kurios vietovės traukė išsaugotu natūralumu, archaiškumu. Vasarą susėdę į Adomo Galdiko automobilį, Viktoras Vizgirda, Antanas Gudaitis, Antanas Samuolis skubėdavo į gamtą tapyti etiudų. Su šiuo Lietuvos dailininkų kūrybos laikotarpiu sietinas Trakų istorijos muziejaus dailės rinkinyje saugomas A. Galdiko (1893–1969) sukurtas plenerinis eskizas. 2015 m. muziejus įsigijo 4 šio dailininko plenerinės kūrybos eskizus, kurių viename pavaizduota aiškiai atpažįstama Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia, stovinti netoli Lukos ežero. Tai XX a. 4 deš. ant 230 x 330 mm popieriaus lakšto

Eskizas. Trakų parapijos bažnyčia. XX a. 4 deš. Dail. A. Galdikas. O. Seveliovo nuotr.

tušu (plunksna ir teptuku) sukurtas darbas. Adomas Galdikas greta garsių ir visiems žinomų Lietuvos dailės metrų yra viena ryškiausių mūsų tautinės dailės mokyklos pamatų klojusį figūrų. Šis įvairiapusis sudėtingo likimo, beveik visą gyvenimą intensyviai dirbęs reto produktyvumo dailininkas paliko turtingą ir įvairialypį palikimą. Jis reiškėsi tapybos, grafikos, scenografijos, monumentaliosios

dekoratyvinės dailės, knygų iliustravimo, pašto ženklų, lietuviškų banknotų kūrimo, lietuvių liaudies meno tyrinėjimo ir kitose srityse. Galdikas nuolatos pabrėždavo sąlyčio su jam nuo vaikystės gerai pažįstama Lietuvos gamta svarbą savo kūrybai. Tad visoje jo kūrybinėje evoliucijoje itin svarbus pasidarė peizažo žanras, kuris gyvenimo eigoje patyrė esmines metamorfozes. Autorius itin atsainiai žvelgė į savo kūrinių datavimą, pamiršdavo juos pasirašyti, o tai kelia daug sudėtingų problemų jo kūrybos tyrinėtojams, siekiantiems nuosekliai atkurti pagrindinius dailininko kūrybinės evoliucijos etapus ir išryškinti jiems būdingus stilistinius bruožus. Trakų istorijos muziejuje saugomi A. Galdiko sukurti eskizai taip pat nėra

signuoti dailininko parašu, tačiau autoryste neabejojama – ji atributuota ekspertų. Pasak kultūrologo, menotyrininko, prof. Antano Andrijausko, kuklus lietuviškas charakteris, finansinės paramos, reklamos ir kvalifikuotų kritikų dėmesio trūkumas neleido jam užimti pelnytą pozicijos XX a. vidurio Vakarų Europos modernistinėje dailėje ir paliko šį menininką paribiuose. Objektiviai vertinant, A. Galdikas greta Čiurlionio ir Dobužinskio yra reikšmingiausia XX a. mūsų dailės figūra.

Istorijos skyriaus vedėja
Alvyga Zmejevskienė

Identitetas, istorija ir politika

Atkelta iš 1 p.

vartoti jau turimą slaviškąjį raštą, užuot išradinęjus dviratį ir potvarkius LDK slavams leidus jiems nesuprantama lietuvių kalba.

Germaniškasis vs. slaviškasis civilizacijos modelis

Sugretinus latvių ir lietuvių europėjimo tempus bei lygi, matomas akivaizdus latvių pranašumas, ėmęs ryškėti jau nuo XVII a., t. y. dar gerokai iki baudžiaivos panaikinimo. Palyginus su lietuviais, latvių valstiečiai buvo civilizutesni, raštingesni, turtingesni. Tai lėmė ne tik konfesinis skirtumas (latviai – protestantai, lietuviai – katalikai), bet ir skirtingas kultūrinis fonas – Kuršo kunigaikštystė ir Vidžemėje jis buvo vokiškas (Vidžemėje 1629–1721 m. dar ir švediškas), etnografinėje Lietuvoje ir Latgaloje – lenkiškas. Latgalos kultūrinį ir ekonominį atsilikimą nuo kitų etninės Latvijos regionų, jaučiamą net iki šiol, latvių istorikai aiškina ilgu (nuo 1561 m.) Latgalos buvimu lenkiškos kultūros aplinkoje; Latgalos prijungimas prie Rusijos 1772 m. situacijos iš esmės nepakeitė. Lietuvių atžvilgiu šis kontrastas ryškus tarp Ryprūsiuose ir ATR (nuo 1795 m. – Rusijoje) gyvenusių tautiečių: Prūsijos lietuviai civilizuotumu ir išsilavinimu prilygo Kuršo ir Vidžemės latviams, o ATR ir vėliau Rusijos gubernijų lietuviai – latgaliečiams. Nenuostabu, kad ir tautinis atgimimas baltų kraštuose prasidėjo pirmiausia vokiškos, ne lenkiškos kultūros aplinkoje, t. y. Mažojoje Lietuvoje ir Rusijos Kurliandijos, Lifliandijos ir Estliandijos gubernijose. XIX a. pabaigoje Rygą, Liepoją ir Mintaują užplūdusiems lietuviams imigrantams latviai jau buvo tautinio sąmonėjimo pavyzdys bei orientyras.

Beje, Rusijos caras Petras I šalies reformas vykdė irgi germaniškiosios civilizacijos pavyzdžiu, tiesiogiai ir netiesiogiai pripažindamas jos didesnę pažangą, lyginant su tuometiniais Rusijos ar jos kaimynės ATR standartais.

Vadinasi, suartėjimas su lenkais, bet ne, tarkim, su skandinavais, nukreipė Lietuvos visuomenę į lėtesnę civilizacijos raidą, o XIX a. dalyvavimas dviejuose „lenkiškuose“ sukilimuose, kad ir kaip šauniai beatrodytų, lietuviams ir latgaliečiams atnešė tik carines represijas ir dar didesnę kultūrinę stagnaciją.

Dar vienas skirtumas buvo kristianizacijos būdai. Nei buvusioje Livonijoje, nei Suomijoje švedai kristianizacijos nevykdė per švedų kalbą, nemenkino vietinių kalbų reikšmės ir ne tik neribojo, bet net skatino jų vartojimą religiniams poreikiams. Tokios pat politikos laikėsi ir Baltijos vokiečiai. O Lietuvoje lenkų kalba buvo kristianizacijos įrankis ir opozicija lietuvių kalbai, kuri buvo viešai skelbiama kaip netinkama krikščionybei. Pati katalikybė greit įgavo lenkiško tikėjimo („polska wiara“) sąvoką, oponuojant tiek pagonybės reliktais, tiek stačiatikybei.

Istorijos mitologizavimas

Istorija iš esmės yra interpretacijų moksas. Daugelyje šalių jų istorijos interpretuojamos etnocentriškai, todėl nebūtinai sutampa su kaimyninių šalių tų pačių istorinių įvykių interpretacijomis. Kadangi istorikų interpretacijomis paprastai vadovaujasi ir politikai, požiūris į istoriją turi įtakos tiek šalies užsienio politikai, tiek šalies likimui apskritai. V. Kudirkos giesmės žodžiai „Iš praeities tavo sūnūs te stiprybė semia“ iš tikrųjų yra universalūs ir tinka bet kuriai tautai, todėl savos istorijos menkinimas, jos vulgarizavimas, dangstant tai tariamu objektyvumu, kerta per pačias tautos šaknis. Kitas kraštutinumas yra ir perdėtas istorijos romantizavimas, jos saldinimas.

Pasirinkus prolenkišką Lietuvos istorijos interpretacijos modelį, Lietuvos užsienio politika iš dalies išsibalansavo: vienos kaimyninės šalys pradėtos beatodairiškai adoruoti, kitos – tiek pat beatodairiškai kritikuoti, o pati Lietuva, deklaruodama strateginę partnerystę su keliolika kartų didesne Lenkija, faktiškai ėmė verstis jos satelite ir jos interesų vykdytoja šalies viduje. Pasiekę nuolaidų, Lenkijos politikai jau atvirai giriasi, kad su Lietuva reikia kalbėti griežtai, jos atžvilgiu laikyti kietai, Lietuvos vadovus reikia nuolat spausti, nes esą taip galima pasiekti dar daugiau nuolaidų Lenkijos naudai.

Atsirado mitų net apie lietuvių kraujo

giminystę su lenkais, visiškai nutylint faktą, jog tokia giminystė mus sieja pirmiausia su latviais per bendrai asimiliuotus kuršius, žiemgalius ir sėlius. LDK aušroje, kol dar nebuvo sunaikintas šiaurės baltų elitas, giminiavosi net mūsų valdovai: Mindaugo ir Daumanto žmonos buvo seserys, kaip spėjama, kilusios iš Latgalos (Agluonos), latgalių kunigaikščio Visvaldžio (XIII a. pradžia) žmona buvo lietuvė. Kęstučio antroji žmona Birutė, tikėtina, buvo kuršių kilmės – XIV a. pradžioje visoje vakarinėje LDK dalyje (Baltijos pakrantėje) dar tebevyvenę kuršiai.

Slavų (baltarusių, rusų, lenkų) istorikų kvestionuojamas net Lietuvos valdovų kalbos klausimas – mat kanceliarinė šalies kalba buvusi senoji slavų, o metraščiuose esą niekur neužsiminta, jog valdovai kalbėję lietuviškai, nebent Jogaila su Vytautu persimesdavę lietuvišku žodžiu lenkų akivaizdoje, kad šie nesuprastų. Tačiau visai neinterpretuojamas, net nutylimas Palemono legendos sukūrimo pamatas – ši legenda, gyvavusi net keleta šimtmečių, paremta ne kurios nors slavų, bet lietuvių kalbos panašumu į lotynų. Jei Lietuvos valdovai iki XV a. pabaigos nebūtų kalbėję lietuviškai, Palemono legenda apskritai nebūtų atsiradusi, o jei ir būtų, ja niekas nebūtų tikėjęs. Antra, kanceliarinių raštų kalba nešnekėjo net Maskvos valdovai. Lenkijos valdovai, kurių šalies rašto kalba iki pat XVI a. buvusi lotynų, ne lenkų, irgi nešnekėję raštų kalba. Be to, niekur valdovai patys raštų nerašydavę – tam būdavę raštininkai, specializuoti pagal atitinkamas kalbas.

Kalba ir identitetas

Glaudi kalbos sąsaja su tautybe Lietuvoje atsirado tik XIX a. Iki tol daug kur Europoje, ypač iki Didžiosios prancūzų revoliucijos (1789–1794), vyravo luominis (socialinis), konfesinis bei valstybinis, arba pilietinis, asmens identitetas. Pavyzdžiui, slavakalbiai LDK gyventojai anaip tol nebuvo nei Maskvos, nei Krokuvos gerbėjai ir nesiekė savo žemių jungti prie Rusios ar Lenkijos. Slaviškai jie save paprastai vadino litvinais, šitaip oponuodami Rusios ar Lenkijos gyventojams, o iškilus reikalui gindavo šalį tiek nuo gentainių maskvėnų, tiek nuo lenkų. Lietuvos aristokratijos lenkėjimą, prasidėjusį XIV a. pabaigoje po Krėvos unijos ir Lietuvos krikšto, lėmė ne simpatijos Lenkijai, o tai, kad lenkų kalba buvo karaliaus dvaro kalba. Tačiau jungtis su Lenkija lenkakalbiai lietuvių didikai nesiveržė, nes savęs lenkais nelaikė. Lenkijos primesta Liublino unija (1569) buvo pasirašyta tik antruoju bandymu. Pagaliau pats lietuvių iškovotas jungtinės šalies pavadinimas – *Rzeczpospolita Obojga Narodów* (Abiejų Tautų Respublika) – rodo, kad Lietuvos bajorija, nors ir kalbėjusi lenkiškai, tada nė iš tolo nesitapatino su lenkų tauta: lenkakalbiai LDK gyventojai nevarėjo Lenkijos valstybinės atributikos – nei vėliavos, nei herbo, Lenkijos lenkai neturėjo teisės pirkti nuosavybės LDK žemėse, o bendru turtu paskelbtosios Livonijos dalys (vad. Infliantai) buvo administruojamos rotacijos principu – tai Lietuvos, tai Lenkijos seniūnų, patys mokesčiai iš Livonijos plaukė pramečiui tai į LDK, tai į Lenkijos iždą.

Net mūsų laikais kalba ne visada tapatinama su tautybe. Airiai šneka daugiausia angliškai, bet dėl to britais savęs nelaiko, Rusijos žydų gimtoji kalba yra rusų, austrai ir dalis šveicarų kalba vokiškai ir t. t. XVI a. ir vėlesnę lietuvių etninę situaciją galima vertinti taip: dvi kalbos (valstietiškoji lietuvių ir diduomenės lenkų) – vienas etnosas. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje ši formulė atrodė jau kitaip: dvi kalbos – du etnosai. Todėl, pavyzdžiui, dviejų lenkakalbių litvinų – Mykolo Radvilos Juodojo (XVI a.) ir Juzefo Pilsudskio (XX a.) pasitaikantis sugretinimas ar net tapatinimas netinka nei istoriniu, nei politiniu požiūriu: pirmasis visomis išgalėmis stengėsi apginti Lietuvos suverenitetą, antrasis visomis išgalėmis (pirmiausia – karinėmis) stengėsi tą suverenitetą sunaikinti. Antroji formulė – dvi kalbos – du etnosai – išlieka ir šiais laikais – pavadinti lenkakalbį Vilnijos gyventoją litvinu būtų tolygu jo įžeidimui. Be to, jis kaip įmanymas lyg įrodinėti, kad jo protėviai *od wieków* (t. y. nuo amžių) buvo lenkai, ne lietuviai.

Nacija ir valstybingumas

Nacionalinė valstybė XX a. buvo ne lietuvių išradimas ir juo labiau ne „filologo“

J. Basanavičiaus, kaip kartais mėgsta teigti kai kurie lenkų istorikai. Po Pirmojo pasaulinio karo Europoje niekur nebuvo atkuriamos imperijos – tokių retrogradinių iliuzijų nedeklaravo net austrai su turkais. Iš imperijų išsilukštėno čekai, slovakai, vengrai, slovėnai, nacionalines valstybes kūrė net tos tautos, kurios iki tol valstybingumo apskritai nebuvo turėjusios (pvz., latviai, estai), tad Lietuvos grįžimas į 1795-ųjų ar net 1772-ųjų ATR būtų be galo disonavęs tuometinėje Europoje. Vėlesni įvykiai parodė, kad ir Lenkija kūrė ne buvusią ATR, o „filologinę“, arba lenkakalbę, nacionalinę respubliką. Vilniaus krašto okupacija (1920) ir aneksija (1922) buvo teisinama „filologiniu“, o ne istoriniu motyvu, nes istoriškai Vilnius Lenkijai niekada nepriklausė. Lenkijos alijuzijos į XVIII a. turėtą bendrą valstybę buvo tik ekspansionizmo priedanga, nes su naujųjų nacionalinių šalių vyriausybėmis šiuo klausimu deramasi nebuvo, o eita lengviausiu ir brutaliu keliu – karine jėga stengtasi atplėšti kitų valstybių lenkakalbes dalis, dažnai ir su vietinių kalbų arealo pakraščiais.

Šias įgyvendintas pastangas liudija ir dabartinė Lenkija, kurioje net 97 proc. gyventojų jau save laiko lenkais.

Lietuvių siekis atkurti ir turėti nepriklausomą šalį istoriškai ne kartą fiksuotas jau nuo Krėvos akto (1385) laikų. Tai ir Vytauto planai karūnotis (1429–1430), ir Švitrigailos antunijinė politika iki pat jo pralaimėjimo Pabaiske (1435), ir garsioji M. Radvilos Juodojo kalba Liublino seime (1569), ir Jonušo Radvilos pasirašytoji Kėdainių sutartis su švedais (1655). Vadinasi, Lietuvos Taryba 1918 m. vasario 16 d. aktu tik realizavo šiuos siekius pagal XX a. standartus – nacionalinės Lietuvos Respublikos pavidalu.

Beje, visiškai nuneigti, jog praeityje lietuviai ir kitos tautos nė kiek nesuvokė savo tautinio identiteto ar etninės giminystės, neleidžia keli metraščiuose užfiksuoti epizodai. Pavyzdžiui, H. Vartbergės kronikoje (XIV a. pabaiga) rašoma, jog kunigaikščiai Algirdas su Kęstučiu 1358 m. Vokietijos imperatoriui Karoliui IV pažadėję priimti krikščionybę su sąlyga, jei Lietuvai bus atiduotos jų nusakytos žemės. Iš to nusakymo aiškėja, kad Lietuva pretendavo į Šiaurės Prūsiją (dešiniakrantę Alną ir Prieglių), taip pat į Livonijos valdomas šiaurines Kuršo, Žiemgalos, Sėlos žemes ir beveik visą Latgalą. Vėlesnėse požalginėse 1413 m. derybose dėl žemių Vytauto atkurtis Prūsijos ordino įgaliotiniui Kuchmeisteriui, kad Prūsiai yra buvę jo, Vytauto, tėvų žemė, pažadas reikalauti jos iki Osos upės, kaip savo tėvų palikimo, bei ironiškas klausimas, o kur esąs Ordino tėvų palikimas, irgi rodo, kad Vytauto pretenzijos buvo pirmiausia į kryžiuočių valdomas baltų žemes.

Vietoje išvadų

Akcentuotos lietuvių identiteto ištakų paieškos lenkų kultūroje, tos kultūros sureikšminimas Lietuvos istorijoje, ignoruojant dar

istoriškai neišnaudotą baltiškąją dimensiją, stiprina ne lietuvišką savimone, o lietuviškuosius baudžiauninko kompleksus. Be to, arogantiškas lenkų požiūris į lietuvius, išdėstytas A. Rotundo knygoje *Rozmowa Polaka z Litwinem* (Lenko pokalbis su lietuviu, 1565), daugeliu atvejų lieka mažai pakitęs ir šiais laikais. Šis požiūris, nors Lenkijos atvirai dar nedemonstruojamas, pasireiškia jos remiamoje Vilnijos lenkų politikierių veikloje, siekiančioje sukurti krašte kalbinį ir administracinį lenkų gėtą, nesintegruojant į Lietuvos visuomenę, šovinistiškai priešinant lenkų ir lietuvių kultūras, kišantis į Lietuvos švietimo reikalus (net į rašybą!), kurstant parapinę ksenofobiją, adoruojant tarpukario lenkiškąjį laikotarpį Vilnijoje bei Armijos Krajovos veiklą ten Antrojo pasaulinio karo metu.

Lenkų etnosas Lietuvoje yra naujas tiek kilmės, tiek identiteto požiūriu. Iš tikrųjų tai net ne kilmės, o pasirinkimo dalykas. Šis etnosas Pietryčių Lietuvoje atsirado pirmiausia iš lenkiškai kalbėjusių lietuvių (litvinų), šiems pakeitus savo etninę identifikaciją į lenkišką. Etninės savimonės kaita galėjusi įvykti XIX a. pabaigoje (per tarpinę tuteišio ar tutako savimone), intensyvjėnant rusifikacijai, kai identitetas imtas siėti ne tik su konfesine priklausomybe, bet ir su vartojamąja kalba. Naujai (XIX–XX a.) suslavėję Vilnijos lietuviai valstiečiai dažniausiai buvo linke identifikuoti jau su lenkais; panašiai elgėsi ir čia atsikraustę baltarusiai – lenkiškasis identitetas, pasak jų, atrodęs prestižiškesnis, o nepriklausomos Lietuvos sąlygomis dar ir naudingesnis už baltarusiškąjį. Pakeitus identitetą, pakito ir politinė bei istorinė orientacija – ji tapo pabrėžtinai prolenkiška, XX a. pradžioje išaugusi į Lietuvos ir Lenkijos konfliktą dėl Vilniaus, Lietuvai pasibaigusį sostinės ir visos mišriakalbės pietryčių dalies netektimi. Šiais laikais Vilnijos lenkų identiteto raiška išlieka prolenkiška, įskaitant valstybinės atributikos vartojimą ir požiūrį į Lietuvos istoriją, kultūrą bei valstybinę kalbą.

Lietuvos užsienio politika kaimynų atžvilgiu turėtų būti santūresnė, oresnė, subalansuota ir orientuota į baltoskandijos idėją, bet ne į atgyvenusias ATR nostalgijas. Ankstesnis buvimas vienoje valstybėje nėra pagrindas rodyti išskirtinį dėmesį Lenkijai, kaip ir Rusijai. Juo labiau, kad tas buvimas sukelia ne visada malonius istorinius prisiminimus, o deklaruojamoji Lietuvos ir Lenkijos strateginė partnerystė yra asimetriška dėl skirtingo dabartinųjų šalių dydžio. Tai, kad Lenkija Baltijos šalims yra fizinis slenkstis ir Vakarų Europa, dar nėra pagrindas ją skelbti strateginiu partneriu nei Suomijai, nei Latvijai su Estija. Ne išimtis turėtų būti ir Lietuva. Strateginei partnerystei turi būti taikomi kitokie, ne geografiniai kriterijai.

P. S. Pagal šį straipsnį autorius prof. dr. Alvydas Butkus parengė platesnę publikaciją „Baltų tautinio sąmonėjimo skirtumai ir jų įtaka dabarties politikai“ (*Lituanistica*, 2011, t. 57, nr. 1(83), p. 93–103).

Vorutos prenumeratorių dėmesiui

Lietuvos paštuose priimama laikraščio *Voruta* prenumerata **2017** metams.

Prenumeratos kaina (indeksas 0135)	Prenumeratos kaina pensininkams, moksleiviams, studentams, mokytojams (indeksas 0136)
1 mėn. 1,00 €	1 mėn. 0,75 €
3 mėn. 3,00 €	3 mėn. 2,25 €
6 mėn. 6,00 €	6 mėn. 4,50 €
12 mėn. 12,00 €	12 mėn. 9,00 €

Prenumerata trumpesniai nei metų ar pusmečio laikotarpiui (pvz., ateinančiam mėnesiui) priimama iki einamojo mėnesio 22 dienos, jei nenurodyta kitaip. Gyventojų ir organizacijų užsakyti periodiniai leidiniai nurodytais adresais pristatomi kasdien, išskyrus sekmadienius, švenčių dienas ir – kai kuriose kaimo vietovėse – pirmadienius. Periodinius leidinius galima užsakyti ir internetu, tinklapyje www.post.lt.

VšĮ „Pagėgių krašto turizmo informacijos centras“

Šereikos g. 5-3,
Vilkyškiai, LT-99254
Pagėgių r. sav.
Mob. tel. +370 656
18551
El. paštas ticpagegiai@gmail.com

Patikslinimas

Straipsnyje „Alanta tarp Astikų ir Radvilų. Vengrų pėdsakai Alantos krašte XVI a. pabaigoje“ (*Voruta*, Nr. 11 (829), 2016 m. lapkričio 26 d., p. 5) turėtų būti: „Gabrielius mokėsi kartu su Andrašu Batoru, būsimuoju kardinolu, Vilniaus jėzuitų kolegijoje.“

Redakcija

Lietuvos Sąjūdžio istorija**Prisimename Julijų Juzeliūną****Apskritojto stalo diskusija Juliaus Juzeliūno 100-osioms gimimo metinėms paminėti**

2016 m. gruodžio 7 d. Lietuvos Respublikos Seime vyko apskritojto stalo diskusija „Juliaus Juzeliūno indėlis atkuriant Lietuvos Nepriklausomybę“, skirta kompozitoriaus, Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės ir Seimo tarybos nario J. Juzeliūno 100-osioms gimimo metinėms paminėti. Diskusijai pirmininkavo Lietuvos Respublikos Seimo nariai, istorikai dr. A. Anušauskas ir prof. dr. A. Gumuliauskas. Renginį pradėjo Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko pirmoji pavaduotoja R. Baškienė. Tardama sveikinimo žodį R. Baškienė pabrėžė tautos istorinės atminties svarbą ugdat visuomenę ir skatino prisiminti J. Juzeliūno indėlį ją puoselėjant. Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko pirmoji pavaduotoja išreiškė susižavėjimą ne tik J. Juzeliūno visuomenine veikla, bet ir moralės samprata. Pasak jos, J. Juzeliūnas – tai „vienas išpūdinčiausių piliečio pavyzdžių“, skatinusių dorovės ir dvasingumo jausmą lietuvių sąmonėje. Po R. Baškienės sveikinimo žodžio pranešimą „Juliaus Juzeliūnas ir modernėjantis lietuviškumas“ skaitė kompozitorius, 2007 m. Lietuvos nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatas, J. Juzeliūno studentas Š. Nakas. Kompozitorius aptarė J. Juzeliūno kūrybos bruožus ir raidą bei pabrėžė jo nuopelnus ugdat daugybę kitų garsių šalies kompozitorių. Savo pranešimo pabaigoje Š. Nakas kvietė prisiminti J. Juzeliūno „mokėjimą apeiti sovietinės sistemos barjerus ir panaudoti sovietinę demagogiją saviems tikslams bei prieš sovietinę valdžią“. Apskritojto stalo diskusijos metu prisiminimais apie J. Juzeliūną taip pat pasidalijo Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narys, Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos pirmininkas dr. R. Pakalnis. Pranešimo „Julius Juzeliūnas ir Sąjūdis“ metu dr. R. Pakalnis kalbėjo apie J. Juzeliūno vaidmenį siekiant Lietuvos išsivadavimo iš sovietinių gniaužtų ir svarstė, kaip bendražygis vertintų melo išgalėjimą tarptautiniuose santykiuose XXI a. Pranešėjas pabrėžė J. Juzeliūno išvalgų kaip tvirtu moralės kodeksu besivadovavusio žmogaus svarbą ir teigė, kad Lietuvai jo dovanota gyverimiška patirtis, kuri buvo labai reikalinga valstybei žengiant savarakiškus žingsnius, turėtų kiekvieną paskatinti puoselėti J. Juzeliūno atminimą. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro generalinė direktorė, buvusi Sąjūdžio komisijos stalinizmo nusikaltimams tirti narė T. B. Burauskaitė taip pat gyrė J. Juzeliūno išvalgumą ir moralės pojūtį. Skaitydama pranešimą „Sąjūdžio komisijos stalinizmo nusikaltimams tirti veikla, ypatumai ir reikšmė“ T. B. Burauskaitė aptarė J. Juzeliūno pastangas grąžinti represijas patyrusiems lietuviams pilietines teises bei orumą. J. Juzeliūno veikla Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinėje grupėje sulaukė dėmesio ir A. Rupšytės pranešimo „Už Sąjūdį – už Lietuvą: Sąjūdžio pergalė 1989 m. kovo 26 d. rinkimuose“ metu. Apskritojto stalo diskusiją vainikavo J. Juzeliūno bendražygių, kurie gyrė kolegos drąsą, dvasingumą, išmintį bei talentą, prisiminimai.

„Vorutos“ informacija

„Karališka senoji kibininė“ –

Sausių k. ,
LT-21401 Trakų r.
(Vilnius–Kaunas automagistralė, 23 km),
tel./faks. +370 5 243 2444,
mob. tel.
+370 65908454, +370 659 08452,
el. p. info@kibinas.lt

Mūsų paslaugų spektrą sudaro:

- Kompleksiniai ir verslo pietūs kiekvieną darbo dieną;
- Specialūs pasiūlymai turistinėms grupėms ir jų gidams;
- Edukacinė kibinų gaminimo pamokėlė „Paragauk istorijos“;
- Parodomoji (degustacinė) „Šimtalapio“ gaminimo pamokėlė;
- Autoparduotuvė „Senoji kibininė“ tinklas Vilniuje;
- Išskirtiniai pasiūlymai Jūsų šventėms ir pobūviams;
- Kibinų pristatymas į namus;

*Tad linkime akimis pamatyti,
gomuriu pajusti, širdimi įsimylėti...*

„Senoji kibininė“ –

Karaimų g. 65, LT-21104
Trakai, tel./faks. +370 5
285 5865, mob. tel. +370 659
72132, +370 659 08452,
el. p. senoji@kibinas.lt

„Visiems, kurie jį priėmė, jis davė galią tapti Dievo vaikais.“
(Jn 1,12)

Šv. Kalėdų naktį išsipildo pažadas, kad Dievas aplankys savo žmones ir apreikš visam pasauliui savo gerumą ir gailėstingumą. Stenkimės sutikti Jį bažnyčioje, sakramentuose, kasdieninėje maldoje, šeimoje, ligoniuose, vienišiuose, vargšuose, kiekviename žmoguje.
Kristaus ramybė ir meilė telydi Jus ir ateinančiais metais!

Šiaulių vyskupas
Eugenijus BARTULIS
2016 m. šv. Kalėdos

Dėkojame

Dėkojame **Tadui STOMMAI**, Vasario 16-osios akto signataro Donato Malinausko vaikaičiui, skyrusiam 1 000 USD paramą „Vorutos“ laikraščio spausdinimui.

Redakcija

Lietuva–Lenkija**L. Kasčiūnas: Lenkijos valdžia gyvena „apsuptos tvirtovės“ būsenoje**

Lietuvybės ar ukrainietiško patriotizmo sugretinimai su totalitariniais nusikaltimais yra neadekvatūs ir smerktini. „Viena vertus, dabartinės Lenkijos valdžios noras vykdyti antikomunistinę politiką yra sveikintinas. Visoms Vidurio ir Rytų Europos šalims būtina siekti, kad komunistinės ir nacistinės ideologijų propagavimas būtų kriminalizuotas, o komunistinių ir nacistinių režimų nusikaltimai būtų vienodai įvertinti visoje ES.

Kita vertus, ši Lenkijos valdžia gyvena „apsuptos tvirtovės“ būsenoje. Lietuvybės ar ukrainietiško patriotizmo sugretinimai su totalitariniais nusikaltimais yra ne tik kad neadekvatūs ir smerktini, bet ir prieštarauja paties L. Kaczynskio Lenkijos geopolitinei idėjai – sukurti tvirtą bendradarbiavimo erdvę nuo Juodosios iki Baltijos jūros, kuri neleistų Rusijai plėsti savo įtakos Europos saugumo sistemoje.

Tikėkimės, kad egzistencinių saugumo

Dr. Laurynas Kasčiūnas

išsūkių suvokimas nusvers šias provokatyvias iniciatyvas.

„Tai yra akibrokštas. Bet suvokiant dabartinės Lenkijos valdžios ideologinę prigimtį, prisimenant ankstesnes iniciatyvas, pavyzdžiui, rezoliuciją dėl santykių su Ukraina istorinių niuansų, tai nestebina. Tai vos ne jų mąstymo tradicija. Jie gyvena lyg apsuptoje tvirtovėje ir, natūralu, mato kitų nacionalizmus, bet savo nacionalizmo nemato“, – ketvirtadienį BNS sakė LR Seimo Užsienio reikalų komiteto narys konservatorius Laurynas Kasčiūnas. Anot jo, priėmus minėtą pataisą, kiltų grėsmė visiems Lenkijoje esantiems su Lietuva susijusiems atminties ženklams. „Ką reiškia paminklas Antanui Baranauskui? Atsirast, kuris interpretuos, kad čia yra lietuviško nacionalizmo propaganda ir reikia nuimti, A. Baranauską iš Seinų krašto istorinės atminties išbraukti. Prasidės manipuliacijos tam tikrais dalykais“, – sakė Lietuvos parlamentaras.

„Vorutos“ informacija

Kitas numeris išeis 2017 m. sausio 28 d.

Muziejus laikraštyje Nr. 35 (452)**Trakų Dievo Motinos Trakinės atlidai**

Rugsėjo pradžioje Lietuvoje vyksta šventiniai aštuondieniai atlidai, skirti Švč. Mergelės Marijos gimimo paminėjimui. Bažnyčia švenčia tris gimimus – Kristaus, Marijos ir Jono Krikštytojo. Ankstyvojoje krikščionybėje Švč. Mergelės Marijos gimimas nebuvo švenčiamas. Šią šventę įvedė popiežius Inocentas IV (1243–1254). Itin garsėja kiekvienais metais rugsėjo pradžioje vykstantys Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčioje Trakų Dievo Motinos – Lietuvos globėjos atlidai dar vadinami „Trakinės“ atlidų vardu. Daugiau nei šeši šimtus metų Trakinės atlidai yra seniausi, o kartu ir iškiliausios Švč. Mergelės Marijos kulto Lietuvoje iškilmės, menantys taip pat ir Vytauto Didžiojo vardą. Bažnyčios

altoriuje esantis Trakų Dievo Motinos paveikslas ėmė garsėti XVI a. Meno istorikų nuomone, paveikslas nutapytas XV a. II pusėje arba XVI a. I pusėje. Pradžioje Marija buvo pavaizduota sėdinti soste. Apie 1600 m. paveikslas pertapytas – nupjauta apatinė dalis, renesansiniu tapo buvęs aukso spalvos fonas, iš naujo nutapytas prie Motinos prigludęs Jėzus. Trakuose, 1611 m. įsteigus Rožinio brolijų, Marijos rankoje nutapyta trižiedė rožės šakelė, simbolizuojanti rožinio paslaptis. Paveikslo atsiradimo istoriją nuo seno gaubia legendos. XVIII a. pr. ruošiantis paveikslo karūnavimui, kitoje jo pusėje atsirado įrašas, kad tai Bizantijos imperatoriaus Emanuelio II Paleologo (1391–1425) dovana Vytautui Didžiajam krikšto proga,

Atspaudas ir atvirukas. Trakų Dievo Motina. Lietuva, Prancūzija, XX a. 1 p. O. Sevelio nuotr.

o paveikslas esantis ikona *Nikopėja* (gr. *pergalingoji*), padėjusi Jonui Komnenui (1087–1143) išsivaduoti nuo persų apgulties.

Trakų Dievo Motinos paveikslas – pirmasis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, vainikuotas dar 1718 m., popiežiaus Klemenso XI (1700–1721) atsiųstomis aukso karūnomis, suteikiant ligonių užtarėjos titulą. Nuo XVII a. vyko iškilmingos maldininkų procesijos iš Vilniaus į Trakus. Joms poetas Motiejus Kazimieras Sarbievijus yra paskyręs keturias odes, lotynų kalba, 1645 m. išspausdintas Antverpene.

Trakų istorijos muziejaus filokartijos rinkinyje yra eksponatų, skirtų Trakų Švč. Apsilankymo Mergelės bažnyčiai ir jos garsiam Dievo Motinos paveikslo.

Būdingas XX a. 2–3 deš. atvirukas su išspausdinta nuotraukų kompozicija yra 145 x 105 mm dydžio. Jo viršutinėje dalyje Trakų Dievo Motinos paveikslo ir Trakų Švč. Mergelės Apsilankymo bažnyčios vaizdai, apatinėje – šiai bažnyčiai nulieta nauji varpai.

Atspaudas su Trakų Dievo Motinos atvaizdu spausdintas XX a. I pusėje Paryžiuje, BOOMARD FILS (Eugen Baumard, XIX a. pab. – XX a. pr.) spaustuveje. Atvaizdas yra 115 x 74 mm dydžio, monochrominis, vienpusis, atvaizdas atspaudas pagal nežinomo autoriaus Trakų Dievo Motinos paveikslo graviūrą.

Muziejininkas Saulius Zalus

Eksponatus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Voruta®

Visos prekių ženklų teisės saugomos

Prenumeratos indeksai
0135, 0136

Redakcinė kolegija:

Dr. Arūnas Bubnys, prof. dr. Alvydas Butkus, habil. dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, archit. Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė, Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, doc. dr. Vladas Terleckas, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, doc. dr. Dalia Urbanavičienė, dr. Aldona Vasiliauskienė, akad. prof. habil. dr. Zigmantas Zinkevičius, Algirdas Zemaitaitis, Juozas Vercinkevičius (vyr. redaktorius).

© Voruta, 2016. Visa medžiaga (rašiniai, pateikta laikraštyje „Voruta“, yra VŠĮ „Vorutos“ fondas (įmonės kodas 181392738, PVM mokėtojo kodas LT813927314) nuosavybė. Laikraščio straipsnius kopijuojant ar platinant būtina nuoroda.

© Voruta, 2016. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Dvidešimt šeštieji leidimo metai. Rengėjas (leidėjas) – VŠĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738, a.s. LT025015100014000155, Trakų kredito unija, kodas 50151. Direktorių Aušra Virvičienė. Adresas: Naujoji g. 16, Trakai. Laikraštis išeina kartą per mėn. Apimtis – 4 sp. l. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel./faks: (8 528) 5 12 66, „Tėle2“ mob. (8 605) 11117. Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, tel. 8 605 11 117. Spausdina AB spaustuė „Titnagas“, Vasario 16-osios g. 52, Šiauliai. Tiražas 1000 egz.

Laiškams: „Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel. faksas: (8 528) 5 12 66, El. paštas: vorutosfondas@voruta.lt, voruta@voruta.lt, vorutosfondas@gmail.com Interneto svetainės: www.voruta.lt, www.mazoji-lietuva.lt

Redakcija: Vyr. redaktorius Juozas Vercinkevičius (el. p. vorutosfondas@voruta.lt, vorutosfondas@gmail.com, tel. 8 605 11 117), Irma Stadalnykaitė (redaktorė, 8 603 11 117), Jolanta Zakarevičiūtė (istorija, publicistika), Jurgita Jakienė (dizainerė, el. p. leidykla@voruta.lt, 8 603 11 117), Stanislava Žuravskaitė (buhalterė, tel. (8 603) 11 117, tel. faks: (8 528) 51 266, el. p. buhalterija@voruta.lt), Aleksandras Adamkavičius (etninės žemės), Aušra Virvičienė (publicistika, el. p. avirviciene@voruta.lt), Jonas Česnavičius (fotografija), Vytautas Valentinas Česnulis (bažnyčios istorija), Evelina Kislych-Šochienė (publicistika), Martynas Buivys (internetas).